

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ, МАКРО- І МІКРОЕКОНОМІКИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

**ЗБАЛАНСОВАНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В
УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

студенки 2-го курсу ОС «Магістр»
денної форми навчання
спеціальності 051 Економіка
освітньо-наукової програми
«Економіка та економічна політика»
Гайсинської Анжеліки Володимирівни

Науковий керівник к.е.н., доцент
Залєвська-Шишак Анна Дмитрівна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі немає запозичень із праць інших авторів без відповідних посилань

Гайсинська А. В. _____

(підпис)

Роботу допущено до захисту в Екзаменаційній комісії рішенням кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки від 12 травня 2023 року, протокол №11

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ	7
1.1. Еволюція наукових підходів до трактування сутності поняття «збалансований розвиток», його місце і роль в національній економіці	7
1.2 Зміст концепцій збалансованого розвитку в системі реалізації інтересів національної економіки	16
1.3 Роль держави у впровадженні засад збалансованого розвитку національної економіки України	26
Висновки до першого розділу	37
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЙ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	38
2.1 Особливості збалансованого розвитку національної економіки	38
2.2 Аналіз моделей збалансованого економічного розвитку України	46
2.3 Зарубіжний досвід впровадження концепцій збалансованого розвитку	57
Висновки до другого розділу	65
РОЗДІЛ 3. НАЦІОНАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	66
3.1. Ключові проблеми економічної політики України в умовах післявоєнного відновлення	66
3.2. Пріоритетні напрями оптимізації збалансованого розвитку національної економіки в умовах глобалізації	76
3.3 Корпоративно-соціальна відповідальність бізнесу як один з напрямів підтримки збалансованого розвитку	86
Висновки до третього розділу	94
ВИСНОВКИ	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	100
ДОДАТКИ	122

ВСТУП

Актуальність теми дослідження та стан її наукової розробки. Розвиток національної економіки країн з трансформаційною економікою в сучасних умовах реалізується з урахуванням зовнішнього досвіду, внутрішнього потенціалу, з огляду на підходи до державного управління, організації підприємницької діяльності та стан суспільного розвитку. Високорозвинені країни не завжди демонструють рівноважний збалансований розвиток за основними сферами економіки та життєдіяльності, так як на рівні уряду, бізнесу та суспільства не встановлено певних пріоритетів, зокрема, окремі соціальні та екологічні теми не розглядаються як ключові для певних територій. До того окремі країни не орієнтуються на збалансованість за основними сферами, але встановлюють певні регуляторні норми, що виступають адміністративними бар'єрами та забезпечують дотримання відповідних меж збалансованості. Країни, що розвиваються і орієнтовані на досягнення міжнародної інтеграції в умовах глобалізації, прагнуть відповідати певним стандартам в сфері підтримання соціально-економічних, екологічних показників, які є складовими збалансованого розвитку.

Виклики сьогодення, які постали перед національною економікою, серед яких: загострення геополітичної ситуації, екологічна криза, нерівномірність розподілу доходів, глобальна економічна криза (спричинена пандемією COVID-19), збройна агресія російської федерації проти України, вимагають розробки такої політики держави, яка б забезпечила найбільш оптимальні та прийнятні умови економо-еколого-соціально-людського розвитку для підвищення добробуту суспільства. Саме впровадження стратегій збалансованого розвитку дасть змогу реалізувати систему цілей, які ставить перед собою Україна.

Сучасні тенденції свідчать про те, що стимулювання збалансованості розвитку національної економіки для державних органів влади є сьогодні не просто рекомендацією, а вимогою. Необхідність реформування економічної та політичної системи, перехід до збалансованого типу економічного розвитку набувають стратегічної важливості та трансформуються у пріоритетний напрям державної економічної політики. Зважаючи на виклики соціально-економічного

та правового характеру, які сповільнюють перехід до збалансованого розвитку, процес його впровадження в Україні триває.

Дослідженням теоретико-методичних питань збалансованого розвитку займалися такі вчені, як: Д. Медовс, Є. Мішенін, І. Коблянська, О. Мудрак, Г. Мудрак, К. Охріменко, І. Заблудська, А. Куляк, С. Носкова, П. Гіззеліні, К. Чіалані, С. Ульгаті, А. Козьмінські, А. Нога, К. Піотровська, К. Загурські, К. Резниченко, Т. Черничко, С. Черничко, Д. Карамішев, І. Соловій, М. Мельникович, Л.С. Алаймо, Ф. Маггіно, Р. Гудленд, Х. Дайлі, С. Кватра, П. Шарма, Х. Джін, Х. Кіан, Дж. МакГлейд, Н. Катіотіс, Р. Манріку, Дж. Малоргіо, А. Гречко, О. Волок, Н. Фусо, Б. Совакул, Н. Хаджес. М. Башир, В. Нечифор, А. Калзаділла, П. Кругман, С. Дреус, М. Антал, Дж. ван ден Верг та інші. Емпіричні та оптимізаційні аспекти в даній сфері наведені в роботах: Б. Планк та співавторів, Й. Шота, В.Е. Штейнмюллера, С. Лонга, Л. Ву, С. Джина та інших.

Разом з тим багато досліджень, що стосуються проблематики збалансованого розвитку національних економік мають дискусійний характер, залишаються недостатньо дослідженими і потребують подальшого розгляду. Це стосується, зокрема, питань оцінки та формування програмних, прогнозних засад розвитку та проведення оцінки рівня збалансованості національної економіки.

Необхідність теоретичного обґрунтування поняття «збалансований розвиток», уніфікації показників стану збалансованого розвитку економіки, розробки моделей збалансованого розвитку національних економік, ключовим драйвером яких є ефективна політика держави сформована на засадах людиноцентризму, балансу екологічної, економічної та соціальної складових, обумовили актуальність теми дослідження та структуру дипломної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є систематизація теоретико-практичних положень та розробка оптимізаційних напрямків стосовно збалансованого розвитку національної економіки в умовах глобалізації.

Для досягнення зазначеної мети визначено низку завдань, серед яких:

- дослідити еволюцію наукових підходів до трактування сутності поняття «збалансований розвиток», його місця і ролі в національній економіці;
- охарактеризувати зміст концепцій збалансованого розвитку в системі реалізації інтересів національної економіки;

- розкрити роль держави у впровадженні засад збалансованого розвитку національної економіки України;
- проаналізувати особливості збалансованого розвитку національної економіки;
- здійснити оцінку моделей збалансованого економічного розвитку України;
- розкрити зарубіжний досвід впровадження концепцій збалансованого розвитку;
- виявити ключові проблеми економічної політики України в умовах післявоєнного відновлення;
- визначити пріоритетні напрями оптимізації збалансованого розвитку національної економіки в умовах глобалізації;
- обґрунтувати положення корпоративно-соціальної відповідальності бізнесу як одного з напрямів підтримки збалансованого розвитку.

Об'єкт дослідження – сукупність економічних відносин, що виникають у взаємодії держави з суб'єктами національної економіки при формуванні та реалізації економічної політики для забезпечення збалансованого розвитку та підвищення добробуту суспільства.

Предмет дослідження – соціально-економічні, теоретико-методичні та практичні аспекти збалансованого розвитку національної економіки в умовах глобалізації.

Методи дослідження. Основу методології дослідження становлять фундаментальні праці вітчизняних та зарубіжних учених, які займаються проблемами розвитку національних економік та впровадженням стратегій збалансованого розвитку. В роботі використано загальнонаукові та специфічні методи дослідження. Діалектичний метод дозволив провести аналіз еволюції наукових підходів до трактування сутності поняття «збалансований розвиток», його місця і ролі в національній економіці. Метод системного та історичного підходу – виявлення особливостей, закономірностей та тенденцій ролі держави в глобальній економіці. Метод індукції використано для виділення окремих суджень, підходів та формування на їх основі певних висновків, положень, характеристик. Індексний метод дозволив встановити показники збалансованого розвитку за основними сферами, представлені в розрізі індексів. Порівняльний

аналіз застосовувався для здійснення співставлення положень підходів, значень оціночних показників розвитку.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи, діалектики, наукової абстракції, порівняння, історизму, аналізу та синтезу, статистичний метод та метод табличного відображення інформації.

Теоретичну основу роботи становили наукові праці, статті і монографії провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, що присвячені дослідженню збалансованого розвитку національної економіки в умовах глобальної економіки.

Інформаційну базу склали праці вітчизняних та зарубіжних науковців, монографії, збірники матеріалів конференцій, довідкові видання, наукові статті з даної проблематики, першоджерела, матеріали міжнародних організацій, національні нормативно-правові акти, дані офіційної статистики, наукові дослідження та публікації розміщені в мережі Internet.

Апробацію результатів дослідження було проведено шляхом оприлюднення окремих положень наукової роботи на XXI Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна 2023. Повоєнне відновлення економіки України: проблеми та перспективи». Опубліковано тези «Механізми реалізації політики збалансованого розвитку»: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів, молодих вчених / За заг. ред. Л.А. Анісімової. К., Інтерсервіс, 2023. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/%D0%97%B0-2023.docx.pdf (Додаток И, К).

Окремі результати дослідження викладено в положеннях наукової статті у співавторстві: Залевська-Шишак А.Д., Гайсинська А.В. Збалансований розвиток як пріоритетний напрям державної стратегічної політики. *Ефективна економіка*. 2023. № 4. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/ee/issue/view/71> DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.4.29> (Додаток Л).

Обсяг і структура роботи. Кваліфікаційна дипломна робота містить вступ, три розділи, список використаних джерел (загальна бібліографія – 192 найменувань), висновки. Повний обсяг роботи складає 159 сторінок комп'ютерного тексту, із них: основний текст – 99 сторінок. В роботі міститься 8 таблиць, 4 рисунки, 8 додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Еволюція наукових підходів до трактування сутності поняття «збалансований розвиток», його місце і роль в національній економіці

Країни, економіка яких залежить від експорту та інтеграції на міжнародних ринках, дотримуються сучасних колективних стратегій, метою яких є підвищення якості життя та добробуту суспільства. Це зумовлює активну позицію в міжнародному економічному просторі для досягнення основних ключових цілей та дотримання параметрів таких стратегій. Інша причина забезпечення стратегічних орієнтирів пов'язана із збереженням та збагаченням національних ресурсів, екології для майбутніх поколінь. Збалансованість всіх сфер життєдіяльності країни сприяє суспільно-економічному розвитку і створенню перспектив в майбутньому. Питання збалансованості розвитку набуває актуальності в контексті нових викликів на національному та наднаціональному рівнях.

Дослідженням категоріального апарату поняття «збалансований розвиток», його місця та ролі в національній економіці займались зарубіжні та вітчизняні автори, такі як: Д. Медовс [129], Є. Мішенін, І. Коблянська [38, с. 253], О. Мудрак, Г. Мудрак, К. Охріменко [39, с. 190], І. Заблудська, А. Куляк, С. Носкова [14, с. 30], О. Орлов [41, с. 90], П. Гіззеліні, К. Чіалані, С. Ульгаті [102], А. Козьмінські, А. Нога К. Піотровська, К. Загурські [121], К. Резниченко [47], Т. Черничко, С. Черничко [58], Д. Карамішев [29], Т. Сафранов [49], І. Соловій, М. Мельникович [52] та інші. Проведений аналіз свідчить, що вищезазначене питання вивчалось в рамках аналітичних та програмних матеріалів, які стосуються стратегій розвитку.

Сформулюємо еволюційні підходи до питання трактування сутності поняття «збалансований розвиток». Вказані підходи будуть визначені в тому числі в розрізі акценту на появу міжнародних стратегічних та програмних документів, аналітичних звітів.

Основи терміну «збалансований розвиток» закладено в положеннях міжнародних нормативно-правових документах, які приймалися на рівні Генеральної Асамблеї ООН, підсумкових декларативних документів ООН, ухвалених в межах Конференцій зазначеного наднаціонального органу, програмних документах окремих неурядових міжнародних організацій.

Історіографія виникнення даного поняття обумовлена суспільними змінами. А саме, якщо 50-60-і рр. ХХІ ст. пов'язані із такими проблемами, як ріст економічної ефективності, економічний прогрес, то початок 70-х р., який визначався неприйняттям суспільством несправедливого розподілу прибутків корпорацій, ростом рівня бідності, характеризувався таким питанням як соціальна справедливість. Паралельно відбувався негативний кліматичний вплив, пов'язаний із ростом споживання, виробництв, який в том числі став передумовою погіршення здоров'я населення. З огляду на вказане, світова громадськість Римського клубу в 1972 р. вперше висунула на розгляд міжнародної спільноти таку проблему, як «межі росту». Відповідно, питання меж розвитку стало точкою відліку еволюції формування концепту збалансованого розвитку [161].

В рамках вказаного заходу було актуалізовано увагу на тому, що суспільну концепцію розвитку, що включала ріст економіки, соціальну справедливість, слід розширити за рахунок складової збереження навколишнього середовища. Акцент робився на тому, що зазначене необхідне для забезпечення уникнення екологічної кризи за різними сферами. Основні матеріали дискусії в ході Римського клубу в 1972 р. були представлені міжнародною групою дослідників від Массачусетського технологічного інституту. Їх комплексне дослідження стосувалось наслідків, які виникають через тривале світове зростання.

За даними вивчення наукових, аналітичних даних (Д. Медовс [129], [161]) визначено, що в дослідженні було представлено характеристики п'яти чинників, які з огляду на взаємовплив, обумовлюють в кінцевому підсумку зниження рівня розвитку суспільства, зокрема:

- ріст чисельності населення, яке передбачає ріст споживання, і, відповідно, збільшення навантаження на екологію внаслідок викидів і споживання природних невідновлюваних ресурсів;

- збільшення сільськогосподарського виробництва, пов'язане із забезпеченням основних потреб у продовольстві населення, чисельність якого зростає;

- підвищення рівня промислового розвитку, яке відбувається в розрізі росту потреб споживацького сегменту та через орієнтир на економічне зростання на рівні суб'єктів, країн;

- процеси скорочення природних невідновлюваних ресурсів через стрімкий ріст виробництв та споживання;

- зростання ступеню забруднення навколишнього природного середовища під дією чотирьох вищезазначених чинників впливу.

Як показав аналіз наукових праць, дослідники проаналізували перспективи людства, які можуть бути забезпечені за умов застосування певних обмежень у виробництві та споживанні. Їх альтернативні варіанти передбачали орієнтир на досягнення балансових меж стосовно росту виробництва, споживання людиною основних категорій матеріальних благ. Кінцеві висновки були представлені у формі звіту щодо лімітів росту за вказаними напрямками, які забезпечували б баланс підтримання ресурсів життєдіяльності на глобальному рівні та в межах регіонів.

Таким чином, учасники Римського клубу в 1972 р. під час обговорень результатів дослідження фахівців Массачусетського технологічного інституту змогли висунути на глобальний рівень необхідність створення балансу та орієнтиру на встановлення меж у виробництві та споживанні матеріальних благ людства. Вказана екологічна проблема в подальшому розглядалась в 1972 р. на Конференції ООН в м. Стокгольмі, присвяченій питанням навколишнього середовища. Вивчення положень даного заходу показує, що в ході конференції були розглянуті екологічні проблеми людства, встановлено потребу формування системи важелів міжнародного характеру, які сприятимуть їх подоланню [171].

Як наголошується в дослідженні С. Газуди [4], виникнення поняття збалансованого розвитку можна віднести до 1980 р., коли Міжнародна спілка охорони природи опублікувала Всесвітню стратегію охорони природи. В межах зазначеного програмного документу було здійснено орієнтир на забезпечення збалансованих засад соціально-економічного і екологічного розвитку. Вивчення положень роботи автора [4], змісту стратегії [180] показує, що на міжнародному рівні було затверджено на курс щодо досягнення балансу між збереженням навколишнього природного середовища паралельно із елементами розвитку. Щодо елементів розвитку в даній стратегії передбачалось досягнення розумного демографічного та економічного розвитку, щоб в кінцевому рахунку досягти балансу між чисельністю населення, економічним рівнем і станом екології [179]. Тобто, вказана стратегія є першим міжнародним стратегічно програмним документом, який використовує концепт збалансованого розвитку.

Можемо зауважити, що термін збалансованого розвитку в подальшому знаходить широке застосування завдяки опублікованому в 1987 р. звіту «Наше спільне майбутнє», підготовленого Міжнародною комісією із довкілля і розвитку (за керівництва Г. Брутланд) [147]. Встановлено, що вказаний звіт фактично відновив ініціативи Конференції ООН в м. Стокгольмі (1972 р.), в рамках якої було наголошено на необхідності врахування екологічних проблем у контексті розвитку країни (соціально-економічному).

В положеннях зазначеного звіту 1987 р. [147] визначено, що досягнення балансу розвитку населення із фактичними природними ресурсами повинно передбачати не просто встановлення розмірів сімей, а включає рівень можливостей здійснення певного вибору. При цьому, вказаний рівень можливостей виступатиме ідентифікацією розвитку тієї або іншої нації. Відповідно, мається на увазі, що кожна нація самостійно встановлює межі балансу розвитку. Окремо зазначаємо, що вказівка на ріст людського потенціалу у зв'язку із зростанням можливостей [147] передбачає визначення орієнтиру на розширення балансових меж, якщо таке навантаження витримує економічна і екологічна складові.

В зазначеному звіті здійснено акцент на дотриманні балансу за показниками подолання голоду через інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва та розвитком людського потенціалу, але вказується, що такий ріст також має балансові межі [147]. Зокрема, можемо припустити, що мається на увазі, як екологічна (виснаження ґрунтів, негативний вплив виробництв на довкілля), так і економічна складові (сільськогосподарські країни) можуть зменшувати обсяги виробництва, відбуваються форс-мажори, які викликають гуманітарні катастрофи (приклад, вплив війни в Україні на розвиток голоду в бідних країнах).

Питання збалансованості як основи нової стратегії розвитку суспільства визначено в розділі III даного звіту [147]. А саме, визначено умови втрати і досягнення збалансованого розвитку країни, зокрема: ріст населення впливає на розподіл результатів розвитку (економічних благ) скорочуючи при цьому рівень життя; зниження темпів росту чисельності населення обумовлює досягнення протилежного. Встановлено, що ключовим завданням розвитку виступає досягнення балансу між демографічним ростом і здатністю економіки його забезпечувати (стосовно базових потреб) як на сучасному етапі, так і для наступних поколінь. Таким чином, орієнтування на необхідність забезпечення базових потреб майбутніх поколінь свідчить про те, що в концепції розвитку враховуються балансові межі використання невідновлюваних природних ресурсів.

Варто зауважити, що в положеннях даного звіту використовувався як концепт дотримання балансу (або збалансованого розвитку), так і вперше виникло програмне оформлення стратегії сталого розвитку. Термін збалансованого розвитку часто підміняють терміном сталого розвитку. Але вказані поняття є, на наш погляд, взаємозалежними, хоча зовсім не тотожними. Зазначене твердження обґрунтуємо після вичерпного вивчення еволюції програмно-стратегічних аспектів становлення феномену збалансованого розвитку.

Закріплення змісту та висновків звіту «Наше спільне майбутнє» [147] було визначено в положеннях Порядку денного на XXI ст., прийнятому Конференцією ООН із довкілля і розвитку (1992 р.) (м. Ріо-де-Жанейро). Хоча зазначений

орієнтир на XXI ст. мав назву сталого розвитку, його основні ключові положення були націлені на глобальне партнерство щодо використання збалансованого комплексного підходу стосовно питань розвитку і навколишнього природного середовища.

Потрібно відмітити положення Рамкової конвенції ООН про зміни клімату від 09.05.1992 р. [46], в змісті якої передбачено акцент на збалансованості розвитку залежно від типу розвитку економіки. А саме, встановлено, що на рівні національних законодавств повинні бути визначено ті норми екологізації, пріоритетні напрямки в сфері довкілля, які фактично можуть бути застосовувані з огляду на соціальні та економічні втрати кожної із країн. Відповідно, вказуємо посилення на потребу забезпечення збалансованості розвитку з огляду на обґрунтовані можливості держав, в тому числі таких, що розвиваються.

Паралельно із стратегією сталого розвитку, в межах якої визначаються показники збалансованості розвитку, рамкової угоди ООН щодо кліматичних змін, виникають інші концептуальні напрямки, що стосуються вказаного феномену в розрізі окремих сфер.

Як справедливо відмічають дослідники (Є. Мішенін, І. Коблянська [38, с. 253]), на рівні із концепцією сталого розвитку, здійснюється орієнтир на концепцію зеленої економіки, синьої економіки та циркулярної економіки. Зелена економіка передбачає орієнтир на скорочення викидів та споживання ресурсів, енергоефективність і енергозбереження, синя економіка – збереження водних екосистем і ресурсів океану, циркулярна економіка – орієнтир на багаторазові цикли використання ресурсів, забезпечення замикання циклів оборотів ресурсів техногенного типу. Всі стратегічні аспекти вказаних концепцій обумовлені орієнтиром на екологічну складову у різних сферах.

За твердженням Є. Мішеніна, І. Коблянської [38, с. 249], орієнтир на забезпечення збалансованого розвитку довкілля, соціального сектору і економічної системи є основою концепції сталого розвитку. В цілому, можемо констатувати, що врахування проблемних питань трьох інших концепцій в

контексті забезпечення балансу споживання за вказаними сферами є основою розвитку суспільства із орієнтиром на досліджувані концептуальні засади.

Враховуючи зміст основних засад міжнародних стратегій, концепцій, програмних засад визначаємо, що збалансовані межі розвитку є критеріальними характеристиками розвитку суспільства на сучасному етапі. Трансформація бачення концепту збалансованого розвитку в межах трьох складових (екологічної, соціальної і економічної) дозволяє зробити висновок, що межі розвитку визначаються національними можливостями. Як зазначено в положеннях Рамкової конвенції ООН про зміни клімату від 09.05.1992 р. [46], її учасники (які є підписантами) приймають участь у фінансуванні проектів в сфері збереження клімату. При цьому, така участь, яка реалізується з боку держав відбувається на основах справедливості і збалансованості (п. 2 ст. 11 даного міжнародного нормативного документу). Мається на увазі акцент на тому, що кожна країна здійснює вклад залежно від рівня власного розвитку.

Визначимо підходи до трактування сутності досліджуваного поняття «збалансований розвиток», представлені в наукових джерелах, що аналізувалися.

Можна відзначити підхід, пов'язаний із орієнтиром на підтримання рівноваги між забезпеченням потреб сучасного та майбутнього поколінь з урахуванням потреб здорового та безпечного довкілля.

В межах зазначеного підходу слід розглянути трактування даного поняття, подане в роботі О. Мудрака, Г. Мудрак, К. Охріменко [39, с. 190]. А саме, автори вказують, що збалансований розвиток є загальним орієнтиром щодо забезпечення потреби балансування на рівні реалізації нинішніх потреб людства і майбутнього покоління, в тому числі в контексті безпечного навколишнього середовища. В даному трактуванні здійснено пріоритетний акцент на необхідності врахуванні зміни поколінь і кліматичному захисті.

Потрібно виокремити підхід, який характеризує досліджуваний феномен в контексті трансформацій, орієнтованих на рівноважну оптимізацію умов і рівня життєдіяльності людей.

Відповідно до змісту даного підходу можемо розглянути визначення сутності вказаного поняття, сформульованого І. Заблудською, А. Куляк, С. Носковою [14, с. 30] стосовно регіону. Зокрема, автори вказують, що збалансований розвиток регіонів є процесом трансформацій екологічних, соціальних, економічних систем територій, які впливають на якісні рівноважні зміни в контексті росту якості умов и рівня життєдіяльності людей.

Отже, дослідники вказують на те, що досліджуваний процес орієнтований на покращення балансу показників основних сфер життєдіяльності населення, які відбуваються внаслідок змін. Варто зауважити, що автори не акцентують увагу на тому, який характер мають зазначені трансформації, чи є вони результатом цілеспрямованої діяльності країни, її суб'єктів, чи виникають інерційно без прогнозних програм і планів. Позиції Т. Черничко, С. Черничко [58] є схожими із поглядами І. Заблудською, А. Куляк, С. Носковою [14, с. 30] стосовно трактування вказаного поняття через призму досліджуваного трансформаційного підходу.

Заслуговує вивчення підхід, пов'язаний із характеристикою зазначеного процесу через призму зняття невідповідностей на рівні екологічної, економічної і екологічної сфер. В розрізі вказаного підходу можна відмітити трактування даного поняття, наведеного О. Орловим [41, с. 90]. Автор зауважує, що збалансований розвиток є усуненням протиріччя на рівні економічної, соціальної і екологічної сфер становлення людства з акцентом на збереження довкілля. Відмічаємо, що подане трактування враховує орієнтир на усунення невідповідностей на рівні основних досліджуваних сфер, які і є елементами дисбалансу, які ліквідуються в межах вказаного процесу. Додатково відмічаємо посилення на збереження довкілля як окремий елемент підтримання збалансованого розвитку.

Необхідно зазначити, що є окремі погляди на характеристику процесу збалансованого розвитку країни в контексті врахування балансу підтримання певних сфер життєдіяльності, зокрема: економічної та соціальної (робота А. Козьмінські, А. Нога К. Піотровської, К. Загурські [121]); екологічної і економічної (дослідження П. Гізеліні, К. Чіалані, С. Ульгаті [102]); суспільно-політичної, економіко-технологічної, соціо-гуманітарної (праця Д. Карамішева

[29]). Слід відмітити, що підхід авторів безумовно може мати місце в сучасній науковій думці, але він не є комплексним і не враховує змісту положень загальноновизнаних міжнародних програмних, стратегічних документів.

Окремо частина наукових розвідок стосується підходів, в рамках яких вказане поняття розглядається як процес сталого розвитку, пов'язаний із управлінням економічними системами з огляду на екологічну, економічну, соціальні складові (К. Резниченко [47], Т. Сафранов [52], І. Соловій, М. Мельникович [52] та інші). Дослідники, які таким чином визначають зазначене поняття не посилаються на потребу забезпечення рівноваги за вказаними показниками.

В Додатку А представлено сутнісні ознаки поняття збалансований розвиток.

З огляду на результати вивчення еволюції підходів до трактування вказаного питання, на зміст його сутнісних ознак, нами було здійснено спробу формулювання його сутності виходячи із акценту на більшість розглянутих трактувань, характеристик, поданих в розрізі міжнародних стратегічних, концептуальних документів, робіт, які підтримують бачення даної проблематики, наведене у вказаних документах. Вказане трактування визначається в розрізі становлення національної економіки. А саме, *збалансований розвиток країни є комплексним, цілеспрямованим процесом безперебійних керованих трансформацій, пов'язаних із рівноважним покращенням національної економіки, соціального розвитку і навколишнього природного середовища, яке передбачає орієнтир на певні національні (узгоджені із міжнародними) межі розвитку, які забезпечують життєдіяльність нинішнього та майбутніх поколінь.*

Запропоноване трактування сформульовано в розрізі трансформаційного підходу, що враховує баланс усіх сфер життя на рівні сучасного і майбутнього поколінь, через врахування елементу меж розвитку як ідентифікатора збалансованості.

1.2 Зміст концепцій збалансованого розвитку в системі реалізації інтересів національної економіки

Серед основних складових концепцій збалансованого розвитку виділяються концепція сталого розвитку, концепції зеленої економіки, синьої економіки та циркулярної економіки. Вивчення основних положень змісту вказаних концепцій дозволить системно дослідити теоретичний зміст збалансованого розвитку національної економіки. Формулювання характеристик кожного із концептуальних напрямків визначається із урахуванням їх загальних характеристик та супутніх інструментів, які сприяють впровадженню даних концептів, їх цільових засад для розвитку економічної системи.

Визначимо основні положення концепції сталого розвитку, націленої, як і інші концепції на забезпечення збалансованого розвитку економіки.

Концепція сталого розвитку походить від орієнтиру на захист екології, але з розвитком відповідних досліджень вона поступово перетворилася на всеосяжну концепцію, що включає економіку, суспільство та навколишнє середовище. Сталий розвиток став центром глобальної уваги та суперечок, особливо після доповіді Комісії Брундтланд «Наше спільне майбутнє» [147]. У звіті сталий розвиток визначається як розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для потреб майбутнього покоління.

Як вказують Л.С. Алаймо, Ф. Маггіно [66], сталий розвиток можна розглядати як перше визначення сталого розвитку, підкреслюючи його міжгенераційний та екологічно орієнтований аспект. Хоча концепція сталого розвитку виникла з курсу на захист навколишнього середовища, вона об'єднала багато дисциплін та інтересів, залучаючи екологію разом із екологічними, економічними та суспільними аспектами. Сталий розвиток також розглядається дослідниками (Р. Гудленд, Х. Дайлі [106]) як наскрізна концепція, яка включає три виміри, а саме соціальні, економічні та екологічні аспекти. За твердженням М. Гілен-Ройо [106], сталий розвиток вимагає дій за трьома вимірами шляхом

політики розвитку, що сприяє економічному зростанню, більшій соціальній рівності та зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище.

Подібне твердження висунуто в роботі С. Кватра, П. Шарма, А. Кумар [124], в якій зазначено, що сталий розвиток є багатовимірною концепцією, яка пов'язана із на інтеграцією та досягненням динамічного балансу між економічними, соціальними та екологічними аспектами в регіоні для забезпечення справедливості на рівні нинішніх і майбутніх поколінь.

Можна констатувати, що хоча різні сучасні дослідники визначають досліджуваний феномен дещо по-різному, загальна тенденція полягає в тому, що сталий розвиток визначається як концепція, що включає три виміри, зокрема, економіку, суспільство та навколишнє середовище. За справедливим твердженням Х. Джін, Х. Кіан, Т. Чін, Х. Жанг [116], сталий розвиток полягає в координації економічного, соціального та екологічного розвитку, і націлений на збалансування і подальше покращення добробуту поколінь.

Після того, як концепція сталого розвитку була висунута виникло багато досліджень, присвячених побудові зведеного індексу для оцінки рівня даного показника. Є багато класичних і добре відомих прикладів, а саме, Індекс сталого економічного добробуту, рівень екологічного сліду, Індекс справжніх заощаджень, Індекс екологічної стійкості, Індекс екологічної ефективності тощо. Крім того, є багато широко відомих індексів сталого розвитку, розроблених міжнародними організаціями, наприклад, Індекс цілей сталого розвитку ООН та Індекс людського розвитку. Можемо зазначити, що методологічні напрацювання за вказаним напрямком можуть продовжуватись з огляду на можливі фактичні зміни позицій міжнародної спільноти стосовно критеріїв сталого розвитку.

Другою досліджуваною концепцією виступає *зелена економіка*.

Основним параметром зеленої економіки є «зелене зростання».

Термін «зелене зростання» використовувався для позначення екологічного захисту. Американський морський біолог (Р. Карсон) у 1987 році опублікував статтю під назвою «Тиха весна», демонструючи, що надмірне використання пестицидів матиме згубний вплив на навколишнє середовище та розвинув сферу

оцінки шкідливого впливу забруднення на розвиток людини [75]. Це мало значні глобальні наслідки. Крім того, британський економіст Пірс, вперше в 1989 р. ввів в обіг поняття «зеленої економіки», опублікувавши «Блакитну книгу зеленої економіки» [140]. Автор пояснює, що виснаження природних ресурсів спричинить постійну стагнацію економічного зростання, якщо економічна експансія перевищить межу доступних природних ресурсів [140].

З моменту розгляду зміни клімату та деградації навколишнього середовища зеленому росту приділялося багато уваги. Декілька організацій, у тому числі Світовий банк, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та Економічна і соціальна комісія ООН для Азії та Тихого океану (UNESCAP), серйозно сприймають зелену економіку. З метою вирішення проблем зміни клімату в Паризькій угоді та Порядку денному сталого розвитку до 2030 року відновлено дії, спрямовані на покращення навколишнього середовища [166]. Порядок денний сталого розвитку до 2030 року є нормою для всіх країн, як розвинених, так і тих, що розвиваються. Існують значні розбіжності між тим, яким чином країни зосереджені на екологічно сталому економічному розвитку та як впроваджують параметри «зеленого» зростання.

Концептуальні засади зеленої економіки передбачають досягнення цілей за такими напрямками, як: екологія (скорочення викидів CO₂), економіка та справедливість. Згідно із програмними засадами ООН, у зеленій економіці зростання зайнятості та доходів обумовлюється державними та приватними інвестиціями в таку економічну діяльність, інфраструктуру та активи, які дозволяють зменшити викиди вуглецю та забруднення, підвищити ефективність використання енергії та ресурсів, а також запобігти втраті біорізноманіття та екосистемних послуг. Встановлено, що основними параметрами зеленої економіки є цільові орієнтири, передбачені концепцією сталого розвитку (ЦСР ООН), це, зокрема [108]:

- ЦСР ООН 3 (міцне здоров'я та благополуччя). Великі інвестиції в енергетичний сектор та екологічний сектор призведуть до створення сотень тисяч робочих місць. Концентрація на чистій енергії та зростанні добробуту – все це

підтримує розширення природного, людського та соціального капіталу, таким чином, пропонуючи можливості роботи для екологічних засобів існування, компаній та організацій. Крім того, галузева діяльність створить потенціал для навчання, сталої інфраструктури та освіти для процвітання всіх людей;

- ЦСР ООН 16 (мир, справедливість і міцні інституції). Зелена економіка та її економічні та соціальні переваги підтверджені доказами. Щоб створити успішну «зелену» економіку, інституції мають бути міждисциплінарними – використовувати науку, економіку, знання в різних секторах і місцеве ноу-хау. Включаючи різні аспекти громад, зелена економіка побудує фінансову систему, яка служить інтересам суспільства, сприяючи розвитку місцевої економіки, зберігаючи при цьому спільні стандарти та процедури;

- ЦСР ООН 13 (кліматичні дії). Зелене відновлення впливає на охорону, відновлення та інвестиції в природу. Вирішальною деталлю зеленої економіки є пом'якшення клімату та відновлення біорізноманіття. Через обмежену стійкість природного капіталу відновлення та ріст води, ґрунту та природних систем є пріоритетними. Крім того, зелена економіка тісно пов'язана з циркулярною економікою: моделлю виробництва та споживання, яка передбачає переробку та повторне використання матеріалів і продуктів якомога довше;

- ЦСР ООН 12 (відповідальне споживання та виробництво). Зелена економіка взаємопов'язана з економікою замкнутого циклу. Що стосується споживання, має відбутися перехід до зменшення споживання природних ресурсів до стійкого рівня. Інклюзивна економіка включає та охоплює сучасні моделі економічного розвитку, метою яких є створення процвітання в межах планети.

Існують теоретико-емпіричні обґрунтування (З. Хусейн, Б. Мехмуд, М.К. Хан, Р.С.М. Цимісарака [111], Р.Тао, М. Умар, А. Насір, У. Разі [162]) ефективності впливу зеленої економіки та її інструментів на досягнення основних цілей концептів збалансованого розвитку. Маються на увазі інноваційні цифрові технології, якими облаштовані сучасні установки для уловлювання CO₂ на виході з виробництв, цифрові додатки, засновані на використанні штучного інтелекту та

призначені для автоматичного моніторингу клімату, програмне забезпечення, яким облаштовані сучасні вітрові турбіни, сонячні електростанції тощо.

Розглянемо основи концепції синьої економіки, як однієї із складових концепцій збалансованого розвитку економіки.

Починаючи з XXI століття, *концепція блакитної (або синьої) економіки* стає все більш популярною. Міжнародне суспільство вважає, що блакитна економіка охоплює три економічні форми: економіка, що справляється з глобальною водною кризою (Дж. МакГлейд [128]); інноваційний розвиток економіки (Дж. Паулі [139]) та розвиток морської економіки.

У сфері академічних досліджень питання розвитку концепту синьої економіки в основному включає наступні аспекти:

- Н. Катіотіс [118] висуває мету моделей блакитної економіки – перевести ресурси з дефіциту на надлишок і почати вирішувати екологічні проблеми;
- в дослідженні Л. Мулаззані, Р. Тревізі, Р. Манріку, Дж. Малоргіо [134] запропоновано інструмент управління, заснований на структурі екосистемних послуг, який передбачає вирішення проблеми прибережного синього росту;
- в роботі К Сома [158] запропоновано досягти довгострокового сталого блакитного зростання через взаємодію із морським сектором;
- робота С. ван ден Бург [173] зосереджена на узагальненні можливих меж зростання морської промисловості в просторовому вимірі блакитного зростання;
- М. Кін [119] розроблено концептуальну основу для блакитної економіки, яка може бути використана для оцінки сталого управління морськими ресурсами;
- С. Саркер [149] також визначено структуру управління блакитним зростанням, і наголошено на тому, що для сприяння блакитному зростанню та досягнення цілей сталого розвитку (ЦСР) необхідні спільні зусилля.

Встановлено, що Австралія започаткувала Ініціативу блакитного добробуту, визнаючи, що промисловий розвиток і зростання в океані, або блакитний ВВП, має великий потенціал для економічного та соціального розвитку Австралії [70].

ЄС запропонував концепцію блакитного зростання у 2012 році [71].

Зважаючи на широкий спектр наукових, програмних засад, які стосуються досліджуваного феномену, багато країн використовують блакитну економіку як політичний інструмент або засіб стимулювання економічного зростання та створення робочих місць. Морська промислова діяльність, орієнтована на відродження економіки, включає будівництво, транспорт, розробку мінеральних ресурсів, суднобудування, прокладку комунікаційних кабелів, фармацевтичні підприємства, розгортання обладнання, стале отримання енергії з хвиль, течій, морський відпочинковий туризм, а також рибальство та аквакультуру. На додаток до традиційної діяльності з морського розвитку, сектори інформації та науки, орієнтовані на море, відіграють дедалі більшу роль у стимулюванні розвитку блакитної економіки.

Розвиток блакитної економіки, як і зеленої економіки співвідноситься із цілями сталого розвитку, зокрема, ЦСР ООН 14, пов'язаної із збереженням та раціональним використанням океанів, морів і морських ресурсів. Основою реалізації вказаної цілі є реалізація соціально-економічного розвитку та динамічного балансу ресурсів і навколишнього середовища. У підсумку свого другого підготовчого засідання Комісія ООН зі сталого розвитку, яка діє як Підготовчий комітет, в 2011 р. висвітлила підходи до прийняття «блакитної економіки» та визначила, що вони узгоджуються з основним змістом саміту РІО+20 [63]. Зелена економіка, згадана в переговорах Ріо+20, представляє собою трансформацію моделі економічного розвитку. Міжнародне суспільство схильне відносити блакитну економіку до зеленої економіки або моделі зеленого розвитку в контексті розвитку та управління океаном і прибережними зонами [157].

В рамках вказаних підготовчих перемовин встановлено, що на основі аналізу морської промислової діяльності та здоров'я морської екосистеми країни повинні підтримувати здорову морську та наземну екосистеми, вирішувати проблему забруднення (наприклад, стосовно відходів морського транспорту, пластикового сміття і мікропластику), пом'якшувати наслідки глобальних змін і будувати стійку модель управління блакитної економіки, заснованої на підтримці здорової екосистеми.

Констатуючи вищевикладене, можемо зазначити, що блакитна економіка, як концепція макроекономіки, включає всі аспекти національного та глобального управління, економічного розвитку, захисту навколишнього середовища та сталого розвитку та міжнародної комунікації. Синя (або блакитна) економіка – це інтеграція сталого розвитку та зеленого зростання. Синя економіка охоплює загальне планування та скоординований розвиток на рівні морської екосистеми та економічної системи океану та прибережної зони. Враховуючи вищезазначені особливості, блакитна економіка визначається як стала виробнича, сервісна та будь-яка інша пов'язана діяльність із використанням і захистом прибережних і морських ресурсів.

Необхідно визначити основні засади концепції *циркулярної економіки*, яка є основною сучасною концепцією збалансованого розвитку економіки.

Останніми роками концепція циркулярної економіки набула більшої популярності як у дослідницькому співтоваристві, так і в суспільстві загалом, як інструмент, який надає незліченну кількість методологій, за допомогою яких можна протистояти екологічним, соціальним та екологічним викликам, спричиненим моделлю лінійного виробництва.

Циркулярна економіка наразі є концепцією, яку просувають ЄС, окремі національні уряди і багато компаній у всьому світі.

Поточна і традиційна лінійна модель потоку матеріалів і енергії сучасної економічної системи видобуток-виробництво-використання-викид стала нежиттєздатною через загрозливі екологічні виклики (Р. Фрош, Н. Галлопуолос [94]).

Циркулярна економіка надає економічній системі альтернативну циклічну модель потоку. Встановлено, що ідея циклів матеріалів з'явилася ще на зорі індустріалізації. Цю ідею також практикували, супроводжуючи аргументом, що вона зменшує негативний вплив на навколишнє середовище та стимулює нові можливості для бізнесу вже під час зародження індустріалізації (П. Дерошер [87]). Але модель лінійного пропускового потоку домінувала в загальному розвитку, завдаючи серйозної шкоди навколишньому середовищу.

На відміну від традиційної переробки, підхід циклічної економіки, орієнтований на практичне застосування в економіці, передбачає повторне використання продукту, компонентів і матеріалів, повторне виготовлення, модернізацію, ремонт, каскадування та модернізацію, а також на використання енергії сонця, вітру, біомаси та відходів у всьому продукті. ланцюг створення вартості та повного життєвого циклу.

Циркулярна економіка орієнтована на дії, які мають явні наслідки для навколишнього середовища, наприклад: використання упаковки, що підлягає переробці; екологічної продукції; скорочення викидів і відходів; оцінка відновлюваних та альтернативних джерел енергії; енергозбереження; використання нешкідливих для довкілля споживчих товарів; еко-дизайн; утилізація відходів; і дематеріалізація (П. Гіззеліні, К. Чіалані, С. Ульгіаті [102]). Тобто, вказана економіка націлена на мінімізацію впливу на довкілля на територіях.

В економічному контексті концепт циркулярної економіки передбачає забезпечення просування комерційних відносин з компаніями, зміцнення стабільних відносин з постачальниками, покращення рівня цін по відношенню до пропонованої якості та надання клієнтам детальної інформації про продукти та послуги. Водночас модель циркулярної економіки може включати створення нових робочих місць, покращення якості життя працівників і зв'язок функціонування системи з соціальним виміром управління в організаціях (Дж. А. Метьюз, Х. Тан [127]).

Загалом можна зазначити, що циркулярна економіка існує на перетині екологічних та економічних аспектів системи сталого розвитку. Введення цієї концепції пов'язано з основоположними роботами Пірса та Тернера, де термін циркулярної економіки застосовувався для пояснення того, як працює економіка, враховуючи важливі наслідки взаємодії навколишнього середовища та економіки [150]. У цьому сенсі вони вважають, що навколишнє середовище виконує три економічні функції: постачальник ресурсів, асимілятор відходів і пряме джерело корисності.

Перехід від лінійної моделі до циклічної передбачає врахування відходів, які виникають на всіх фазах виробничого процесу (ресурси-процеси-продукти). Згідно із змістом концепту циркулярної економіки, відходи слід розглядати як додатковий економічний ресурс з економічною цінністю, яким необхідно належним чином управляти в екологічно чистий спосіб (переробляти, повторно використовувати, зменшувати), оскільки надмірне утворення відходів перешкоджає виконанню екологічних функцій в управлінні економічним розвитком.

Дослідження концепцій збалансованого розвитку в системі реалізації інтересів національної економіки дозволило встановити, що достатньо дискусійним в даному розрізі є питання підміни понять, які складають його теоретичну основу.

Варто зауважити щодо дискусійності трактування змісту поняття сталого розвитку у першоджерелах та наукових розвідках. Зокрема, слід визначити позиції А. Гречко, О. Волок [6], в роботі яких здійснюється акцент на тому, що термін сталого розвитку, який у вітчизняній науці виник через переклад з англійської мови терміну *sustainable development*, має певні суперечливості змісту. Зокрема, вказано, що його елемент «*sustain*» означає здійснення підтримки, «*able*» – може бути перекладений як здатний, «*development*» - як еволюція, розвиток тощо. Відповідно, за справедливим твердженням авторів, виникає певна невідповідність, оскільки перша частина словосполучення пов'язана із підтримкою фактичного стану, а друга – із подальшим розвитком.

З огляду на вказане, дослідники зазначають, що словосполучення *sustainable development* більш доцільно було б визначати як підтримуваний розвиток. Констатуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що сталий розвиток та досліджуваний нами збалансований розвиток є різними поняттями, що впливає із їх ключового змісту.

Зокрема, якщо вони мають схожі ознаки динамізму, які проявляються через розвиток, то їх важливою відмінністю є цілі, на які націлена кожна із концепцій. А саме, якщо сталий розвиток забезпечує стійке підтримання та в тому числі

незмінність стану, то збалансований розвиток дає змогу регулювати рівновагу розвитку за основними сферами і в тому числі передбачає ріст, якщо він відповідає потребам орієнтиру на збалансованість.

Розвиток має різні види, які залежать як від стратегічних орієнтирів суб'єкта економіки (підприємства, сектору, всієї економічної системи), так і від фактичного потенціалу на певному етапі. Окремо слід зазначити, що в контексті концепцій розвитку використовують такий термін як зростання або ріст.

На основі вивчення положень наукових матеріалів [6; 54; 69; 85] нами виокремлено такі види розвитку та супутні терміни, як:

- зростання, яке є процесом росту стану досліджуваного суб'єкта, економічним зростання є звичайним збільшенням економічного стану суб'єкта (зокрема, на рівні ВВП), яке є елементом процесу економічного розвитку, але враховує тільки кількісні параметри;

- інтенсивний (зростання через оптимізоване використання ресурсів із орієнтиром на НТП). Порівняно із збалансованим розвитком даний тип орієнтується перш за все на забезпечення оптимального використання ресурсів, яке досягається за допомогою цифровізації, інноваційності, збалансованість не є ключовим пріоритетом;

- екстенсивний (зростання, пов'язане із збільшенням обсягів використовуваних ресурсів). Основна відмінність порівняно із збалансованим розвитком лежить в площині відсутності орієнтиру на збалансованість, а пріоритету – безперервного росту без оптимізації в сфері ресурсного управління;

- стабільний розвиток (передбачає звичайний характер відтворення без росту, близький до сталого розвитку);

- стійкий розвиток (є видом розвитку, який забезпечує здатність суб'єкта економіки до координації, самостійної організації внутрішніх сфер управління, пристосування до зовнішніх впливів без порушення функціональних та структурних параметрів). Відмінністю від збалансованого розвитку є орієнтир на стійкість, тобто забезпечення опірності, а не збалансованої рівноваги функціонування;

- розширений розвиток (пов'язаний із безперервним ростом, який в подальшому обумовлює досягнення екстенсивного або інтенсивного розвитку з огляду на орієнтири стосовно оптимальності використання ресурсів та досягнень НТП);

- звужений розвиток (пов'язаний із скороченням обсягів, спадом);

- збалансований розвиток (передбачає зростання стану суб'єкта економіки (підприємства, сектора, всієї економічної системи), заснований на певному виді відтворення (ріст, стабілізаційний розвиток, певний спад), який передбачає врахування потреби рівноваги за основними сферами управління).

З розвитком наукової думки будуть виникати нові види розвитку, які є складовими вищезазначених, і які мають певні особливості в рамках даних категорій.

1.3 Роль держави у впровадженні засад збалансованого розвитку національної економіки України

Держава визначає та реалізує ті складові збалансованого розвитку, які відповідають її потенціалу, екологічній, економічній, соціальній політиці. Країни, орієнтовані на окремі концепції збалансованого розвитку прагнуть досягти певної рівноваги, де окрім економічного зростання на нинішньому етапі будуть створені екологічні, соціальні передумови для його забезпечення в перспективі.

Визначимо основні напрямки участі держави у створенні і реалізації засад збалансованого розвитку національної економіки.

По-перше, важливим напрямком встановлення орієнтиру на певні складові збалансованого розвитку (або концепти) є розробка, затвердження програмних документів, стратегій.

Як зазначається в дослідженні М. Башир, В. Нечифор, А. Калзаділ्ला [68], урядам зазвичай доручають розробляти національну політику розвитку, але вони стикаються з проблемами оптимізації між секторами та часто не в змозі адекватно оцінити вплив біофізичних реалій на економічне зростання і навпаки. В ідеалі

політики та зацікавлені сторони повинні розробляти економічну політику, яка створює синергію та забезпечує компроміси між різними цілями.

Наприклад, як зауважують Н. Фусо, Б. Совакул, Н. Хаджес [96], дії щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації можуть мати короткострокові компроміси з іншими ЦСР ООН, такими як зменшення бідності та економічне зростання, також можуть бути враховані або проігноровані довгострокові позитивні впливи на численні ЦСР.

Зокрема, збільшення використання добрив у сільськогосподарському виробництві підвищить продовольчу безпеку в деяких країнах, але також призведе до збільшення забруднення навколишнього середовища та пов'язаного з цим впливу на здоров'я. Дії, необхідні для досягнення прогресу в досягненні ЦСР, ще більше ускладнюються численними секторальними особливостями, діями і функціями учасників управління економікою, організаційними рівнями, які мають бути враховані в програмних засадах. Управлінські рішення, встановлені в програмах, зосереджені на окремих ЦСР, можуть створити компроміси з кількома іншими ЦСР. Конфлікти між цілями можна зменшити, мінімізувати або уникнути за допомогою комплексного аналізу та інклюзивного діалогу з урахуванням різних комбінацій програмних інструментів.

Як справедливо зазначає П. Вест [178], планування збалансованого майбутнього потребує зміни парадигми від галузевого відокремленого розгляду ЦСР до цілісного підходу, який враховує декілька ЦСР, їх компроміси та синергію.

Відповідно, стратегічне програмне забезпечення повинно будуватись на основі точних та комплексних даних, інструментів. Як зазначено в дослідженні М. Башір, В. Нечіфор, А. Калзаділла [68], цифрові інструменти штучного інтелекту є найбільш ефективним засобом врахування основних інтересів всіх учасників програмування цілей розвитку економіки. Зокрема, в дослідженні показано структуру програмування сталого розвитку національної економіки, яка може бути використана при застосуванні засобів штучного інтелекту. А саме, висунуто такі етапи [68]:

- 1) визначення пріоритетів, узгоджених із ЦСР та пов'язаними інструментами політики;
- 2) моделювання в масштабах всієї економіки, багатоцільовий пошук параметрів ЦСР на основі штучного інтелекту, багатоцільовий пошук політики та оцінка рушійних факторів сталого розвитку;
- 3) багатогалузевий аналіз та обговорення портфоліо економічних рішень за участю багатьох дійових осіб.

Можемо зазначити, що орієнтир на таку структуру може використовуватись також при створенні стратегій, програм збалансованого розвитку, які включають складові концепції сталого розвитку, елементи зеленої, синьої, циклічної економіки.

Поступ на рівні країни до кожної із концепцій збалансованого розвитку демонструє помітні відмінності на рівні різних країни. Можна підтримати твердження А. Чімхову, Д. Халм., Л. Манро [77], що держави мають різні пріоритети, плани та напрямки для ЦСР.

Таким чином, першим кроком у запропонованій структурі є визначення цілей і завдань сталого розвитку та показників ефективності на основі національних пріоритетів. Крім того, на цьому першому кроці обираються відповідні інструменти, які можна використовувати для досягнення визначених цілей і завдань. Наприклад, скорочення бідності може бути досягнуто шляхом прямих державних трансфертів бідним домогосподарствам; але це також може бути досягнуто опосередковано шляхом субсидування виробничої діяльності, яка також забезпечуватиме бідні домогосподарства засобами до існування [77].

Оцінка наслідків економічної політики вимагає цілісного підходу через встановлення прямого і зворотного мультиплікаційного ефекту стосовно різних учасників і секторів. Аналіз положень роботи С. Аллен, Дж. Метерніхт, Т. Вієдманн [67] показує, що загальноекономічні моделі є найбільш часто використовуваним інструментом для моделювання національної економічної політики та її впливу на показники стійкості. Відповідно, їх можна застосовувати

стосовно прогнозувань програмних показників збалансованого розвитку або його окремих елементів.

На другому кроці використовується програмування в рамках створення загальноекономічної моделі (тобто обчислюваної моделі загальної рівноваги). В даному випадку за допомогою штучного інтелекту встановлюються фактори впливу, здійснюється моделювання різних комбінацій врахування основних цілей розвитку в рамках прогнозованих меж соціальних, економічних та екологічних показників ефективності, визначених на першому кроці. Варіативні загальноекономічні моделі можуть оцінювати показники розвитку, що стосуються багатьох секторів і учасників, навіть якщо вони зазвичай використовуються для економічних показників; таким чином, такі моделі можуть підтримувати інклюзивне обговорення та перевірку політики.

Для подолання проблеми лінійності розвитку дослідники пропонують використовувати моделі багатоцільового пошуку, керовані штучним інтелектом, які дозволять враховувати складні поєднання цілей різних сфер.

Встановлено, що розробка портфелів економічної політики для сталого розвитку може дати тисячі варіантів політики через складність багатогалузевої економіки, багатовимірний характер інструментів політики та різноманітність соціальних, економічних та екологічних цілей стійкості. На другому етапі структури портфелі національної економіки та пов'язані з ними показники збалансованого розвитку, отримані в результаті ітерацій багатоцільового алгоритму пошуку, піддаються машинному навчанню, щоб зрозуміти ефективність різних інструментів політики щодо впливу на показники [68]. Машинне навчання допомагає спростити складність взаємодії інструментів і досягнення кількох цілей розвитку, полегшуючи обговорення між секторами та багатьма учасниками.

Різнманітні варіанти політики, які є результатом другого етапу рамкової програми, можуть підтримувати інклюзивне обговорення реформ (екологічних (в тому числі енергетичних), економічних, соціальних) за участю багатьох секторів і багатьох учасників.

Дослідники (А. Веллстед, П. Керні, К. Олівер [177]) зазначають, що результати багатоцільового пошуку можуть бути корисними для розробки програм, оскільки вони прозорі, актуальні для економічного розвитку та пропонують варіанти, а не рекомендації.

На третьому кроці структури зацікавлені сторони та учасники представляють різні установи, сектори, регіони, обговорюють і перевіряють ефективні варіанти портфеля політики (сформовані на кроці 2). Таке обговорення має бути спрямоване на збалансовану (тобто соціально прийнятну) стійкість у часі (наприклад, часовий розподіл впливів), просторі (наприклад, сільські та міські регіони) і групах доходів (наприклад, заможні та бідні домогосподарства); також воно повинно враховувати великий набір варіантів портфеля програмних цілей.

В дослідженні (Дж. Заркадакіса, Д. Тапскотта [188]) визначено, що громадські збори для консультування щодо вибору політики є механізмом, який все частіше використовується як частина таких процесів обговорення. Державно-приватне партнерство може додатково сприяти впровадженню відповідних заходів. Хоча багатоцільова економічна політика є складною, машинне навчання та інтерактивні методи візуалізації даних можуть допомогти зацікавленим сторонам зрозуміти, вивчити, перевірити та обрати програмні цілі та/або визначити неприйнятні варіанти. Згодом можна вивчити новий або модифікований набір інструментів для досягнення цільових цілей розвитку. Нові або переглянуті інструменти потім будуть використані для створення переглянутого набору ефективних портфелів, які будуть інтегровані в багатогалузеві обговорення та спільне виробництво реформ розвитку. У найамбітнішому вигляді такі механізми консультацій можуть визначити компромісні варіанти портфеля. Менш амбітні можуть допомогти відсіювати соціально неприйнятні варіанти.

По-друге, актуальним напрямком участі держави у забезпеченні збалансованого розвитку виступає прийняття на державному рівні окремих наднаціональних, світових стандартів стосовно створення рівноваги між

окремими цілями сталого розвитку. Зокрема, між екологічною та економічною, соціальною та економічною тощо.

В розрізі даного напрямку можемо виокремити:

1) Декларування країнами рівня скорочення викидів CO₂ внаслідок переходу до відновлюваних джерел енергетики, які матимуть аналогічну або меншу вартість, порівняно із традиційними. Використання факту вигоди здійснення енергетичного переходу як підстави щодо відмови від використання традиційних викопних джерел енергетики, що є мотиваційним елементом впливу на шляху до збереження клімату.

Дослідження (Дж. Рогелі, Д. Шінделл, К. Джіанг, С. Фіфіта [148]) показують, що орієнтир на досягнення цілей Паризької угоди вимагає швидкого переходу до нульових викидів CO₂ до середини XXI століття. Це становить серйозний виклик, оскільки викопне паливо все ще забезпечує понад 80% первинної енергії в усьому світі [181], а зростання попиту на енергію продовжує перевищувати впровадження відновлюваних джерел енергії [141]. Існують широкі розбіжності щодо найкращих засобів досягнення нульового нетто-переходу. Багато різних технологій і стратегій можуть бути залучені до скорочення викидів, і більшість з них мають своїх прихильників і противників. Зокрема, це сфери: водневої, сонячної, вітрової, геотермальної енергетики; цілеспрямоване скорочення попиту та споживання; видалення CO₂ за допомогою спеціальних технологічних установок, які не дають змогу йому потрапити до навколишнього середовища; використання біоенергетики тощо.

В дослідженні С. Хеубергера та співавторів [110] визначено, що енергетичні системи, які повністю покладаються на відновлювані джерела енергії, стикаються з проблемами, пов'язаними з потребою великих початкових інвестицій у створення нових об'єктів енергетики, витратами на соціальну інтеграцію трудових ресурсів, які можуть бути скорочені та / або переведені із традиційних електростанцій. Хоча рішення цих проблем існують, висловлюються занепокоєння щодо потенційно високої вартості таких систем. Системи 100% відновлюваної енергії можуть бути технічно життєздатними, але вони можуть

бути не найбільш економічно ефективною стратегією забезпечення збалансування економічного розвитку [115].

Так само, враховуючи необхідний масштаб декарбонізації та проблеми з розгортанням відновлюваних джерел енергії достатньою швидкістю, системи видалення CO₂ за допомогою спеціальних технологічних установок можуть відігравати важливу роль, допомагаючи зменшити викиди від викопного палива. Існують певні сектори, де системи видалення CO₂ є єдиним способом скорочення викидів, наприклад, уловлювання технологічних викидів від промислових процесів, таких як виробництво цементу.

Крім того, в дослідженні Р. Девіс [86] зазначено, що враховуючи постійну підтримку постачання викопного палива, особливо з огляду на проблеми енергетичної безпеки, системи видалення CO₂ можуть бути тимчасово розгорнуті для гарантування переходу до нульового енергоспоживання.

2) Прийняття країною зобов'язань стосовно зниження рівня викидів різних категорій, використання податків, стимулів за виконання норм, стандартів, ухвалених на законодавчому рівні.

В дослідженні М. Неллес, Дж. Грюнес, Дж. Моршек [136] зазначено, що Закон Німеччини про управління закритим циклом від 2015 р. передбачає перетворення управління відходами на управління ресурсами. Усвідомлення того, що відходи можуть бути корисним джерелом сировини та енергії, не є новим; метали, скло та текстиль, які були зібрані раніше, застосовують для нового використання. Політика поводження з відходами, яка була адаптована в Німеччині протягом останніх 20 років, базується на замкнутих циклах і покладає відповідальність за утилізацію на виробників і дистриб'юторів продукції. Визначено, що Нормативно-правове регулювання системи управління відходами в Німеччині передбачає [101]:

- збереження природних ресурсів і захист навколишнього середовища;
- рівень переробки побутових відходів повинен бути не менше 65% від їх загального обсягу;

- впровадження п'ятирівневої ієрархії поводження із відходами: уникнення, підготовка до переробки, переробка, інше відновлення, утилізація;
- виробники відходів зобов'язані нести відповідальність за свої відходи;
- виробників відходів повинні управляти та зменшувати їхні відходи;
- державні постачальники послуг з переробки / утилізації відходів повинні переробляти / утилізувати відходи екологічно чистим способом;
- необхідність роздільного збирання відходів, створення планів управління відходами для кожного муніципалітету.

Заслуговує досвід нормативно-правового регулювання управління відходами в Китаї. Вказаний напрямок регламентується Законом про сприяння циркулярній економіці (2009 р.). Відповідно, в зазначеному документі регулюються як норми управління відходами, так і правові засади циркулярної економіки. В рамках зазначеного закону передбачено [101]:

- орієнтир держави в управлінні відходами на покращення використання ресурсів, ефективність, захист навколишнього середовища, реалізацію цілей сталого розвитку в сфер захисту біорізноманіття від знищення внаслідок забруднення;
- перелік комплексних екологічних питань, таких як енергозбереження, ефективне використання води, видобуток корисних копалин, норми утворення та переробка відходів;
- обов'язки підприємств різноманітних секторів економіки, пов'язані із зменшенням забруднення, підвищенням енергоефективності та ресурсоефективності, порядком переробки, повторного використання відходів;
- обов'язки різних урядових установ в сфері зменшення забруднення, покращення енерго- та ресурсоефективності, переробки та повторного використання відходів;
- перелік фінансових стимулів, таких як пільги за податками та/або винагороди, пов'язані із сприянням екологічно стійкій діяльності;
- перелік штрафів за порушення закону та його вимог.

Ініціативи держави стосовно тих або інших параметрів збалансованого розвитку національної економіки знаходять своє закріплення в положеннях певних нормативно-правових і програмних засад. На рівні законодавчої бази, програмних документів можуть бути встановлені як стимулювальні, обмежувальні умови розвитку суб'єктів економіки, так і певні межі участі держави у створенні збалансованості економіки.

В контексті зазначеного напрямку потрібно відмітити регулювання державою технологічного зростання як складової забезпечення рівноваги між окремими цілями сталого розвитку, зокрема, економічними і соціальними. Необхідність акценту на підтриманні технологічного прогресу визначено в дослідженні Ч. І. Джонса, Д. Воллрата [117, с. 103-107]. А саме, автори представляють модифіковану формулу Моделі Ромера (моделі зростання різноманітності товарів), в рамках якої пропонується ввести таку константу як дослідницькі зусилля. Дослідники вказують, що у випадку підтримки державою стабільного рівня витрат на проведення НДДКР з боку дослідників, науковців відбувається сталий ріст технологій, який створює економічний ріст. Тобто, витрати держави на соціальне забезпечення трудової діяльності кадрів, які здійснюють дослідницькі зусилля, обумовлюють забезпечення економічної складової. Також автори вказують на те, що навіть у випадку ендегенізації технологій є потреба регулювання такої підтримки для забезпечення стабільних темпів економічного росту.

Схожий підхід щодо участі держави у впровадженні засад збалансованого розвитку національної економіки, визначений в площині створення рівноваги між окремими цілями сталого розвитку, подано в роботі Дж. Шеффнера [151, с. 73-80]. Автори визначають своє бачення щодо забезпечення стабільного економічного росту країни, яке може бути використано на нинішньому етапі розвитку технологій. А саме, вказується, що економічна політика, орієнтована на зростання повинна включати використання державою доступних важелів заохочування росту темпів інвестицій, технічних змін. Зазначено, що підвищення ефективності інвестиційного, технічного, і економічного росту (як результату) на даному етапі

залежить від інвестування в освіту, захисту прав інтелектуальної власності, координації інвестицій. Як бачимо, автори певним чином підтверджують позиції Ч. І. Джонса, Д. Воллрата [117, с. 103-107] стосовно потреби підтримки державою дослідницьких зусиль, як запоруки стабільного економічного росту.

Також варто виокремити вітчизняних науковців, які пропонують реалізовувати політику збалансованого розвитку національної економіки через механізм суспільного договору, зміну парадигми державного управління та впровадження принципу розумного врядування, структурну модернізацію національної економіки за мережевим принципом, розвиток креативної економіки, ефективну реалізацію та розвиток людського й соціального капіталу, стійку інвестиційну безпеку та інше (Додаток Б).

Можемо підтримати твердження Р. Бойєра [74, с. 381], який наголошує, що жодна загальна регуляторна модель не зможе подолати основну неоднорідність національні траєкторії. Участь держави у регулюванні ґрунтується на інституційній формі, яка передбачає кодифікацію відносин між учасниками ринкового середовища, організацію відносин в умовах певного економічного режиму.

Сучасні моделі економічного розвитку окремих країн, що розвиваються, зокрема, Китаю, Індії свідчать про те, що характеристики їх розвитку не відповідають загальним традиційним підходам стосовно категоризації країн, як є розвинені і розвиваються. Вказане великою мірою обумовлене участю держави у технологічному розвитку, інвестиціях у дослідницькі зусилля, які стали передумовою стрімкого економічного, з часом соціального росту. Відповідно, зазначені країни обрали власну модель росту, що підтверджує широкий спектр варіантів участі держави у забезпеченні збалансованого розвитку на сучасному етапі.

Дослідження збалансованого розвитку національної економіки потребує встановлення методологічного забезпечення. Сформулюємо основні методологічні засади, які представлені в положеннях науковців.

В дослідженні К.Д. Дітлев-Сімонсен [88] подано підхід до оцінки стану показників моделі збалансованого розвитку національної економіки через виявлення ознак декларативності та дійсності впровадження показників збалансованості. А саме, пропонується оцінка на рівні суб'єктів економіки, на рівні держави, і вона передбачає: вивчення стану збалансованого розвитку за показниками екологізації, соціально-економічної сфери; оцінка програмних засад збалансованого розвитку; порівняння досягнення прогнозних показників розвитку; встановлення дійсності або декларативності намірів суб'єктів економіки, держави щодо курсу на збалансований розвиток.

Відповідно до позицій нобелівського лауреата П. Кругмана, дослідження стану показників збалансованого розвитку може здійснюватися через встановлення планових та оцінку фактичних показників: викидів шкідливих речовин в навколишнє середовище, які повинні бути компенсовані витратами на екологічні податки (вказані витрати слід компенсувати до моменту, поки не буде прийнято альтернативне універсальне компромісне рішення); витрат соціального навантаження, які необхідно компенсувати суб'єктам ринкового середовища для забезпечення найменш захищених прошарків населення до моменту, поки не бути прийнято нових альтернативних рішень скорочення нерівності [122].

Потрібно відмітити підхід, пов'язаний із встановленням залежності між екстенсивним / або інтенсивним розвитком економіки та рівнем екологічного, соціального впливу. Зокрема, автори (С. Дреус, М. Антал, Дж. ван ден Верг [89]) висувають пропозиції оцінки вивчення впливу даних видів розвитку на такі показники збалансованого розвитку, як екологічний вплив (сукупність складових), показник людського розвитку.

Окремо можемо відмітити можливість оцінки збалансованості розвитку за показниками, представленими в рамках міжнародних рейтингових оцінок, зокрема, в Sustainable Development Report (поканики екологічної, соціальної, економічної сфер, показників людського розвитку), звітах щодо людського розвитку, якості життя, економічної складності тощо. Поява нових напрямків досліджень в даній сфері дає змогу розширити спектр оціночних показників.

Висновки до першого розділу

В результаті аналізу визначень вітчизняних та зарубіжних вчених було розглянуто і охарактеризовано еволюційні підходи до питання трактування сутності поняття «збалансований розвиток». Визначено, що історіографія виникнення даного поняття обумовлена суспільними змінами і охоплює період з 1970-х рр. (виникнення терміну «меж» росту (потреба встановлення лімітів економічного росту, соціальних параметрів та параметрів збереження навколишнього середовища (п'ять показників)) і до нинішнього періоду, коли продовжують розвиватись концепти збалансованого розвитку національної економіки. З огляду на зміст основних засад міжнародних стратегій, концепцій, програмних засад доведено, що збалансовані межі розвитку є критеріальними характеристиками розвитку суспільства на сучасному етапі. Трансформація бачення концепту збалансованого розвитку в межах чотирьох складових (екологічної, соціальної, економічної та людської) дозволяє прийти висновку, що межі розвитку визначаються національними можливостями. Керуючись положеннями розглянутих еволюційних підходів сформульоване авторське трактування сутності поняття «збалансований розвиток».

Було представлено перелік та характеристики концепцій збалансованого розвитку, висвітлено їх місце в напрямку комплексу впровадження інтересів національної економіки. Досліджено концепцію сталого розвитку, зелену економіку, синю економіку, циркулярну економіку. На теоретичному рівні представлено основні напрямки участі держави в розрізі реалізації основ концепту збалансованого розвитку національної економіки України.

Як показав аналіз наукових праць, роль держави у впровадженні засад збалансованого розвитку охоплює такі напрямки, які передбачають етап формування і прийняття стратегічних програм розвитку і етап впровадження системи стандартів, які передбачають досягнення збалансованості розвитку за вказаними програмними документами.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЙ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1 Особливості збалансованого розвитку національної економіки

Дослідження використання концепцій збалансованого розвитку національних економік передбачає вивчення їх типів, характеру та відповідності нормативним положенням, встановленим відповідними програмами, стратегіями тощо. Для ідентифікації типів концепцій збалансованого розвитку економік країн необхідне формулювання показників, які характеризують основні сфери розвитку і оцінка їх відповідно до рамкових стандартів та порівняння із середніми світовими значеннями. Аналіз основних наукових та програмних підходів дозволив визначити ключові категорії оціночних показників, окремі із яких можуть бути використані в складі загальної системи показників збалансованого розвитку національних економік. Зокрема:

1) В дослідженні Т. Черничко, С. Черничко [58] пропонується орієнтир на: економічні показники (найбільш актуальними вважаємо: обсяги та динаміку ВВП; значення та динаміку індексу споживчих цін; стан та динаміка державного бюджету); соціальні показники (обсяг та динаміка мінімальної заробітної плати; частка населення країни, яке знаходиться за межами бідності; норми різних видів страхування (в даному випадку може бути використано обсяг та динаміка розміру мінімального пенсійного забезпечення); показники збалансованого розвитку людського потенціалу (грамотність населення (може оцінюватись на рівні одного із показників ЦСР ООН 4, пов'язаних із оцінкою якості освіти); показники захворюваності (може бути оцінено один із показників ЦСР ООН 3, які характеризують стан благополуччя і міцного здоров'я); показники криміналізації суспільства (може бути оцінено один із показників ЦСР ООН 16, зокрема, показник вбивств в країні); екологічні показники (можуть оцінюватись показники ЦСР ООН 7, 12, 13, 14, 15).

2) В змісті програмних засад ЦСР ООН та в щорічних звітах щодо їх досягнення [130] визначено основні показники, які характеризують економічну (може бути оцінено один із показників ЦСР ООН 8, 9), соціальну (може бути оцінено один із показників ЦСР ООН 1, 2, 3, 4, 5, 8), екологічну складові (може бути оцінено один із показників ЦСР ООН 6, 7, 12, 13, 14, 15), складову сталого розвитку міст (може бути оцінено один із показників ЦСР ООН 11). Варто зауважити, що соціальна складова містить низку оціночних показників, які можуть використовуватись як для аналізу стану соціального розвитку, так і для оцінювання збалансованості розвитку людського потенціалу, який вивчається в роботі Т. Черничко, С. Черничко [58].

3) В дослідженнях стосовно ідентифікації впровадження концепцій зеленої, блакитної (синьої), циркулярної економіки представлено різні підходи стосовно складу показників ефективності їх використання.

А саме, Р. Костанза та співавтори [83] в контексті орієнтиру на зміст концепції зеленої економіки пропонують визначення рівня справжнього прогресу, який представлений сукупністю 26 економічних, екологічних і соціальних показників, необхідних для вивчення позитивних та негативних ознаки економічного розвитку в розрізі зелених пріоритетів. Серед ключових показників, які можуть бути включені в наше дослідження можемо виділити, зокрема:

- витрати на навколишнє природне середовище;
- показник нерівності, що виникає через споживання (може бути вимірний на рівні показника Gini index [104], який є індексом справедливості або індексом нерівності і встановлює стан розриву на рівні бідних та багатих верств населення країни, високі значення вказаного показника ідентифікують те, що всі доходи громадян розподіляються несправедливо, знаходяться в одних руках, а його низьке значення, навпаки, показує існування соціальної справедливості у системі розподілу доходів);
- соціальні фактори та фактори людського розвитку, що впливають на якість життя. Для оцінки стану даних факторів можуть бути використані загальноприйняті показники. Зокрема: показник якості життя (Quality of life) [112];

індекс людського розвитку (Human Development Index (HDI)) [164]. Окремо можна запропонувати орієнтуватись тільки на кількісні параметри, зокрема, ВВП на душу населення, мінімальну або середню заробітну плату громадян.

Л. Джорджсон та співавтори [100] розглядають підходи до визначення показників оцінки розвитку з огляду на впровадження зеленої економіки, а саме: визначається загальноприйнятий підхід визначення трансформацій ВВП залежно від витрат на зелені трансформації; комбінований індексний підхід, пов'язаний із оцінкою рівня індексів в соціальній, економічній сферах, сфері людського розвитку (Індекс сталого добробуту, Індекс сталого чистого прибутку, Індекс кращого життя та «П'ять головних індикаторів національного успіху» New Economic Foundation).

Окремо автори [100] зазначають, що оцінка показників впровадження концепції зеленої економіки, хоча і повинна бути відокремлена від пріоритетного орієнтиру зв'язку росту ВВП від витрат на екологізацію, все ж є необхідність оцінки економічної складової з огляду на ріст та збереження природних ресурсів. Зокрема, Л. Джорджсон та співавтори вказують, що для цілей даної оцінки можна використовувати показники: динаміки потоку національного доходу; динаміки запасів національного багатства, включаючи природний і соціальний капітал. Відповідно, пропонується вивчення зв'язку на рівні вказаних змінних. Тобто, дослідники пропонують оцінювати ефект впливу на економічний розвиток не через рівень витрат на екологізацію, а через рівень росту природних ресурсів.

На наш погляд, вказаний підхід може бути використано у разі наявності вичерпних вихідних даних. Варто зауважити, що Г. Шевченко [61, с. 67] також, як і Л. Джорджсон та співавтори [100] пропонує для оцінки збалансованості розвитку використовувати показники, які ідентифікують стан соціального і природного потенціалу економіки країни.

В роботі С. Сміт-Годфрі [157] подано індикатори оцінки стану впровадження концепції блакитної економіки, зокрема, це показники, загалом, пов'язані з вимірюванням успіху експлуатації та збагачення морських ресурсів. В цілому, стан впровадження даної концепції, на наш погляд, може оцінюватись із

використанням ЦСР ООН 14, які включають індикатори збереження і раціонального використання морів, океанів і морських ресурсів в цілях сталого розвитку. Вивчення даного показника, на наш погляд, не сприятиме ефективному порівнянню із іншими країнами, так як немає актуальних даних стосовно вказаних показників на кінець 2022 р., початок 2023 р., а дані за 2021 р. суттєво відрізняються від нинішніх через вплив дій РФ стосовно незаконної експлуатації морських ресурсів України. Хоча нами будуть розглянуті певні оціночні показники, встановлені ЦСР ООН 14, які дадуть змогу оцінити стан морських ресурсів, забезпечений з огляду на економічну та природоохоронну діяльність України.

В дослідженні Дж. Веггі [172, с. 12-13] представлено погляд на оцінку розвитку з точки зору впровадження концепції циркулярної економіки. За твердженням, автора в даному випадку, необхідне вимірювання: результатів обмеження використання природних ресурсів; розвитку іншої, відмінної від традиційної системи виробництва та споживання, в рамках якої не передбачається додаткове виробництво. Вважаємо, що даний напрямок можна оцінювати із застосуванням показників, які передбачені ЦСР ООН 12, які націлені на вимірювання відповідального споживання та виробництва.

Д. Віллатгува і співавтори [175, с. 310] вказують на підхід Вашингтонського Центру глобального розвитку (CGD), в рамках якого пропонується вивчення розвитку із використанням комплексного показника, який отримав назву індикатору стійкості, що включає систему макроекономічних показників, які характеризують залежність країни від зобов'язань. А саме, пропонується оцінювати: вартість і наявність іноземного фінансування; можливості реагувати на глобальні потрясіння, які впливають на фінансові витрати, ріст державного боргу тощо. У даному випадку, для оцінки стійкості державних фінансів можемо запропонувати оцінку показника відношення державного боргу до обсягу ВВП [7].

4) Є теоретико-емпіричні дослідження, присвячені оцінці розвитку з позицій впровадження інновацій, зокрема, можна виділити роботу Н. Фагіх, М. Сезегер [90]. Автори доводять, що для даних цілей можна використати показники

інноваційного розвитку на рівні основних сфер економіки, управління людськими ресурсами, представлені в рамках щорічного звіту Global Innovation Index [103]. На нашу думку, впровадження інноваційних рішень в сфері економічного і людського розвитку є передумовою росту і забезпечення механізмів протистояння новим викликам.

5) Можемо виділити положення досліджень характерного явища для країн, що розвиваються, як неформальна економіка, яка негативно впливає на прогрес, збалансованість, та орієнтована переважно на вичерпування природних ресурсів і ріст соціальної несправедливості. В контексті даного напрямку можемо виділити систему показників, виділених [123, с. 738]. Автори пропонують вивчати, зокрема: випадки та напрямки обходу державного контролю, фіктивного скорочення оподаткованого доходу, яке впливає на зниження рівня нарахування та сплати податків; рівень хабарництва; рівень корупції.

Слід відмітити, що стан неформальної економіки, виходячи із наявних даних можна вивчати із використанням показника: Corruption Perceptions Index [82]. Значення показника неформальної зайнятості можна визначити за обмеженим колом країн, в тому числі немає вичерпних даних стосовно його стану в Європі, Україні в тому числі.

6) В роботі Г. Красовської [31, с. 16] здійснено акцент на розвитку економіки в контексті рівня її складності, тобто орієнтиру на наукоємність, яка забезпечує додану вартість продукції (послуг). Авторка пропонує для оцінки даного напрямку використовувати дані рейтингу країн за Індексом економічної складності (The Economic Complexity Index (ECI) [84].

7) Колектив вітчизняних дослідників (О. Мельничук та співавтори [36, с. 24]) пропонує оцінювати характеристики інтегральних ризиків розвитку країни з огляду на глобалізацію за такими напрямками, зокрема: рівнем неефективності державного управління; недоступності до кредитних ресурсів для бізнесу; рівнем критичного навантаження за борговими зобов'язаннями; темпами та масштабами втрат людських ресурсів.

На наш погляд, вивчення зазначеного напрямку може бути досліджено за показником рівня критичного навантаження за борговими зобов'язаннями. Для цього можна використати вищезгаданий показник відношення державного боргу до обсягу ВВП [7]. Оцінка темпів та масштабів втрат людських ресурсів потребує вивчення актуальних даних, яких на нинішньому етапі немає в розпорядженні статистичних органів України, в тому числі через війну. Інші показники потребують якісної оцінки, залучення експертів. В цілому, запропонована авторами оцінка має важливе значення для проведення комплексного аналізу за вказаним напрямком.

Узагальнення положень вищезазначених досліджень дозволило сформулювати перелік напрямків та показників оцінки збалансованого розвитку національних економік (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Оціночні напрямки та показники оцінки збалансованого розвитку
національних економік

№ п/п	Напрямки	Показники
1	2	3
1	Економічна сфера	Обсяги та динаміка ВВП. Значення та динаміка індексу споживчих цін. Стійкість державних фінансів (показник відношення державного боргу до обсягу ВВП). Індекс економічної складності (The Economic Complexity Index (ECI))
2	Соціальна сфера	Обсяг та динаміка мінімальної заробітної плати. Рівень безробіття
3	Збалансованість розвитку людського потенціалу	Грамотність населення (показник рівня писемності за даними ЦСР ООН 4). Показник захворюваності (показник захворюваності на туберкульоз за даними ЦСР ООН 3). Показники криміналізації суспільства (показник вбивств в країні за даними ЦСР ООН 16). Показник нерівності, що виникає через споживання (показник Gini index). Показник якості життя (Quality of life). Індекс людського розвитку (Human Development Index (HDI)).
4	Екологічна сфера	4.1. Елементи зеленої економіки. 4.1.1. Частка відновлюваної енергетики у виробництві електроенергії, %.

		<p>4.1.2. Викиди CO₂ від спалювання викопного палива та виробництва цементу (тCO₂/душу населення) (за даними ЦСР ООН 13). Довгостроковою метою для цього показника є значення 0.</p> <p>4.1.3. Територія, що охороняється на ділянках суші, важливих для біорізноманіття, % (за даними ЦСР ООН 15). Довгостроковою метою для цього показника є значення 100.</p> <p>4.2. Елементи циркулярної економіки.</p> <p>4.2.1. Тверді побутові відходи (кг/люд./день) (за даними ЦСР ООН 12). Довгостроковою метою для цього показника є значення 0,1.</p> <p>4.3. Елементи блакитної економіки.</p> <p>4.3.1. Охоронювана територія морських ділянок, важливих для біорізноманіття % (за даними ЦСР ООН 14). Довгостроковою метою для цього показника є значення 100.</p> <p>4.4. Витрати на природоохоронну діяльність (за національними статистичними даними).</p>
5	Інноваційна сфера	Global Innovation Index
6	Сфера неформальної економіки	Corruption Perceptions Index. Значення даного показника може оцінюватись в рамках показників економічної сфери

Джерело: складено авторами за даними [108, 58]

Перейдемо до визначення стану показників оцінки збалансованого розвитку економіки України (Додаток В, Додаток Д).

За результатами аналізу показників економічної сфери (Додаток В) можемо констатувати:

- позитивну динаміку обсягів ВВП за період 2019-2021 рр. Незважаючи на негативні глобальні тенденції впливу пандемії Covid-19, які обумовили скорочення даного показника в багатьох країнах, Україна змогла забезпечити його ріст. Відмічено негативну динаміку зазначеного показника в 2022 р. порівняно з 2021 р. та 2019 р., що обумовлено негативними тенденціями економічної активності та зниженням економічної діяльності через військове вторгнення РФ в Україну;

- Індекс споживчих цін впродовж 2019-2022 рр. стабільно зростав, найбільший рівень зростання відмічено в 2022 р. порівняно із 2021 р., коли вказаний показник зріс із 110% до 126,2%. Загальні інфляційні процеси, пов'язані

із залежністю від глобальних змін цін на ресурси, інші фактори, характерні для 2019-2021 рр. були посилені військовими викликами;

- Індекс економічної складності, який оцінено за 2019, 2020 рр. свідчить про те, що Україна має середню наукоємність продукції, яка виробляється і експортується, що відповідно впливає на рівень ВВП та стан соціального розвитку;

- стійкість державних фінансів коливалась впродовж досліджуваного періоду, і в 2021 р. складала 43,3%, що є достатньо прийнятним з позицій оцінки боргових показників;

- Україна досягла певних позитивних результатів в сфері подолання корупції, рівень корупції залишався високим, зокрема, в 2022 р. країна посідала 116 місце в міжнародному рейтингу.

Дослідження показників соціальної сфери та показників людського потенціалу України (табл. 2.2) показує наступне:

- рівень мінімальної заробітної плати у доларах США скоротився через ріст інфляції в 2022 р., який відбувся з огляду на війну;

- впродовж 2019-2021 рр. спостерігалось незначне зростання безробіття, яке в 2021 р. складало 9,8%;

- показники людського потенціалу оцінено за період 2019-2021 рр., вони є достатньо прийнятними для країн, що розвиваються, до яких відноситься Україна.

Додаток Д містить аналіз стану показників екологічної та інноваційної сфер збалансованого розвитку економіки України.

Згідно із отриманими результатами (Додаток Д) можемо констатувати, що:

- показники екологічної сфери демонструють: певні позитивні прояви стосовно впровадження відновлюваної енергетики, що є передумовою декарбонізації і захисту клімату (зниження викидів CO₂ через зниження спалювання викопного палива, яке традиційно використовується для виробництва електроенергії); незмінні характеристики за іншими показниками зеленої, блакитної і циркулярної економіки; певне скорочення витрат на природоохоронну

діяльність. Значні проблеми для точної оцінки зазначеної сфери пов'язані із відсутністю актуальних даних;

- позиції країни в сфері інноваційного розвитку коливались, але в цілому погіршувались, що обумовлено скороченням прибутків, які використовуються на здійснення НДДКР і відповідні інноваційні розробки, здатні підвищити інноваційний капітал компаній та наукоємність продукції.

Представлені оціночні показники будуть використані в подальшому для оцінки видів моделей збалансованого економічного розвитку України, які використовувались впродовж досліджуваного періоду. Сформульований підхід щодо визначення оціночних сфер та показників збалансованого економічного розвитку буде застосовуватись для встановлення видів зазначених моделей на рівні інших країн світу.

2.2 Аналіз моделей збалансованого економічного розвитку України

Враховуючи орієнтир дослідження на економічну, інноваційну, соціальну складові, складову людського розвитку, екологічну складові, визначимо моделі збалансованого економічного розвитку України.

Стан економічного розвитку буде оцінюватись через показники рівня росту, економічної складності і інноваційності.

На рис. 2.1 представлено динаміку економічного розвитку України за період 2018-2022 р.

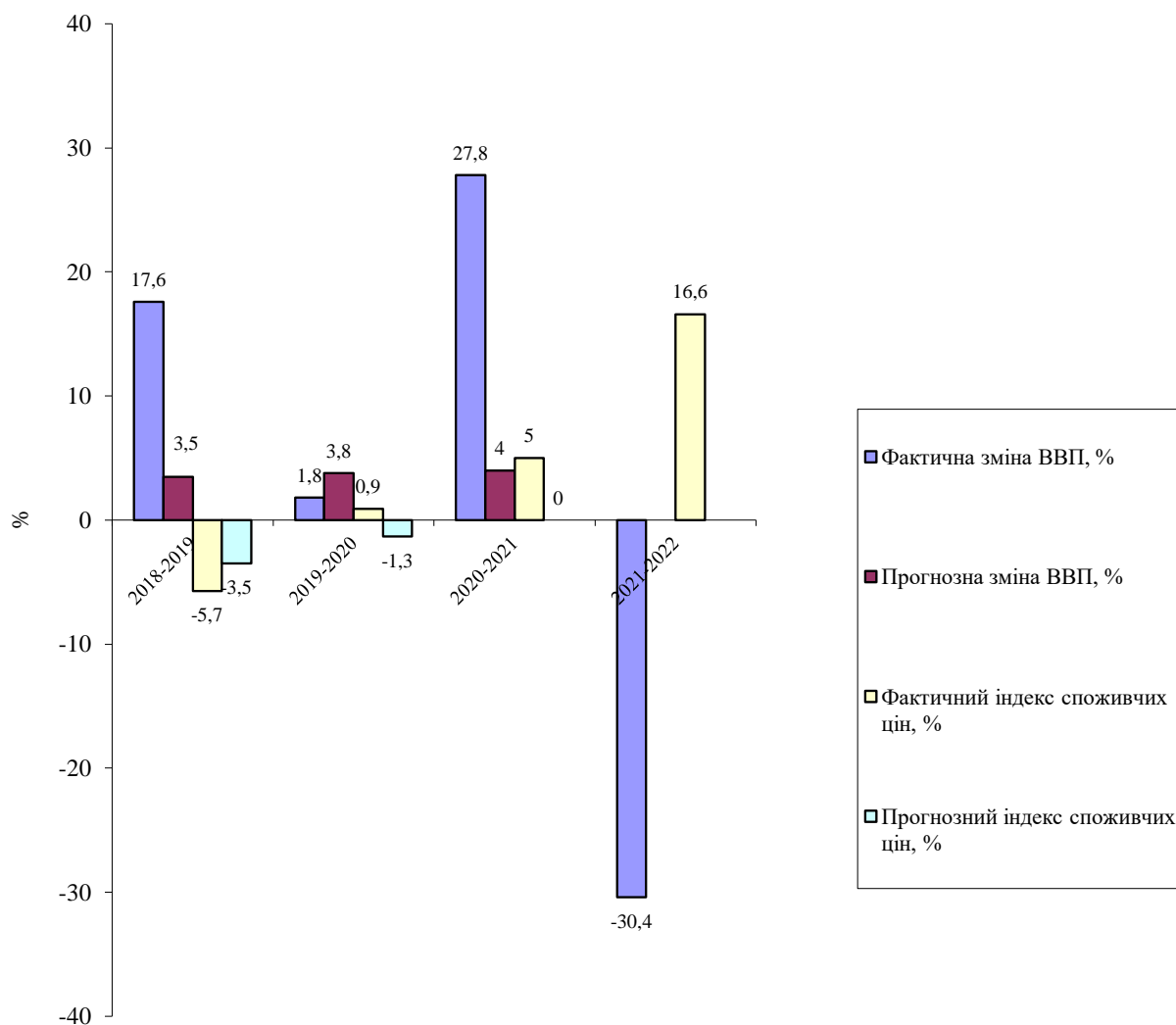

Рис. 2.1. Динаміка економічного розвитку України за період 2018-2022 р.
Джерело: складено за даними [27; 40; 97]

Орієнтир на 2018 р., який не вивчався вище обумовлений тим, що прогнози росту економіки та інфляції були подані НБУ на період 2018-2021 рр., і вони були використані нами для оцінки досягнення прогнозних результатів.

Як свідчать результати дослідження (рис. 2.1):

- за період 2018-2019 рр. відбулося фактичне випереджаюче зростання ВВП, його ріст склав 17,6% при прогнозованому 3,5%. Вказана модель економічного розвитку може бути ідентифікована як модель економічного росту при тенденціях скорочення інфляції;

- період 2019-2020 рр. може бути охарактеризований як період економічної стабілізації під дією несприятливих факторів, пов'язаних із впливом пандемії Covid-19 і її наслідками, які негативно вплинули на економічну активність, з ростом інфляційних проявів;

- період 2020-2021 рр. ідентифікується як період економічного росту із розвитком інфляційних явищ. Період 2019-2020 рр. і 2020-2021 рр. не демонструють дотримання прогнозних очікувань стосовно інфляції, ця ситуація погіршувалась через низку факторів впливу (табл. 2.2);

- період 2021-2022 рр. вирізняється економічним спадом (на 30,4% відбулося скорочення обсягу ВВП), ростом інфляції (індекс споживчих цін зріс на 16,6%), що великою мірою обумовлено впливом військового вторгнення РФ в Україну. Військові події вплинули на скорочення суб'єктів економіки (як юридичних осіб, так і фізичних осіб-підприємців), які забезпечували ВВП, надходження податків та зборів до державного бюджету країни.

Виявлено, що зазначений фактор (кількість суб'єктів економіки) коливався в 2019-2020 рр. через вплив пандемії Covid-19 і її наслідків, а саме, відбулося скорочення кількості фізичних осіб-підприємців на 26,7%, економічно активних юридичних осіб – на 0,2%. В 2021-2022 рр. спостерігалось скорочення економічно активних юридичних осіб, зокрема, на 5,6%, що обумовлено впливом військових дій, іншими факторами глобального (енергетична криза), внутрішніми факторами (ріст цін на ресурси, проблеми із постачанням сировини (матеріалів), проблеми скорочення трудового потенціалу.

Окремо негативний вплив на стан ВВП обумовлений глобальною енергетичною кризою, відповідно, ростом витрат, збільшенням цін, зниженням споживацького попиту.

Таблиця 2.2

Фактори впливу на погіршення (ріст) індексу споживчих цін, скорочення
ВВП в Україні в 2020-2022 рр.

№ п/п	Показник / фактор впливу	Значення вихідних показників				Рівень впливу, + (негативний) / - (позитивний)		
		2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2019-2020 рр.	2020-2021 рр.	2021-2022 рр.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Ціни на електроенергію для непобутових споживачів (юридичні особи, фізичні особи-підприємці), грн за 1 кВт·год, в тому числі з огляду на:	1,85	2,09	2,25	5,46 (середнє значення)	13 (негативний вплив на ВВП, ріст інфляції)	7,7 (негативний вплив на ВВП, ріст інфляції)	142,7 (негативний вплив на ВВП, ріст інфляції)
1.1	Ціни на паливо, яке використовується для виробництва електроенергії на світових ринках:							
1.1.1	Уран (для АЕС), дол. США / кг	Немає даних	Немає даних	120	144	Немає даних	Немає даних	20
1.1.2	Вугілля, дол. / тонна	104	106,1	121,7	370	2	15	204
2	Кількість суб'єктів підприємницької діяльності, осіб, в тому числі:							
2.1	Юридичні особи, тис. одиниць	1390,3	1433,8	1437,0	1464,9	3,1	0,2	1,9
2.1.1	Економічно активні юридичні особи, одиниць	697,2	699,8	698,7	659,7	0,4 (позитивний вплив на ВВП)	-0,2 (негативний вплив на ВВП)	-5,6 (негативний вплив на ВВП)

2.2	Фізичні особи, одиниць	1940	1855,1	1359	1422,5	-4,4 (негативний вплив на ВВП)	-26,7 (негативний вплив на ВВП)	4,7 (позитивний вплив на ВВП)
3	Чисельність трудових ресурсів, млн. осіб	18,155	17,66	17,4	Немає даних стосовно трудових ресурсів (8 млн. осіб іммігрували із України)	-2,7 (негативний вплив на ВВП)	-1,5 (негативний вплив на ВВП)	Скорочення (немає даних) (негативний вплив на ВВП)
4	Проблеми із постачанням електроенергії, яка використовується для забезпечення економічної діяльності суб'єктів підприємництва	0	0	0	Зупинка блоків електростанцій через 9 потужних масових ракетних атак, 12 масових атак бойовими безпілотниками вплинула на значний дефіцит електроенергії, зниження темпів роботи суб'єктів підприємництва	0	0	Негативний вплив на ВВП

Джерело: складено за даними [2; 8; 9; 12; 48; 51; 55; 56]

Розглянемо стан розвитку економіки України впродовж 2019-2022 рр. Нами встановлено, що національна економіка в 2019, 2020 рр. мала високий рівень економічної складності, зокрема, індекс вказаного показника склав 42 (Додаток

В). Цей рівень складності пов'язаний із низькою інноваційністю, вагомою часткою доходів від реалізації продукції сировинних секторів, які є матеріаломісткими, має низьку додану вартість. В табл. 2.3 представлено структуру доходів від реалізації продукції (послуг) України за 2019-2021 рр.

Таблиця 2.3

Структура доходів від реалізації продукції (послуг) України за 2019-2021 рр.

№ п/п	Стаття доходів від реалізації продукції (послуг) України	Частка в загальному обсязі доходів, %			Зміна, +/-, %	
		2019 р.	2020 р.	2021 р.	2019-2020 рр.	2020-2021 рр.
1	2	3	4	5	6	7
1	Сільське, лісове, рибне господарство	5,34	5,53	6,19	0,19	0,66
2	Промисловість	30,67	31,23	32,80	0,56	1,57
2.1	Добувна промисловість	3,86	3,35	4,03	-0,51	0,68
2.2	Переробна промисловість	19,42	19,02	19,09	-0,4	0,07
2.3	Постачання енергетики	6,98	8,47	9,29	1,49	0,82
2.4	Управління відходами, каналізаціями, постачанням води	0,41	0,39	0,40	-0,02	0,01
3	Будівництво	3,68	3,94	3,54	0,26	-0,4
4	Ремонт, торгівля	40,52	40,05	39,34	-0,47	-0,71
5	Кур'єрська, поштова діяльність, складське господарство, транспорт	5,62	4,95	4,29	-0,67	-0,66
6	Організація харчування, тимчасове розміщення	0,73	0,59	0,70	-0,14	0,11
7	Телекомунікації, інформація	3,12	3,50	3,47	0,38	-0,03

8	Страховання, фінансова діяльність	2,86	3,03	2,60	0,17	-0,43
9	Операції із нерухомістю	1,55	1,41	1,26	-0,14	-0,15
10	Технічна, наукова, професійна діяльність	3,69	3,04	2,96	-0,65	-0,08
11	Допоміжне та адміністративне обслуговування	1,20	1,13	1,06	-0,07	-0,07
12	Діяльність у сфері освіти	0,09	0,10	0,11	0,01	0,01
13	Соціальна допомога, охорона здоров'я	0,55	1,16	1,28	0,61	0,12
14	Відпочинок, розваги, спорт, мистецтво	0,14	0,11	0,14	-0,03	0,03
15	Разом доходи від реалізації продукції (послуг) України	100	100	100	0	0

Джерело: складено за даними [8;9]

Аналіз отриманих результатів (табл. 2.3) дозволяє констатувати, що структура доходів від реалізації продукції (послуг) України за 2019-2021 рр. змінювалась не суттєво. Така картина була характерна для 2019-2021 рр., але вона безумовно буде іншою за результатами 2022 р., коли скоротилась економічна діяльність через військові дії.

Проведемо структуризацію доходів від реалізації продукції (послуг) України за 2019-2021 рр. залежно від орієнтиру на інноваційність, високу додану вартість та матеріаломісткість (тал. 2.4).

Таблиця 2.4

Структуризація доходів від реалізації продукції (послуг) України за 2019-2021 рр. залежно від орієнтиру на інноваційність, високу додану вартість та матеріаломісткість

№ п/п	Стаття доходів від реалізації продукції (послуг) України	Частка в загальному обсязі доходів, %			Зміна, +/-, %	
		2019 р.	2020 р.	2021 р.	2019-2020 рр.	2020-2021 рр.
1	2	3	4	5	6	7
I	Доходи від реалізації продукції (послуг), які мають високу матеріаломісткість	39,69	40,7	42,53	1,01	1,83
1	Сільське, лісове, рибне господарство	5,34	5,53	6,19	0,19	0,66
2	Промисловість	30,67	31,23	32,80	0,56	1,57
2.1	Добувна промисловість	3,86	3,35	4,03	-0,51	0,68
2.2	Переробна промисловість	19,42	19,02	19,09	-0,4	0,07
2.3	Постачання енергетики	6,98	8,47	9,29	1,49	0,82
2.4	Управління відходами, каналізаціями, постачанням води	0,41	0,39	0,40	-0,02	0,01
3	Будівництво	3,68	3,94	3,54	0,26	-0,4
II	Доходи від реалізації продукції (послуг), які мають низьку матеріаломісткість, використовують інноваційні процеси, мають високу	60,31	59,3	57,47	-1,01	-1,83

	додану вартість					
4	Ремонт, торгівля	40,52	40,05	39,34	-0,47	-0,71
5	Кур'єрська, поштова діяльність, складське господарство, транспорт	5,62	4,95	4,29	-0,67	-0,66
6	Організація харчування, тимчасове розміщування	0,73	0,59	0,70	-0,14	0,11
7	Телекомунікації, інформація	3,12	3,50	3,47	0,38	-0,03
8	Страхування, фінансова діяльність	2,86	3,03	2,60	0,17	-0,43
9	Операції із нерухомістю	1,55	1,41	1,26	-0,14	-0,15
10	Технічна, наукова, професійна діяльність	3,69	3,04	2,96	-0,65	-0,08
11	Допоміжне та адміністративне обслуговування	1,20	1,13	1,06	-0,07	-0,07
12	Діяльність у сфері освіти	0,09	0,10	0,11	0,01	0,01
13	Соціальна допомога, охорона здоров'я	0,55	1,16	1,28	0,61	0,12
14	Відпочинок, розваги, спорт, мистецтво	0,14	0,11	0,14	-0,03	0,03
15	Разом доходи від реалізації продукції (послуг) України	100	100	100	0	0

Джерело: складено за даними [8;9]

Дослідження отриманих результатів (табл. 2.4) показав, що національна економіка має складну складову, яка залежить від високої матеріаломісткості, передбачає низькі конкурентні переваги, але вона не переважає в загальній структурі. Констатуємо, що впродовж 2019-2021 рр. зазначена стриктурна складова демонструвала зростання (з 39,69% в 2019 р., 40,7% в 2020 р., до 42,53% в 2021 р.), що свідчить про погіршення інноваційності продукції (послуг), зниження її доданої вартості. Відповідно, в 2019-2021 рр. інноваційно орієнтована складова національної економіки переважала матеріаломістку складову, але в період пандемії Covid-19, під час боротьби з її наслідками вона почала скорочуватись. З огляду на відсутність даних за 2022 р. немає можливості оцінити картину, характерну для даного періоду, але можемо припустити, що через скорочення інвестицій, відтік трудових ресурсів інноваційно орієнтована складова економіки скоротилась.

Розглянемо модель соціального розвитку і розвитку людського капіталу, яка сформувалась в Україні. Головним рушієм і джерелом збалансованого розвитку є щаслива людина, її творчий (креативний) потенціал. Тому першочергової уваги набуває інструментарій, що дає змогу оцінити стан людського розвитку. Для вказаних цілей використано низку показників, які дозволяють оцінити всю сукупність людського розвитку: грамотність населення (показник рівня писемності за даними ЦСР ООН 4), показник захворюваності (показник захворюваності на туберкульоз за даними ЦСР ООН 3), показники криміналізації суспільства (показник вбивств в країні за даними ЦСР ООН 16), показник нерівності, що виникає через споживання (показник Gini index), показник якості життя (Quality of life), Індекс людського розвитку (Human Development Index (HDI).

Аналіз вихідних даних (Додаток В) показує, що соціальний розвиток і розвиток людського капіталу мають ознаки моделей перехідного типу. Основні соціальні та показники людського потенціалу України знаходяться на достатньо низькому рівні (окрім грамотності населення, показника нерівності), що свідчить про широкий спектр завдань, які стоять перед державою, бізнес-сектором, який приймає на себе соціальну відповідальність і громадянами, від активності і

ініціативності яких залежить їх готовність до змін на ринку праці, в сфері цифровізації в основних сферах. Встановлено, що підтримання досягнутих показників соціального розвитку забезпечується за рахунок регуляторного впливу держави. Нинішня перехідна модель соціального розвитку і розвитку людського капіталу України ґрунтується на: низькій вартості праці трудових ресурсів, яка не може забезпечити високу якість життя; недостатньо ефективній системі охорони здоров'я; відсутності створення умов для постійного розвитку громадян в цілях забезпечення готовності до змін на ринку праці.

Модель екологічної політики пов'язана із оцінкою моделі зеленої, синьої та циркулярної економіки України. Циркулярна економіка - це модель виробництва та споживання, яка базується на спільному використанні, оренді, багаторазовому використанні, ремонті, відновленні та переробці існуючих матеріалів і продуктів протягом якомога довшого періоду часу. Циркулярна економіка направлена на мінімізацію глобальних проблем, серед яких зміна клімату, втрата біорізноманіття, збільшення відходів та забруднення навколишнього середовища, шляхом впровадження 3 фундаментальних постулатів моделі. До них відносять: 1)прогнозування відходів і забруднення, 2)збереження продуктів і матеріалів у використанні, 3)регенерація природних систем. Ідея та концептуальні засади циркулярної економіки досліджувались науковцями різних країн, представниками бізнес-спільноти та урядами протягом останнього десятиліття. Циркулярна економіка набирає все більшої популярності, оскільки сприяє мінімізації викидів та споживання сировини, головне, призводить до збалансованого споживання та ефективного використання ресурсів [99].

Враховуючи дані аналізу стану показників екологічної сфери розвитку країни (Додаток Д) можемо відмітити, що синя та циркулярна економіки розвиваються в контексті пасивної моделі, оскільки за період 2019-2021 рр. не спостерігалось позитивних результатів. Зелена економіка з огляду на певні зусилля щодо забезпечення енергетичного переходу (звернення до відновлюваної енергетики) має ознаки активної моделі розвитку, які мають значні перспективи в подальшому з огляду на дефіцит в енергетичній сфері.

2.3 Зарубіжний досвід впровадження концепцій збалансованого розвитку

Дослідження зарубіжного досвіду впровадження концепцій збалансованого розвитку буде здійснюватися за методичним підходом, аналогічним тому, за яким вивчається дана проблематика в Україні. Серед країн, які вивчаються обрано: Китай та США (лідери світу за ВВП); Фінляндія та Данія (лідери за рівнем сформованості показників збалансованого розвитку, які включають в тому числі показники соціальної сфери, людського розвитку, екологічної та інноваційної сфер розвитку).

Визначимо стан показників оцінки збалансованого розвитку економіки досліджуваних країн (Додаток Е).

Згідно із даними аналізу показників економічної сфери (Додаток Е) можемо констатувати:

1) США демонструє коливання обсягу ВВП, зокрема, в 2020 р. зазначений показник скоротився на 1,5% порівняно із 2019 р., що обумовлено впливом пандемії Covid-19, в 2021 р. цей показник зріс на 10,73%, в 2022 р. порівняно з 2021 р. збільшився на 0,02% і склав 23324,9 млрд. дол. США.

Індекс споживчих цін в США впродовж 2019-2022 рр. демонстрував стабільне зростання з 2020 р. що обумовлено дією глобальної енергетичної та економічної кризи. Зростання даного показника впродовж 2019-2021 рр. знаходилось в межах 4,6%, що свідчить, що кризові явища не мали руйнівного впливу. Хоча, як бачимо ріст інфляції є вищим росту ВВП в 2022 р., коли країна мала менший негативний вплив пандемії, аніж в 2021 р.

Показник відношення державного боргу до обсягу ВВП демонстрував максимально високе зростання в 2020 р. порівняно із 2019 р. (25,5%), в 2021 р. цей показник зріс до 128,13% з 126,4%, а в 2022 р. скоротився на 6,03% і склав 122,1%. Встановлено, що його зростання в 2020 р. обумовлено витратами на боротьбу із наслідками пандемії. Серед основних джерел залучення США коштів, які

складають державний борг виступають: казначейські цінні папери із захистом від інфляції, казначейські облигації та векселі, облигації внутрішньої державної позики [37].

Отже, країна при лідерстві за ВВП є також світовим лідером за рівнем державного боргу. Відповідно, відмічаємо низьку стійкість державних фінансів, яка є загрозовою, і яка безумовно може погіршитись через зростання зовнішніх державних витрат, які здійснюються в 2023 р. (особливо у військовій сфері).

Індекс економічної складності (9-а позиція в рейтингу) і рівень інноваційного розвитку (2-а позиція в світовому рейтингу в 2022 р.) вказують на високу інноваційність економіки країни, яка обумовлює високу додану вартість продукції (послуг). Зазначене дозволяє ідентифікувати інноваційно орієнтований економічний розвиток, на який не впливають коливання на сировинних ринках.

Виявлено, що країна має достатньо стабільні соціальні показники і показники людського розвитку (за виключенням показника нерівності). В цілому, незважаючи на вплив пандемії Covid-19 зазначені показники не демонстрували суттєвого погіршення. США використовує ліберальну модель соціальної політики, що ґрунтується на ринковій економіці, і її регуляторній здатності та втручанні держави у випадку необхідності надання соціальної підтримки вкрай вразливим верстам населення. Як свідчать результати аналізу, така модель є достатньо дієвою для підтримання високого рівня соціального забезпечення і людського розвитку.

2) Китай, незважаючи на негативну дію пандемії Covid-19 зміг забезпечити стабільний економічний ріст в 2019-2022 рр. А саме, в 2020 р. порівняно із 2019 р. цей показник збільшився на 2,87%, в 2021 р. порівняно із 2020 р. – 20,69%, в 2022 р. порівняно із 2021 р. – на 3,33% і склало 18321 млрд. дол. США. При продемонстрованому зростанні відмічено невисоку інфляцію, зокрема, індекс споживчих цін коливався від 101,8% в 2019 р. до 106,4% в 2022 р.

З огляду на те, що економіка країни має високу регуляторну ознаку, а саме, уряд використовує субсидування найменш розвинених секторів, відповідно, нарощується рівень державного боргу. В даному випадку, використовується

неринковий підхід, який сприяв економічному росту Китаю. А саме, завдяки державній підтримці підприємства реалізують інноваційне оновлення технологій, обладнання, створюють продукцію (послуги) із високою споживацькою вартістю, що, в кінцевому підсумку впливає на ріст ВВП.

Як справедливо зазначає Й. Джай [191], авторитарний уряд Китаю підтримує лояльність населення завдяки соціально-економічному росту, падіння якого може стати загрозою існування політичного режиму. Обрана політика субсидування найменш розвинених секторів, підтримка підприємств є складовим елементом політики уряду. Ефективність такого підходу великою мірою обумовлена жорстким контролем з боку уряду інвестицій у розвиток.

Встановлено, що показники соціальної сфери в частині заробітної плати в країні демонструють певне зростання, а саме, за 2019-2022 рр. цей показник зріс на 99,207 дол. США на місяць (35,8%) і в 2022 р. склав 375,787 дол. США. Негативні прояви в даній сфері пов'язані із ростом безробіття, а саме, в 2020 р. цей показник зріс із 5,1% до 5,5%, в 2021 р. скоротився до 5%, і в 2022 р. досяг рівня 2020 р. і дорівнював 5,5%. Вказане демонструє, що обрана економічна політика країни базується на підтриманні галузей, що мають дотаційний характер (орієнтовані на матеріаломісткість), не забезпечує їх стрімкого розвитку, який уповільнюється торговельним протистоянням із США, і яке в 2023 р. буде посилено санкціями за підтримку Ірану та Росії у військовій сфері. При цьому, є можливість, що до вказаних санкцій проти Китаю приєднаються інші світові партнери США, в тому числі країни ЄС, Україна. Така ситуація є загрозою економічному росту, що видно із останньої динаміки ВВП за 2021-2022 рр., коли ріст даного показника суттєво скоротився порівняно із 2020-2021 рр.

Соціальна політика в Китаї ідентифікується урядом країни як політика «соціальної гармонії», за своїми декларативними цілями вона враховує орієнтир на положення ЦСР ООН в соціальній сфері, досягнення яких суттєво покращились. Є високі результати за напрямком подолання бідності, досягнення у сфері освіти (рівень писемності складає 99,78%), реалізуються заходи у подоланні нерівності. Але спостерігаються серйозні диспропорції в освітній,

соціально-економічній сферах на рівні регіонів, зокрема, східні, південно-східні території Китаю, зокрема, м. Пекін демонструють рівень викладання в університетах, школах близький до того, який представлено в країнах ЄС, також там відмічено високий рівень доходів громадян [26].

Південно-східні прибережні провінції Китаю, такі як Гуандун, Фуцзянь, Чжецзян і Цзянсу, стали інноваційно-виробничими центрами із високим та стабільним рівнем інвестицій. Провінції з низьким рівнем доходу зазвичай розташовані у віддалених від моря районах і мають спільний кордон із сусідніми економіками з низьким рівнем доходу, торговельне партнерство з якими не є пріоритетним [143]. Багато з них навіть розташовані в гірських або пустельних районах, які не сприятливі для урбанізації та промислової діяльності. Відповідно, в регіонах з низьким рівнем економіки спостерігається низький рівень соціального розвитку (заробітна плата, рівень освіти тощо). Визначено, що в країні в більшості регіонів високий розвиток медицини, низька криміногенна обстановка.

Окрема проблема соціального розвитку Китаю, обумовлена старінням населення, що є передумовою навантаження на систему соціального забезпечення. Вказана ситуація пов'язана із політикою держави щодо народжуваності, впроваджену в 1970-х рр., коли дозволялося мати не більше однієї дитини в родині, і не більше двох в сільських місцевостях та в родинях національних меншин. Прогнозується, що населення Китаю старше 60 років досягне 28% до 2040 р. через більшу тривалість життя та зниження рівня народжуваності [65]. Цей величезний демографічний зсув створює багато нових викликів і можливостей для системи громадського здоров'я та соціально-економічного розвитку. Зокрема, виникає потреба розробки інтегрованої системи, яка задовольняє медичні та соціальні потреби людей похилого віку, з рівним доступом до медичної допомоги незалежно від географічного регіону. Отже, дана ситуація також певним чином може позитивно вплинути на економічний розвиток як країни, так і її окремих регіонів завдяки створенню нової інфраструктури, росту зайнятості в сфері обслуговування літніх людей.

Індекс економічної складності Китаю в 2019, 2020 рр. був високим, а саме, країна займала 3-ю позицію в світовому рейтингу. Вказане обумовлено високим рівнем інноваційного розвитку, який покращувався впродовж 2019-2022 рр. з 14-ї позиції до 11-ї позиції. Країна демонструє високий рівень цифровізації більшості секторів, навіть ті господарства, які традиційно визначались високим споживанням енергетичних, матеріальних ресурсів впроваджують інноваційні технології, що забезпечують так зване «розумне» управління.

Це стосується як промисловості, в якій почали активно використовуватись новітні технології, досконале обладнання, яке не допускає браку, і, відповідно, матеріальних втрат, так і сільського господарства, де використовують цифрові додатки, дистанційний контроль якості процесів та рівня використання добрив, кліматичних умов. Відповідно, показано позитивний вплив цифровізації на продуктивність сільськогосподарського виробництва, хоча зазначено, що найбільший синергетичний ефект від цифрових технологій отримують великі аграрні підприємства [95].

Констатуючи вищезазначене, відмічаємо, що економічний розвиток Китаю можна ідентифікувати як інноваційно орієнтований ріст, пов'язаний із неринковим регуляторним впливом держави.

3) Фінляндія та Данія, які вирізнялись сталим економічним розвитком впродовж 2019-2021 рр. продемонстрували скорочення ВВП в 2022 р. Незважаючи на пандемію Covid-19 країни змогли забезпечити сталі показники економічного росту. Як зазначають офіційні джерела Фінляндії [93], 2022 р. пов'язаний із високою інфляцією порівняно із попередніми періодами (індекс споживчих цін склав 109,1% порівняно із значенням 2021 р. на рівні 102,2%), яка обумовила зниження купівельної спроможності домогосподарств; енергетичною кризою, яка виступала фактором помірної рецесії, з якою зіштовхнулась держава.

Вказані фактори уряд країни пов'язує із негативним впливом війни Росії проти України, визначається, що зазначений спад в цілому буде короткостроковим. Встановлено, що на розвиток скорочення економіки Данії вплинули ті ж фактори, які характерні для Фінляндії. Важливим позитивним

аспектом розвитку є те, що незважаючи на скорочення ВВП, не відбулося погіршення стійкості державних фінансів обох країн.

Стосовно індексу економічної складності можна зазначити, що Фінляндія порівняно із Данією демонструє більш високий рівень даного показника (11 позиція в світовому рейтингу), що обумовлено вищим рівнем інноваційного розвитку (9-е місце в світі). Економіка Данії посідає 27-е місце в світовому рейтингу економічної складності, це також високі позиції, які свідчать про високу додану вартість продукції (послуг).

Фінляндія, як і Данія є країнами із відкритою, прозорою економікою, про що свідчить той, факт, що вони займають найнижчі позиції в світі за розвитком неформальної економіки і неофіційної зайнятості. Отже, що дві досліджувані країни забезпечують сталий інноваційно орієнтований економічний розвиток із високим рівнем захисту від зовнішньої залежності.

Як показують результати аналізу соціальних показників і показників людського розвитку (Додаток Е), Фінляндія та Данія використовують скандинавську модель соціальної політики, зокрема, політику соціального добробуту. Управління даними сферами в зазначених країнах, як і в інших скандинавських державах, пов'язане із орієнтиром на збалансованість в сфері соціального життя, безпеки громадян, підтриманні якості їх життя за основними складовими, недопущенням нерівності, сприянням людського розвитку. Всі вказані показники є високими у зазначених країн, що підтверджує ефективність державної політики в даній сфері.

Табл. 2.5 містить аналіз стану показників екологічної сфери збалансованого розвитку досліджуваних країн.

Таблиця 2.5

Аналіз стану показників екологічної сфери збалансованого розвитку економіки досліджуваних країн

№ п/п	Показник	Значення				Зміна, +/-
		2019	2020	2021	2022	
1	2	3	4	5	6	7
1	Екологічна сфера					
1.1	Елементи зеленої економіки					

1.1.1	Частка відновлюваної енергетики у виробництві електроенергії, %					
	США	7,9	Немає даних	20,5	Немає даних	12,6
	Китай	9,67	Немає даних	28,8	Немає даних	19,13
	Фінляндія	34,88	Немає даних	38,8	Немає даних	3,92
	Данія	35,81	Немає даних	40,4	Немає даних	4,59
1.1.2	Викиди CO ₂ від спалювання вугілля та виробництва цементу (тCO ₂ /душу населення) (за даними ЦСР ООН 13). Довгостроковою метою для цього показника є значення 0.					
	США	16,1 тCO ₂ /душу населення (за даними 2019 р.)	14,24 тCO ₂ /душу населення (за даними 2020 р.)	14,24 тCO ₂ /душу населення (за даними 2020 р.)	14,24 тCO ₂ /душу населення (за даними 2020 р.)	-1,86
	Китай	7,1 тCO ₂ /душу населення (за даними 2019 р.)	7,41 тCO ₂ /душу населення (за даними 2020 р.)	7,41 тCO ₂ /душу населення (за даними 2020 р.)	7,41 тCO ₂ /душу населення (за даними 2020 р.)	0,31
	Фінляндія	7,5 тCO ₂ /душу населення (за даними 2019 р.)	7,09 тCO ₂ /душу населення (за даними 2020 р.)	7,09 тCO ₂ /душу населення (за даними 2020 р.)	7,09 тCO ₂ /душу населення (за даними 2020 р.)	-0,41
	Данія	5,6 тCO ₂ /душу населення (за даними 2019 р.)	4,52 тCO ₂ /душу населення (за даними 2020 р.)	4,52 тCO ₂ /душу населення (за даними 2020 р.)	4,52 тCO ₂ /душу населення (за даними 2020 р.)	-1,08
1.1.3	Територія, що охороняється на ділянках суші, важливих для біорізноманіття, % (за даними ЦСР ООН 15). Довгостроковою метою для цього показника є значення 100.					
	США	51,2 % (за даними 2019 р.)	34,93 % (за даними 2020 р.)	34,93 % (за даними 2020 р.)	34,93 % (за даними 2020 р.)	-16,27% (погіршення стану показника)

	Китай	9,9 % (за даними 2019 р.)	10,06% (за даними 2020 р.)	10,06% (за даними 2020 р.)	10,06% (за даними 2020 р.)	0,16% (погіршення стану показника)
	Фінляндія	71,8% (за даними 2019 р.)	71,7% (за даними 2020 р.)	71,7% (за даними 2020 р.)	71,7% (за даними 2020 р.)	-0,1%
	Данія	86,2 % (за даними 2019 р.)	88,82% (за даними 2020 р.)	88,82% (за даними 2020 р.)	88,82% (за даними 2020 р.)	2,62 %
1.2	Елементи циркулярної економіки					
1.2.1	Тверді побутові відходи (кг/люд./день) (за даними ЦСР ООН 12). Довгостроковою метою для цього показника є значення 0,1.					
	США	Немає даних	Немає даних	Немає даних	Немає даних	Немає даних
	Китай	0,76 кг/люд./день (за даними 2019 р.)	0,76 кг/люд./день (за даними 2019 р.)	0,76 кг/люд./день (за даними 2019 р.)	0,76 кг/люд./день (за даними 2019 р.)	0
	Фінляндія	Немає даних	Немає даних	Немає даних	Немає даних	Немає даних
	Данія	Немає даних	Немає даних	Немає даних	Немає даних	Немає даних
1.3	Елементи блакитної економіки					
1.3.1	Охоронювана територія морських ділянок, важливих для біорізноманіття, % (за даними ЦСР ООН 14). Довгостроковою метою для цього показника є значення 100.					
	США	61 % (за даними 2019 р.)	31,82 % (за даними 2020 р.)	31,82 % (за даними 2020 р.)	31,82 % (за даними 2020 р.)	-29,18% (погіршення стану показника)
	Китай	8,3% (за даними 2019 р.)	7,08% (за даними 2020 р.)	7,08% (за даними 2020 р.)	7,08% (за даними 2020 р.)	-1,22% (погіршення стану показника)
	Фінляндія	61% (за даними 2019 р.)	61% (за даними 2020 р.)	61% (за даними 2020 р.)	61% (за даними 2020 р.)	0

	Данія	86,9 % (за даними 2019 р.)	86,9 % (за даними 2020 р.)	86,9 % (за даними 2020 р.)	86,9 % (за даними 2020 р.)	0
--	-------	----------------------------	----------------------------	----------------------------	----------------------------	---

Джерело: складено авторами за даними [103; 155; 130]

Аналіз результатів (табл. 2.5) дозволяє відмітити, що:

- Фінляндія та Данія демонструють збалансований екологічний розвиток за основними напрямками, що позитивно співвідноситься із їх економічною та соціальною політикою. Зокрема, незважаючи на певні прояви рецесії висувуються прогнози її подолання. Соціальна сфера та сфера людського розвитку розвиваються збалансованою, що свідчить про загальний збалансований економічний розвиток

- США та Китай демонструють позитивні прояви в сфері зеленої економіки завдяки певним досягненням в сфері енергетичного переходу. Інші види екологічної сфери не демонстрували збалансованості, відповідно, не спостерігалось економічного розвитку з урахуванням кліматичних цілей.

Висновки до другого розділу

Для проведення оцінки стану збалансованого розвитку національної економіки розроблено авторське методичне забезпечення, яке включає оціночні показники в рамках 6 напрямків. Отримані оціночні показники використані для оцінки видів моделей збалансованого економічного розвитку України, які застосовувались впродовж досліджуваного періоду. На підставі показників збалансованого розвитку сформульовано типи моделей збалансованого економічного розвитку України. Показано, що ключовими проблемами збалансованого розвитку України є низька інноваційність, економічна складність, достатньо пасивні зусилля держави та її суб'єктів в сферах розвитку людського потенціалу та збереженні та відновленні клімату.

Керуючись положеннями авторського методичного забезпечення висвітлено основні характеристики зарубіжного досвіду реалізації концепцій збалансованого розвитку. Спираючись на отримані результати можемо зробити висновок, що розвинені країни, ставлячи за мету підвищення добробуту населення, дотримуються принципів збалансованого розвитку.

РОЗДІЛ 3. НАЦІОНАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

3.1. Ключові проблеми збалансованого розвитку України в умовах післявоєнного відновлення

Визначення кола проблем збалансованого розвитку України на сучасному етапі актуальне для подальшого пошуку і розробки напрямків їх подолання. Оцінка стану зазначених проблем стосується як періоду перед вторгненням РФ в Україну (2019-2021 рр.), так і воєнного періоду, зокрема, окремих складних аспектів розвитку в 2022 р. Важливість вивчення проблемних аспектів довоєнного часу потрібне для аналізу бар'єрів, які великою мірою залежали від внутрішніх факторів в Україні.

По-перше, необхідно виокремити актуальну проблему структури національної економіки, пов'язану із пріоритетним орієнтиром на матеріаломісткі сектори, продукцію (послуги), низьку додану вартість останньої. Як відомо, така структура має високу залежність від великих витрат ресурсів (матеріальних і енергетичних), використовуваних на виробництво (включає видобуток, переробку, обробку, виробничі процеси).

Як справедливо зазначають Б. Планк та співавтори [142], скорочення економічних витрат та екологічного впливу від діяльності суб'єктів підприємництва промислово орієнтованих країн необхідне проходження комплексного процесу декарбонізації. Побудова процесів виробництва без викидів CO₂ забезпечуватиме економічний та екологічний синергетичний ефекти. Окрім того, високий рівень використання всіх видів ресурсів (в тому числі енергетичних) обумовлює скорочення доданої вартості продукції, зниження її конкурентних позицій на внутрішньому і зовнішньому ринках через цінову складову.

Великі ресурсні витрати на виробництво на рівні національної економіки України, її секторів та підприємств пов'язані як із технологіями виробництва і

особливостями продукції, так і з якістю обладнання, наявністю енергоефективних технологій. Останні суттєво скорочують цінову конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світових ринках.

В табл. 3.1 подано рівень матеріальних та енергетичних витрат на виробництво продукції (послуг) за основними видами економічної діяльності в Україні. Дані для аналізу отримано із офіційних статистичних джерел, в рамках яких енергетичні витрати включено до матеріальних витрат, тому в нашому дослідженні ми також не розділяємо зазначений вид витрат.

Таблиця 3.1.

Рівень матеріальних та енергетичних витрат на виробництво продукції (послуг) за основними видами економічної діяльності в Україні

№ п/п	Види економічної діяльності	Частка матеріальних та енергетичних витрат в загальному обсязі витрат виробництва продукції (послуг), %			Зміна, +/-, %	
		2018 р.	2019 р.	2020 р.	2018-2019 рр.	2019-2020 рр.
1	2	3	4	5	6	7
1	Сільське, лісове, рибне господарство	79,9%	77,3%	75,7%	-2,6%	-1,6%
2	Промисловість	79,4%	76,9%	75,1%	-2,5%	-1,8%
2.1	Добувна промисловість	56,1%	55,1%	48%	-1%	-7,1%
2.2	Переробна промисловість	85%	82,4%	81,5%	-2,6%	-0,9%
2.3	Постачання енергетики	69%	68,2%	68,8%	-0,8%	0,6%
2.4	Управління відходами, каналізаціями, постачанням води	57%	56,1%	52%	-0,9%	-3,9%
3	Будівництво	87,2%	85,7%	86,4%	-1,5%	0,7%
4	Ремонт, торгівля	65,3%	61,7%	60,5%	-3,6%	-1,2%
5	Кур'єрська, поштова діяльність, складське господарство, транспорт	58,1%	57,7%	56,2%	-0,4%	-1,5%

6	Організація харчування, тимчасове розміщення	59,5%	56,4%	52,6%	-3,1%	-3,8%
7	Телекомунікації, інформація	63,3%	60,8%	60,2%	-2,5%	-0,6%
8	Страховання, фінансова діяльність	47,6%	57,25%	54,6%	-9,65%	-2,65%
9	Операції із нерухомістю	54,3%	58,25%	52,1%	3,95%	6,15%
10	Технічна, наукова, професійна діяльність	69,7%	69,2%	71,9%	2,5%	2,7%
11	Допоміжне та адміністративне обслуговування	52,3%	51,4%	51,85%	0,9%	0,45%
12	Діяльність у сфері освіти	47%	45,7%	47,2%	-1,3%	1,5%
13	Соціальна допомога, охорона здоров'я	38,9%	30,5%	30,5%	8,4%	0
14	Відпочинок, розваги, спорт, мистецтво	34,8%	36,1%	27,7%	1,3%	-8,4%
15	Разом частка матеріальних та енергетичних витрат в загальному обсязі витрат виробництва продукції (послуг), %	74,3%	71,4%	69,7%	-2,9%	-1,7%

Джерело: складено за даними [8;9]

Аналіз отриманих результатів (табл. 3.1) показує, що загальна частка матеріальних та енергетичних витрат в загальному обсязі витрат виробництва продукції (послуг) в Україні коливалась від 74,3% в 2018 р., 71,4% в 2019 р., до 69,7% в 2020 р. Незважаючи на певні позитивні тенденції, досягнуті за рахунок інновацій за окремими виробництвами і видами економічної діяльності в Україні

в сукупності, є сектори, суб'єкти підприємництва яких через недосконалість технологій демонстрували зростання зазначеного показника, це, зокрема, будівництво.

А саме, вказаний показник за будівництвом зріс з 85,7% в 2019 р. до 86,4% в 2020 р. Зазначене обумовлено: низькою енергоефективністю будівельних робіт, використанням традиційної енергії, яка впливає на ріст викидів CO₂ (додатковий негативний екологічний вплив); недостатньою якістю будівельних матеріалів, вагома частка яких має високий рівень браку, і, відповідно, впливає на матеріальні втрати. Також варто зауважити, що будівельний сектор України до 2021 р. не орієнтувався на створення будівель високого або середнього класу енергоефективності будівель. В 2021 р. було встановлено норми, якими передбачено будівництво із орієнтиром на певний клас енергоефективності будівель, визначення яких дає змогу власникам чітко планувати власні витрати на енергетичне споживання [32]. Якби в Україні раніше були встановлені зазначені норми, проблеми із енергетичним забезпеченням через масові пошкодження електричних, тепломереж внаслідок обстрілів з боку РФ, не набули б такої актуальності. Зазначені норми передбачають, що мінімальний клас енергоефективності нових будівель не повинен бути менше, аніж 44%.

На 2022-2025 рр. на державному рівні передбачався масштабний енергетичний аудит існуючих об'єктів житлової нежитлової нерухомості, який би дав змогу виявити напрямки та обсяги енергетичної реконструкції в Україні. Також передбачалось розробку заходів стосовно мінімізації енергетичних витрат на всіх етапах життєвого циклу будівництва. Але через військові дії з боку РФ вказані оптимізаційні заходи не було реалізовано, хоча будівництво в багатьох регіонах (м. Київ, території Західної України, інші окремі території) продовжується, відповідно, можна відмітити, що не забезпечується скорочення енергетичних витрат в будівельному секторі. Зазначене впливає на ріст цін на кінцеву продукцію будівництва, зниження попиту на неї, скорочення доходів від продажу такої продукції.

Також відмічаємо ріст частки матеріальних та енергетичних витрат в загальному обсязі витрат виробництва продукції (послуг) в Україні за такими видами діяльності, як:

- технічна, наукова, професійна діяльність (з 69,2% в 2019 р. до 71,9% в 2020 р.). Вказаний напрямок включає всі види економічної діяльності, що включають виробництво продукції (послуг) в зазначеній сфері. Окрім факту росту вказаних витрат за даними видами економічної діяльності, констатуємо, їх високий рівень, пов'язаний із недостатнім рівнем енергоефективності, ефективності управління матеріальними витратами на виробництво продукції (послуги);

- допоміжне та адміністративне обслуговування (з 51,4% в 2019 р. до 51,85% в 2020 р.). За даними секторами рівень даного показника є достатньо високим, оскільки вони пов'язані із орієнтацією на сферу послуг, обслуговування і не включають операції із переробкою матеріалів (сировини) тощо.

Вказані зміни відбулися, як і стосовно будівництва, через відсутність орієнтури на енергоефективне управління, низький рівень оновлення обладнання, технологій, низьку якість сировини (матеріалів), що впливало на ріст браку, і, відповідно, ріст енергетичних і матеріальних витрат в загальному складі виробництва.

Окремої уваги заслуговують високі значення досліджуваного показника за окремими видами промисловості України, а саме, в переробній промисловості в 2020 р. він складав 81,5% (табл. 3.1). Зважаючи на такий рівень частки матеріальних та енергетичних витрат від виробництва продукції переробної промисловості в загальному обсязі витрат виробництва продукції (послуг) в Україні, констатуємо її низьку конкурентоспроможність на світовому ринку, її недостатню додану вартість. Через те, що матеріальні витрати на виробництво продукції даного сектору є високими, в рамках даних виробництв немає змоги покращити рівень оплати праці, і, відповідно, стимулювати продуктивність, також, якщо відбудеться підвищення цін на таку продукцію, вона не буде мати попиту.

Отже, її виробництво знаходиться в зоні ризиків і високої залежності від коливання світових цін на продукцію сировинного характеру. Додатково, відмічаємо, що трудові ресурси, задіяні в секторах економіки, орієнтованих на матеріаломістке виробництво, знаходяться під дією ризиків втрати зайнятості через скорочення обсягів діяльності або закриття підприємств, відсутність росту заробітної плати за умов інфляції тощо.

Сільське, лісове, рибне господарство (даний показник складав 75,7% в 2020 р.) і промисловість (зазначений показник дорівнював 75,1% в 2020 р.) незважаючи на певні позитивні тенденції в 2019-2020 рр. залишаються видами економічної діяльності з високим рівнем матеріальних і енергетичних витрат в складі витрат виробництва продукції.

По-друге, можемо виокремити таку проблему економічного розвитку, недостатнього рівня доданої вартості, як якість продукції (послуг), процесів за основними секторами економіки України. Вказана проблема пов'язана як з технічною, технологічною (недостатній рівень оновлення обладнання, технологій), так і за кадровою складовою (рівень готовності кадрів підприємств до технологічних змін, рівень технологічних навичок та знань працівників).

Якість продукції, процесів країни можуть бути оцінені через використання показників позицій України в рейтингу глобальної конкурентоспроможності (World Competitiveness Ranking), глобальної цифрової конкурентоспроможності (World Digital Competitiveness Ranking) (рис. 3.1).

Аналіз здійснюється за період 2017-2021 рр., не використано дані 2022 р., оскільки вони не визначаються на цей період IMD World Competitiveness Center як для України, так і для Росії через відсутність можливості отримання вичерпних даних, обумовлену військовими подіями.

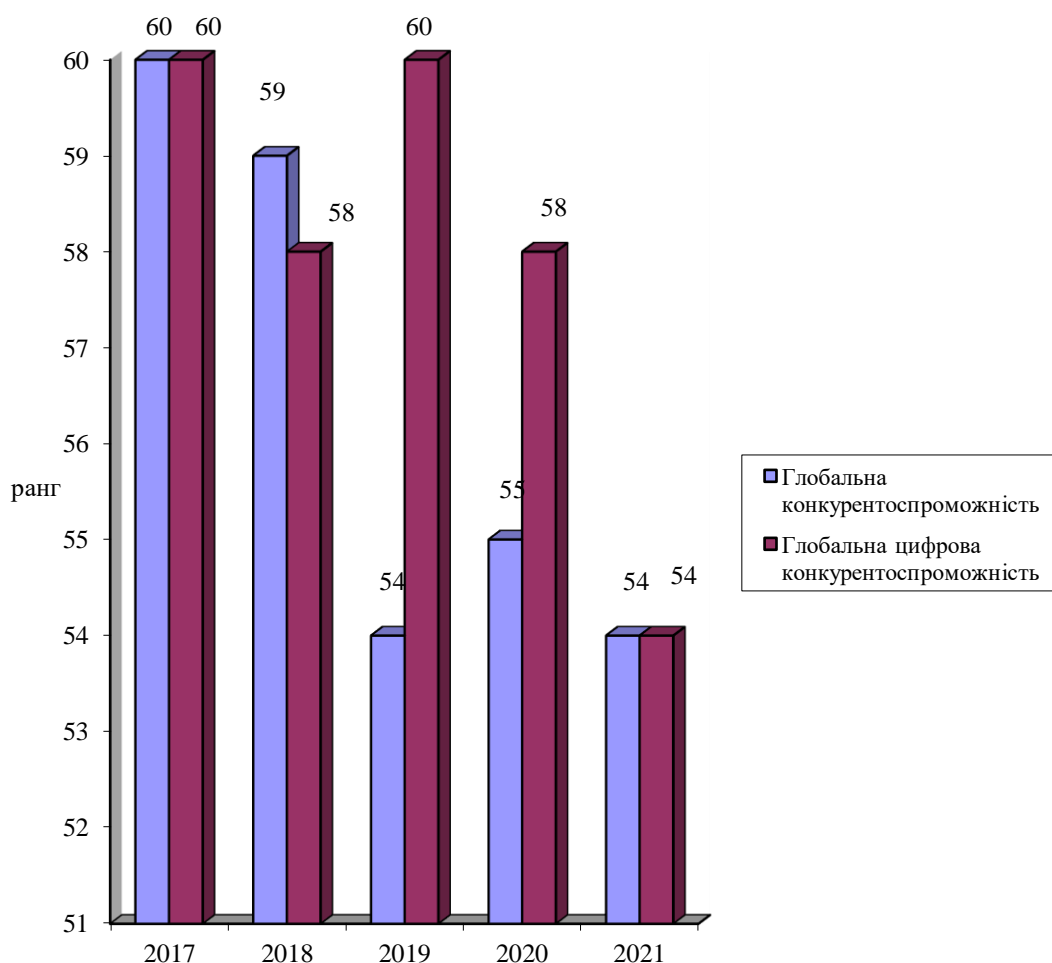

Рис. 3.1. Позиції України в рейтингу глобальної конкурентоспроможності, глобальної цифрової конкурентоспроможності за 2017-2021 рр.

Джерело: складено за даними [81]

Аналіз представлених результатів показує, що позиції України за показниками світової конкурентоспроможності, світової цифрової конкурентоспроможності (в тому числі стосовно продукції (послуг) в 2017-2020 рр. коливались в бік оптимізації. В 2021 р. значення двох показників досягло середнього рівня, в 2019 р. такі позиції були характерні для світової конкурентоспроможності. Відповідно, вважаємо, що якість продукції (послуг) секторів економіки України у передвоєнний період мала середню якість. Події 2022, 2023 рр. суттєво вплинули на виробничі можливості, отже представлені характеристики конкурентоспроможності і цифрової конкурентоспроможності є

безумовно гіршими порівняно із попереднім результатом 2021 р. Із вищезазначеного можемо констатувати третю проблему збалансованого економічного розвитку, яка знаходиться в площині орієнтиру на енергоефективність та використання традиційних джерел енергетики, а не екологічно чистих відновлюваних.

Як свідчать дані табл. 2.3, частка відновлюваної енергетики у виробництві електроенергії в Україні впродовж 2019-2021 рр. коливалась від 8,6% до 16,1%. Цей факт, безумовно свідчить про покращення рівня енергетичного переходу України, секторів її економіки, основних сфер життєдіяльності. Але, якщо порівнювати результати, досягнуті іншими державами та Україною, остання суттєво відстає у впровадженні використанні відновлюваної енергетики.

Зокрема, порівняння даних Додатку Д і табл. 2.5 свідчить, що в 2021 р. США демонстрували частку відновлюваної енергетики у виробництві електроенергії на 4,4% вищу порівняно із Україною, Китай – на 12,7%, Фінляндія – на 22,7%, Данія – на 24,3%. На нинішньому етапі, незважаючи на військові події, можливе отримання позитивних результатів завдяки орієнтиру енергетичного сектору на підвищення потужностей без збільшення залежності від викопних енергетичних ресурсів (вітряні, сонячні електростанції різної потужності, в тому числі в регіонах, які мають відповідні природні умови).

Стосовно проблеми орієнтиру на енергоефективність нами визначено складнощі подальшого нормативно-правового та організаційного регулювання в сфері будівництва. Стосовно інших секторів економіки відмічаємо існування проблем забезпечення енергоефективності за рахунок оновлення технологій, обладнання. Бар'єром щодо реалізації зазначених заходів виступає складність доступу до фінансування (кредитування). Військові події погіршили дану ситуацію, відповідно, підприємства основних секторів економіки, які зазнали суттєвих втрат через війну, опинились в складних умовах фінансування.

Стан кадрової складової, який впливає на проблему якості продукції (послуг) може бути проаналізовано із використанням показників: ранг цифрових /

технологічних навичок (Digital / Technological skills); ранг мовних навичок (Language skills) [81] (рис. 3.2).

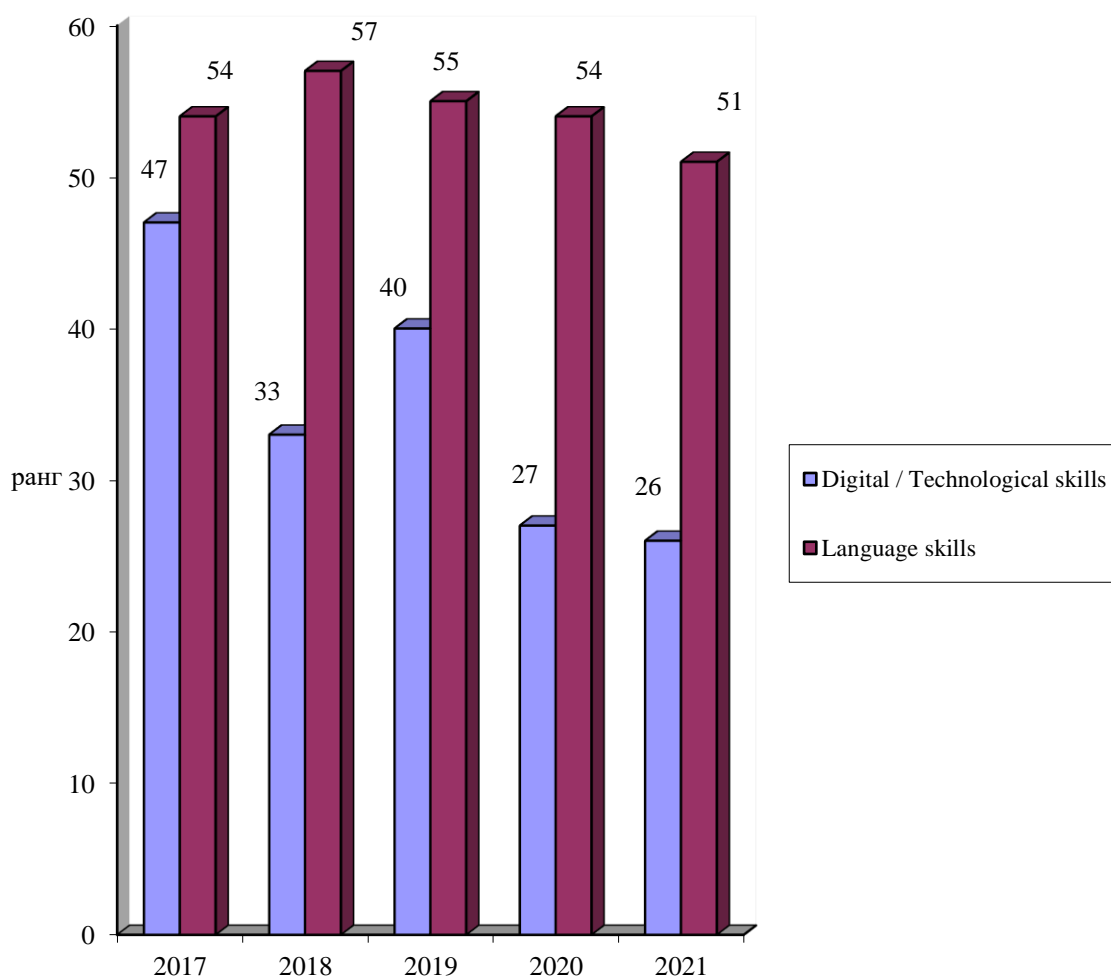

Рис. 3.2. Позиції України в рейтингах розвитку кадрового потенціалу за 2017-2021 рр.

Джерело: складено за даними [81]

Оцінка результатів дослідження (рис. 3.2) показала, що в Україні покращується рівень цифрових / технологічних навичок трудових ресурсів (позиції в світовому рейтингу змінились з 47-ї в 2017 р. до 26-ї в 2021 р.). Стосовно рівня України за мовними навичками трудових ресурсів в цілому не можна відмітити суттєвого покращення, але за досліджуваний період покращились позиції в світовому рейтингу з 54-ї позиції в 2017 р. до 51-ї позиції в 2021 р.

Військові події 2022-2023 рр., які обумовили виїзд великої кількості працездатних громадян за кордон, мобілізацію, внесли свої коригування у стан зазначених показників. На даному етапі немає можливості оцінити їх рівень сформованості, але з упевненістю можемо зазначити, що ці оціночні показники погіршились в 2022-2023 рр. через відтік та втрату кваліфікованих трудових ресурсів, обумовлену військовою агресією росії в Україні. Це четвертий проблемний аспект збалансованого соціально-економічного розвитку, що негативно впливає на перспективи подальшого росту економіки.

П'ятою проблемою виступає монополізація цін на послуги, використання яких є необхідним для функціонування більшості підприємств окремих секторів економіки. В даному випадку маються на увазі, наприклад, високі ціни на послуги Укрзалізниці, яка здійснює залізничні перевезення продукції суб'єктів підприємництва більшості секторів промисловості, сільського господарства [62]. Зокрема, цей фактор є бар'єром розвитку, аналогічним до бар'єру, пов'язаного із доступом підприємств до кредитування. За матеріалами аналітичних даних, впродовж 2022 р. під час аукціонів, здійснюваних Укрзалізницею, вартість оренди на один рейс вагону, що перевозить зерно, складала 5% від ціни на один вагон [62].

Такі цінові межі є дуже високими для аграрних підприємств, які є залежними від зовнішнього фінансування. Відповідно, констатуємо, що на даному етапі розвитку в Україні діють підприємства суспільного інтересу, серед яких, зокрема, Укрзалізниця, інші, які не керуються цілями розвитку суспільства і його суб'єктів, а орієнтовані на використання свого монополістичного становища в цілях досягнення переважно економічних цілей.

Шоста актуальна проблема пов'язана із високою корупцією, яка ускладнює економічну свободу, впливає на всі сфери життєдіяльності і є бар'єром для залучення іноземних інвестицій. Аналіз результатів табл. 2.2 показує, що неважаючи на певні позитивні зміни рівня сприйняття корупції (скорочення позицій в світовому рейтингу сприйняття корупції з 126-ї в 2019 р. до 116-ї позиції в 2022 р.), вказане явище має високий прояв, що особливо ускладнює економічний розвиток в умовах воєнного часу в Україні.

3.2 Пріоритетні напрями оптимізації збалансованого розвитку національної економіки в умовах глобалізації

Вирішення проблем збалансованого розвитку національної економіки в умовах глобалізації потребує встановлення обґрунтованих напрямків оптимізації, реалізація яких сприятиме повоєнному відновленню та росту. Сформулюємо основні пріоритетні напрями удосконалення даного процесу, визначені з огляду на охарактеризовані вище проблемні аспекти.

По-перше, актуальним напрямком оптимізації виступає зміна структури національної економіки в бік наукомісткості її секторів та продукції (послуг). Зазначений захід сприятиме підвищенню доданої вартості продукції (послуг), росту ВВП та загальної конкурентоспроможності економіки країни. Структурні зміни економіки можуть бути реалізовані в контексті орієнту на:

1) Інтеграцію до міжнародних виробничих ланцюгів та адаптацію до глобальних змін. В даному напрямку головний акцент можна робити на технологічній модернізації інфраструктури та промислового комплексу через розбудову мережі інноваційних можливостей: стартап-центрів, центрів технологічного трансферу, бізнес-інкубаторів, технопарків, альянсів; мереж підприємств супутніх видів економічної діяльності, заснованих на впровадженні моделей безперервного функціонування, в рамках яких зміна учасника не буде впливати на функціонування мережі. Як зазначено в дослідженні (Й. Шот, В.Е. Штейнмюллер [153]), поява нових структурних об'єднань потребує формування чітких, обґрунтованих механізмів взаємодії на рівні зацікавлених сторін, які б давали змогу створювати та швидко налагоджувати функціонування нових підприємницьких структур на національному, міжнародному рівнях. Для цієї цілі необхідне створення відповідних методичних інструментаріїв, до розробки яких можуть бути залучені як вітчизняні, зарубіжні науковці, так і фахівці в цій сфері, які мають досвід створення ефективних підприємницьких структур (українські, закордонні). Важливим аспектом в даному випадку є залучення фахівців і

науковців із бездоганною репутацією, орієнтованих на результативність, а не отримання певних вигід для зацікавлених пов'язаних з ними сторін. Тобто, це не повинні бути лобісти певних промислових груп, підприємців, політиків, а персони, націлені на реалізацію суспільно важливих амбітних цілей щодо відновлення української економіки, підтримання економіки країн-партнерів, які допомагають Україні за основними сферами під час війни та будуть це робити під час повоєнного відновлення.

Для України на нинішньому етапі є актуальною робота із міжнародними партнерами в рамках мережевої взаємодії в напрямку реалізації виробничих програм критичної інфраструктури (виробництво за кордоном певних видів продукції стратегічного призначення, які через орієнтир на дотримання заходів безпеки неможливо випускати на території держави). В цілях реалізації таких партнерств можуть створюватись формальні або неформальні мережеві структури, в рамках яких: конструкторсько-апробаційні роботи можуть бути реалізовані на підприємствах в Україні; роботи із виробництва продукції можуть бути здійснені в межах технічних, технологічних потужностей зарубіжних підприємств-партнерів, при цьому кадровий потенціал пропонується формувати в рамках попередньо визначених домовленостей щодо працевлаштування певного відсотка громадян України, які вимушено покинули територію держави через війну і мають відповідну кваліфікацію. Вказаний захід дозволить зберегти людський та кадровий потенціал, який стрімко втрачається Україною через військові події.

Тобто, в даному випадку може бути забезпечено вирішення визначеної вище (підрозділ 3.1) проблеми відтоку та втрати кваліфікованих трудових ресурсів, пов'язану із військовим вторгненням РФ в Україну, війною. В рамках партнерства між учасниками може бути вирішено питання працевлаштування українських громадян, які працюють за кордоном в межах вказаних проектів на вітчизняних підприємствах (цей крок сприятиме надходженню коштів із заробітної плати до бюджету України, що є актуальним в нинішніх умовах соціально-економічного розвитку країни).

Для успішного впровадження зазначених партнерств, націлених на реалізацію міжнародних (або двосторонніх) виробничих проектів необхідне забезпечення відповідної інституційної складової щодо: реалізації та гарантування інвестицій (держава може стати гарантом для інвесторів при впровадженні зазначених проектів); контролю виконання інвестиційних планів, необхідного для дотримання гарантійних інвестиційних зобов'язань взятих на себе державою (це може бути аудит економічної, виробничої, інвестиційної та інноваційної діяльності, який здійснюватиметься раз на півроку (замість року), обов'язковість якого може бути встановлена в рамках змін до законодавства про аудиторську діяльність, яка стосується аналізу діяльності підприємств, що складають суспільний інтерес в Україні).

2) Інноваційний розвиток і оптимізацію процедури НДДКР, створення привабливих умов для їх розвитку та комерціалізації в Україні.

Інновації є фундаментальною рушійною силою для довгострокового збалансованого розвитку економіки. Як свідчать дослідження (С. Лонг [125]), досвід Китаю показує, після чотирьох десятиліть швидкого економічного зростання Китай стикається з кризами, пов'язаними з демографічною структурою старіння населення, промисловими надлишковими потужностями з виробництва низькоякісної продукції, а також екологічними та ресурсними проблемами. Модель розвитку Китаю, орієнтована на дешеві ресурси (матеріальні, кадрові (в окремих регіонах використовується рабська праця або праця, яка є низько оплачуваною) для екстенсивного зростання, показала свою нежиттєздатність.

Таким чином, на національному рівні в Китаї визначено, що країна потребує термінового стратегічного перемикавання, щоб стимулювати своє економічне зростання за допомогою НДДКР та оригінального технологічного прогресу. Україна, хоча і немає такого тривалого досвіду масового виробництва продукції низької якості і доданої вартості, має аналогічні проблеми із наявністю застарілих промислових надлишкових потужностей, відсутністю кадрового потенціалу (через відтік людських ресурсів працездатного віку), відсутністю налагодженого механізму розробки, апробації та впровадження нових технологій, відсутністю

сприятливих умов для комерціалізації власних НДДКР. На наш погляд вказаний механізм може бути передбачений відповідним порядком реалізації НДДКР інноваційних продуктів (послуг) і забезпечений на нормативно-правовому рівні в Україні. Пропозиція стосовно схеми зазначеного порядку представлена в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Порядок реалізації НДДКР інноваційних продуктів (послуг) в Україні

№ п/п	Найменування етапів	Характеристика
1	2	3
I	На рівні фінансового забезпечення	
1	Створення пулу учасників, гарантів фінансового забезпечення НДДКР, здійснюваних організаціями, фізичними особами-підприємцями	<p>Пул учасників фінансового забезпечення формується фінансовими органами держави серед фізичних, юридичних осіб (резидентів і нерезидентів України).</p> <p>Гарантом фінансового забезпечення НДДКР, здійснюваних організаціями, фізичними особами-підприємцями виступає держава через відповідний орган.</p> <p>Прийняття рішення про можливість отримання фінансування НДДКР, здійснюваних організаціями, фізичними особами-підприємцями, із фінансових ресурсів пулу проводиться під час складання бізнес-плану. Критеріями прийняття схвального рішення є: можливість трансферу технологій; прогнозна ефективність комерціалізації технологій як з боку розробників (організацій, фізичних осіб-підприємців), так і сторонніх учасників, які функціонують в рамках відповідного сектору економіки (пріоритет надається проектам, якими передбачено комерціалізацію технологій на рівні іноземних суб'єктів того або іншого сектору).</p>
II	На рівні нормативно-правового регулювання	
1	Нормативно-правове забезпечення Порядку реалізації НДДКР інноваційних продуктів (послуг) в Україні	Здійснюється на рівні органів законодавчої влади в межах положень, встановлених в даному обґрунтуванні
III	На організаційному рівні здійснення реалізації НДДКР інноваційних продуктів (послуг) в Україні	

1	Створення бізнес-плану на проведення НДДКР для організацій, фізичних осіб-підприємців	Здійснюється за заявкою від розробників (організацій, фізичних осіб-підприємців) на платформах національних інноваційних центрів у дистанційній формі. Вартість – безкоштовна. Враховуються і узгоджуються всі питання із розробниками. Створення бізнес-плану здійснюється оператором (або програмою у автоматичному режимі) із використанням засобів штучного інтелекту. Створення бізнес-плану може здійснюватися розробниками самостійно із залученням програмних засобів національних інноваційних центрів до перевірки на відповідність порядку оформлення
2	Подання бізнес-плану на проведення НДДКР від розробників (організацій, фізичних осіб-підприємців) на отримання фінансування від пулу учасників	Подається пулу учасників, гарантів фінансового забезпечення НДДКР з боку розробників (організацій, фізичних осіб-підприємців). На розгляд подається бізнес-план, науково-технічно-конструкторське завдання. Заявка на отримання фінансування проведення НДДКР від розробників (організацій, фізичних осіб-підприємців)
3	Розгляд можливостей фінансування проведення НДДКР	Здійснюється оператором із залученням висновків отриманих від оцінки, проведеною у автоматичному режимі із використанням засобів штучного інтелекту, результат подається розпорядникам фінансових ресурсів пулу учасників. Надання кінцевих висновків розгляду можливостей фінансування проведення НДДКР їх розробникам.
4	Фінансування проведення НДДКР розробників (організацій, фізичних осіб-підприємців), бізнес-плани і науково-технічно-конструкторські завдання яких були схвалені	Фінансування здійснюється в рамках ухвалених із розробниками планів (програм) переказу фінансових коштів
5	Контроль використання фінансування проведення НДДКР	Здійснюється у дистанційному режимі та напряму з боку операторів національних інноваційних центрів, які керують фінансуванням

Джерело: розроблено авторами самостійно

Додатково можна запропонувати створення коворкінгів для розробників НДДКР (моделей організації діяльності таких суб'єктів (особливо актуально для невеликих організацій, фізичних осіб-підприємців). Вказані коворкінги можуть

бути створені на базах непрацюючих або частково працюючих науково-дослідних інститутів, організацій. Зазначені коворкінги можуть бути створені за рахунок використання державно-приватного партнерства, контролем та організацією їх функціонування можуть займатись окремі управляючі компанії (вказана функція може бути передана на аутсорсинг). В табл. 3.3 наведено умови коворкінгу, які можуть бути запропоновані в рамках державно-приватного партнерства розробникам НДДКР (організаціям, фізичним особам-підприємцям) в Україні.

Запропоновані умови коворкінгу, які можуть бути запропоновані в рамках державно-приватного партнерства розробникам НДДКР (організаціям, фізичним особам-підприємцям) в Україні (табл. 3.3) сприятимуть як соціально-економічному збалансованому розвитку регіонів (в тому числі скороченню рівня безробіття), так і покращенню інноваційної діяльності в державі.

Таблиця 3.3

Умови коворкінгу, які можуть бути запропоновані в рамках державно-приватного партнерства розробникам НДДКР (організаціям, фізичним особам-підприємцям) в Україні

№ п/п	Найменування етапів	Характеристика
1	2	3
1	Пропозиція приміщень для офісної (адміністративної) діяльності розробникам НДДКР (організаціям, фізичним особам-підприємцям)	Знижки на оренду офісних приміщень для розробників НДДКР (організацій, фізичних осіб-підприємців), якщо їх діяльність відповідає критеріям: <ul style="list-style-type: none"> - працевлаштування нових кадрів (не менше 10 осіб на рік). Обов'язкове дотримання трудового законодавства, офіційне оформлення робітників (за договорами, контрактами, сплата всіх податків і зборів, подача фінансової та статистичної звітності до відповідних контролюючих органів); - проектна діяльність – не менше 1 календарного року. Вказане повинно бути передбачено програмними документами; - наявність фінансового забезпечення діяльності – на весь період проектної діяльності. Розмір знижок на оренду офісних приміщень для розробників НДДКР (організацій, фізичних осіб-підприємців)

		<p>визначається на рівні рішень міських органів влади, якщо організація здавання в оренду вказаних приміщень знаходяться у їх компетенції.</p> <p>Розмір знижок на оренду офісних приміщень для розробників НДДКР (організацій, фізичних осіб-підприємців) визначається на рівні рішень державних органів влади, якщо організація здавання в оренду вказаних приміщень знаходяться у їх компетенції.</p>
2	<p>Пропозиція приміщень для науково-дослідної, конструкторської діяльності розробникам НДДКР (організаціям, фізичним особам-підприємцям)</p>	<p>Знижки на оренду приміщень для науково-дослідної, конструкторської діяльності розробникам НДДКР (організаціям, фізичним особам-підприємцям), якщо їх діяльність відповідає критеріям, аналогічно тим, які висуваються до встановлення знижок на оренду офісних приміщень для розробників НДДКР (організацій, фізичних осіб-підприємців).</p>
3	<p>Пропозиція знижок на оренду офісних (адміністративних) приміщень та приміщень для науково-дослідної, конструкторської діяльності розробникам НДДКР (організаціям, фізичним особам-підприємцям), які можуть запропонувати власне обладнання, технології для колективного користування</p>	<p>Знижки на оренду для такої категорії розробників НДДКР (організаціям, фізичним особам-підприємцям) може сприяти розвитку НДДКР, підвищить технічну, технологічну привабливість коворкінгів.</p> <p>Умови співпраці із орендарями, які орієнтовані на представлення власного обладнання, технологій для колективного користування можуть узгоджуватись індивідуально.</p>
4	<p>Пропозиція високих знижок (від 50 до 80%) на оренду офісних (адміністративних) приміщень та приміщень для науково-дослідної, конструкторської діяльності розробникам НДДКР (організаціям, фізичним особам-підприємцям) в регіонах з високим рівнем безробіття, недостатнім рівнем інфраструктури (окрім інформаційно-комунікаційної)</p>	<p>Знижки (від 50 до 80%) на оренду офісних (адміністративних) приміщень та приміщень для науково-дослідної, конструкторської діяльності розробникам НДДКР (організаціям, фізичним особам-підприємцям) в регіонах з високим рівнем безробіття, недостатнім рівнем інфраструктури (окрім інформаційно-комунікаційної), якщо їх діяльність відповідає критеріям:</p> <ul style="list-style-type: none"> - працевлаштування нових кадрів (не менше 10 осіб на рік із складу безробітних трудових ресурсів, які проживають в рамках даних регіонів (територій)). <p>Обов'язкове дотримання трудового законодавства, офіційне оформлення робітників (за договорами, контрактами, сплата всіх податків і зборів, подача фінансової та статистичної звітності до відповідних контролюючих органів);</p>

		<p>- проектна діяльність – не менше 1 календарного року. Вказане повинно бути передбачено програмними документами;</p> <p>- наявність фінансового забезпечення діяльності – на весь період проектної діяльності.</p> <p>Розмір знижок на оренду для розробників НДДКР (організацій, фізичних осіб-підприємців) визначається на рівні рішень міських органів влади, якщо організація здавання в оренду вказаних приміщень знаходяться у їх компетенції.</p> <p>Розмір знижок на оренду офісних приміщень для розробників НДДКР (організацій, фізичних осіб-підприємців) визначається на рівні рішень державних органів влади, якщо організація здавання в оренду вказаних приміщень знаходяться у їх компетенції.</p>
--	--	--

Джерело: розроблено авторами самостійно

По-друге, важливим напрямком оптимізації збалансованого розвитку національної економік виступає забезпечення росту якості продукції (послуг). Як встановлено вище (підрозділ 3.1), рівень якості продукції (послуг) основних секторів національної економіки оцінювався за допомогою визначення позицій України в рейтингу глобальної конкурентоспроможності (World Competitiveness Ranking), глобальної цифрової конкурентоспроможності (World Digital Competitiveness Ranking). Встановлено, що вказані позиції покращувались і в 2021 році Україна посідала за обома показниками 54 місце, що свідчить про середній рівень якості, характерний для довоєнного періоду. Зміни, пов'язані із воєнним часом могли негативно вплинути на ситуацію. З огляду на зазначене, є потреба оптимізації якості продукції (послуг) через впровадження наступних заходів:

- підвищення рівня цифрової / технологічної готовності трудових ресурсів (в тому числі випускників університетів) до роботи в умовах змін технологій, обладнання, потреби постійного самовдосконалення. На рис. 3.3 представлено динаміку рівня цифрових / технологічних компетенцій трудових ресурсів України.

Як свідчать результати дослідження (рис. 3.3), позиції України за показником рівня цифрових / технологічних компетенцій трудових ресурсів

коливаються, хоча впродовж 2020-2021 рр. вони стабілізувались в бік покращення. В 2021 р. рейтинг України за даним показником відповідав 26 позиції. Орієнтир на покращення зазначеного показника сприятиме підвищенню якості продукції (послуг). Реалізація заходів стосовно оптимізації рівня цифрових / технологічних компетенцій трудових ресурсів може бути реалізована як на рівні ДПП з метою скорочення рівня зайнятості, так і на рівні учасників бізнес-середовища та університетського середовища.

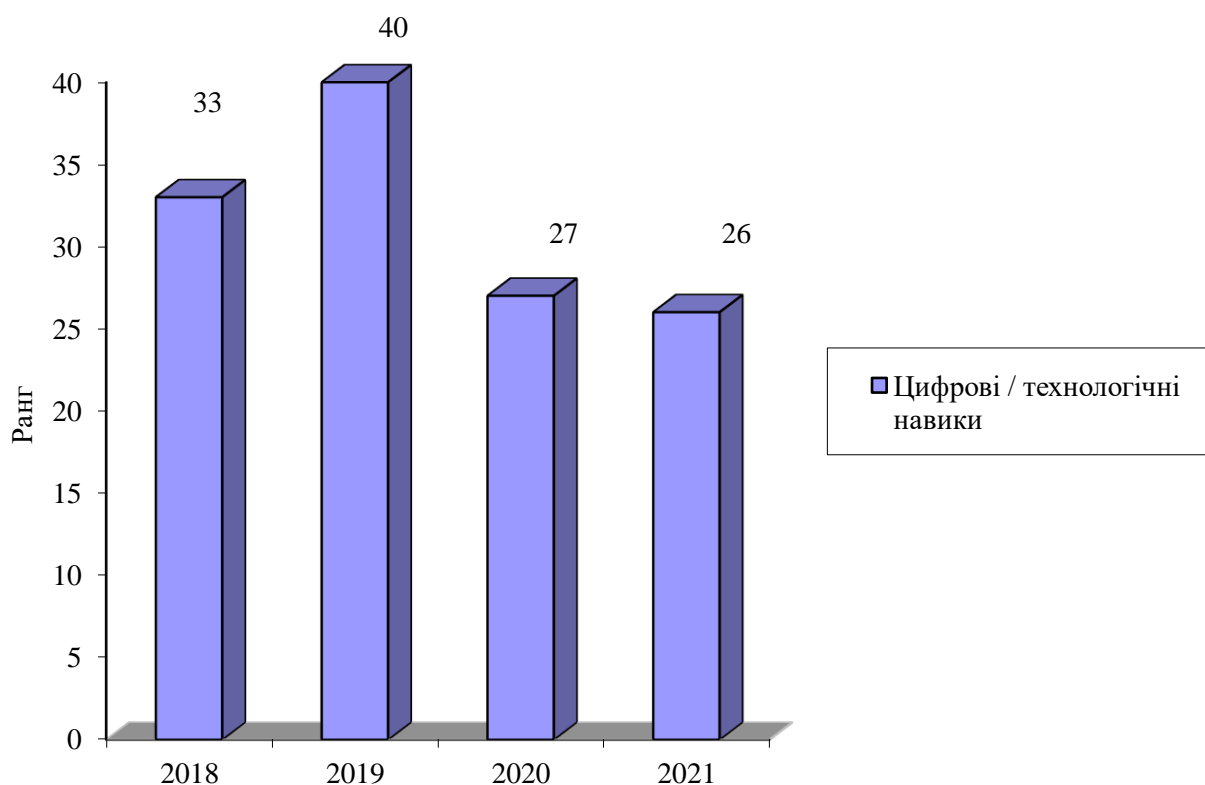

Рис. 3.3. Динаміка рівня цифрових / технологічних компетенцій трудових ресурсів України

Джерело: складено за даними [81]

Додатково слід наголосити на тому, що ріст якості продукції (послуг) залежить від рівня обладнання та технологій. Відповідно, технічне та технологічне оновлення необхідне для покращення якості продукції (послуг). Реалізація зазначеного заходу є можливою у разі спрощення доступу середнього, малого, мікро- та крупного бізнесу до кредитних коштів.

Особливо вказане стосується секторів, які хоча і складають основу, але забезпечують виробництво продукції низької доданої вартості. Це, сільське господарство, більшість секторів промисловості України. Хоча на нинішньому етапі є державна програма пільгового кредитування, пов'язано із наданням кредитних коштів під 5, 7, 9% [13], ця програма не забезпечує своєчасне забезпечення фінансування в умовах воєнного часу, що ускладнює функціонування суб'єктів основних секторів економіки. Для забезпечення технічного та технологічного оновлення в повоєнні часи необхідне впровадження доступного та своєчасного кредитування економіки.

По-третє, заслуговує на вирішення питання усунення монополізації ринків, створеної з боку державних підприємств, які надають послуги, що мають попит серед суб'єктів основних секторів економіки та інфраструктур. До складу таких підприємств відноситься більшість державних підприємств, стосовно умов діяльності яких виникають скарги, звернення.

Негативний дискурс щодо функціонування таких підприємств стосується необґрунтовано завищених цін на послуги, рівня заробітної плати вищого керівництва, який не відповідає суспільному ефекту від результатів збалансованого розвитку таких суб'єктів. Пропонується вирішення даної проблеми через впровадження регулярних аудиторських оцінок ціноутворення на продукцію (послуги) таких підприємств, правомірності рівня оплати праці їх кадрів та керівництва.

3.3 Корпоративно-соціальна відповідальність бізнесу як один з напрямів підтримки збалансованого розвитку

Протягом останніх двох десятиліть корпоративно-соціальна відповідальність була центральною темою для вчених, які вивчають корпоративне управління, бізнес-етику та право. Однак останнім часом економісти також почали приділяти більше уваги даному феномену як передумови становлення складових збалансованого розвитку. Концепція корпоративно-соціальної відповідальності розвинулась завдяки зміні погляду на бізнес від обмеженої моделі, орієнтованої переважно на максимізацію прибутку, до відкритої моделі, яка здебільшого орієнтована на якість життя, збереження ресурсів та задоволення загальних інтересів суспільства.

Іншими словами, науково-практичний дискурс змінив курс в напрямку забезпечення збалансованого розвитку. Соціальна, екологічна прихильність компаній стає важливою конкурентною перевагою в новій парадигмі економіки, і Україна, як і багато країн світу, націлених на збалансованість та відкритість слідує цій міжнародній тенденції.

Як свідчать матеріали досліджень (З. Ванг та співавторів [176]), корпоративно-соціальну відповідальність можна визначити як стратегію підприємства, орієнтовану на добровільне вирішення соціальних та екологічних проблем в рамках розвитку бізнесу для забезпечення росту ефективності взаємодії з різними зацікавленими сторонами. Іншими словами, корпоративно-соціальна відповідальність - це добровільна дія компаній щодо інтеграції соціальних та екологічних інтересів у їхні бізнес-підходи, сприяння збалансованому розвитку та відповідальності за свій вплив на навколишнє середовище та суспільство.

Корпоративно-соціальна відповідальність привернула увагу науковців, яка поступово зростала завдяки усвідомленню того, що стійкість, збалансованість, які реалізуються в рамках даної концепції є вирішальними орієнтирами для довгострокового зростання та виживання економіки. Багато дослідників і менеджерів віддають перевагу корпоративно-соціальній відповідальності для

створення стійких конкурентних переваг. Однак ступінь і структура діяльності із орієнтиром на корпоративно-соціальну відповідальність, яку декларують та реалізують підприємства є відмінними, і результативність її впровадження також сильно відрізняється на рівні суб'єктів бізнес-середовища.

Аналіз матеріалів досліджень (П. Зерій та співавторів [187], В. Айтаррейлд [114]) дозволяє виокремити дві групи переваг застосування корпоративно-соціальної відповідальності, це, зокрема, ті, які безпосередньо сприяють розвитку компаній, і ті, які покращують збалансований розвиток суспільства та економіки. Додатково встановлено, що для підприємств наявність надійних програм корпоративно-соціальної відповідальності та ефективне інформування про них перетворюється на такі переваги, зокрема [187; 114]:

- краще робоче середовище. А саме, з огляду на заходи із забезпечення гідного рівня оплати праці, соціального забезпечення, створення умов для постійного особистісного і професійного росту, які реалізуються з боку компанії-роботодавця, її персонал отримує сприятливі умови для продуктивної роботи, що позитивно впливає на рівень виконання завдань, функцій, розробку пропозицій для підвищення ефективності;

- підвищення довіри акціонерів або потенційних інвесторів. Реалізація певних встановлених на корпоративному рівні цілей в соціальній, екологічній, економічній сферах, які сприяють подальшому росту рівня збалансованого розвитку держави, демонструє стабільність діяльності, відповідальність керівництва щодо взятих на себе зобов'язань. Вказане за умов всебічного інформування дозволяє отримувати схвалення, підтримку, орієнтир на подальше партнерство на рівні підприємств та інвесторів (акціонерів), що є актуальним для вітчизняних підприємств;

- краще позиціонування. Соціально відповідальні компанії створюють справжній, доброзичливий і близький імідж, який допомагає створити лояльну аудиторію, підписників і споживачів;

- соціально-економічний розвиток. Завдяки орієнту на досягнення певних соціальних, екологічних показників підприємства забезпечують розвиток

партнерства із клієнтами на світовому ринку, які також демонструють прихильність до цілей збалансованого розвитку. Відповідно, забезпечується міжнародна інтеграція, яка дає змогу підвищувати обсяги економічної діяльності, покращувати соціальні показники розвитку кадрового складу підприємств;

- більший рівень прозорості підприємницької діяльності. Завдяки декларуванню цілей корпоративно-соціальної відповідальності підприємства демонструють прогностичні параметри розвитку і результати їх реалізації в рамках власних корпоративних звітах (щорічно);

- зменшення впливу на навколишнє середовище і сприяння державі у досягненні цілей стосовно. Завдяки орієнтуванню підприємств на екологізацію, енергоефективність досягаються цілі держави в даній сфері.

Хоча концепція корпоративно-соціальної відповідальності досліджується на різних рівнях, немає ані загальної згоди щодо її визначення, ані загального способу кількісного визначення ефективності впровадження на рівні окремих підприємств. Крім того, у літературі існують різні тлумачення щодо того, чи покращує корпоративно-соціальна відповідальність ефективність підприємства та/або чи необхідні покращення її етапів, рівнів для виживання підприємства за заданих показників ефективності, також відсутній підхід до оцінки впливу ефектів від впровадження корпоративно-соціальної відповідальності підприємства на збалансований розвиток національної економіки.

Аналіз наукових матеріалів [187; 176; 183] дозволив встановити основні положення щодо впровадження корпоративно-соціальної відповідальності підприємства, а саме, орієнтування на реалізацію цілей корпоративно-соціальної відповідальності впливає на збільшення прибутків підприємства та покращує загальну ефективність, якщо вона забезпечує:

- зниження виробничих (екологічних) витрат;
- диференціацію продукту через механізми цінового регулювання, що позитивно діють на користь соціально відповідальної фірми (різні категорії продуктів для клієнтів із різним рівнем доходів);

- впровадження інновацій як в управлінських процесах, так і в технологічній модернізації.

В процесі аналізу досліджень (Т. Фатіма, С. Елбанна [91], Н. Верк та співавтори [174]), які характеризують процес впровадження корпоративно-соціальної відповідальності підприємства нами виокремлено його основні етапи, це, зокрема:

1) визнання відданості принципам збалансованого розвитку екосистеми через прийняття зобов'язань в соціально-економічній, екологічній сферах середовища, в якому функціонує підприємство (мережа компаній певного або кількох секторів економіки). В рамках даного етапу передбачено реалізацію таких заходів, зокрема:

- підвищення обізнаності про корпоративно-соціальну відповідальність підприємства. Поінформованість про корпоративно-соціальну відповідальність включає підвищення чутливості організації та її кадрів до її елементів. Вказаний захід може бути ініційовано керівниками (підхід зверху вниз) або працівниками (підхід знизу вгору) зі стратегічних чи альтруїстичних міркувань. Для залучення кадрів, власників, керівництва до підвищення обізнаності про корпоративно-соціальну відповідальність підприємства можуть використовуватися різні способи комунікації, які включають зустрічі, корпоративні внутрішні інформаційні бюлетені та тренінги для внутрішніх зацікавлених сторін, таких як співробітники та члени правління;

- підтвердження прихильності цінностям збалансованого розвитку екосистеми через прийняття зобов'язань в соціально-економічній, екологічній сферах середовища. Зазначений етап передбачає прийняття змін до стратегії підприємства, яка включає визнання прихильності вказаним орієнтирам в сфері екологізації, соціально-економічній сфері;

2) розробка, впровадження принципів та заходів стратегії корпоративно-соціальної відповідальності досліджуваного підприємства. Зазначений етап передбачає реалізацію низки заходів, зокрема:

- оцінка мети організації в суспільному (стосується соціально-економічної та екологічної сфер) контексті. Вивчаються можливості використання основного виду (видів) економічної діяльності у забезпеченні суспільно значущого ефекту. А саме, встановлюється можливість зміни соціальної, екологічної проблеми, яка існує на територіальному, регіональному, національному, міжнародному рівнях в процесі здійснення основного виду (видів) економічної діяльності із забезпеченням певного індивідуального ефекту від такого заходу.

Серед таких прикладів можна відмітити, зокрема: брак продукції, яку неможливо реалізувати, переробити, і утилізація якої передбачає додаткові економічні витрати, може бути переданий безкоштовно відповідним громадянам, які мають потребу у таких речах (якщо такий брак не передбачає загрози здоров'ю людей, тварин тощо) (отримання ефекту від економії витрат на утилізацію браку як відходів промислового виробництва, соціальний ефект); використання у виробництві матеріалів, сировини вторинного походження (для таких цілей необхідне придбання та опанування новітнього обладнання, технологій для рециклінгу) (отримання екологічного ефекту для території, регіону, країни за рахунок скорочення відходів, здійснення операцій із спалювання відходів, яке негативно впливає на навколишнє природне середовище, економічного ефекту)

- встановлення визначення та бачення корпоративно-соціальної відповідальності досліджуваного підприємства. Вказаний етап ґрунтується на змісті попередніх заходів і передбачає змістовну концептуалізацію всього комплексу корпоративно-соціальної відповідальності досліджуваного підприємства;

- оцінка поточного стану корпоративно-соціальної відповідальності підприємства. Поточний стан корпоративно-соціальної відповідальності підприємства за екологічною, соціально-економічними складовими, показники яких подані в рамках цільових показників сталого розвитку ООН для країн світу. Підприємства оцінюють власний стан реалізації зазначених цілей до комплексного впровадження стратегії корпоративно-соціальної відповідальності. Джерелами оцінки зазначеного показника виступають: дані зовнішнього

моніторингу; внутрішні документи підприємства, на якому передбачено впровадження стратегії корпоративно-соціальної відповідальності;

- розробка стратегії корпоративно-соціальної відповідальності підприємства. Вказаний захід передбачає визначення: цілі, завдань, принципів зазначеної стратегії; кінцевих результатів та ефектів, які очікується отримати від реалізації стратегії (екологічних, соціальних, економічних); програми, довгострокового, середньострокового та короткострокового планів; центрів відповідальності в рамках етапів та заходів реалізації стратегії; порядку оцінки ефективності реалізації стратегії, порядку внесення коригувань до положень стратегії, порядку встановлення нових прогностичних показників, етапів з урахуванням внесених змін;

- впровадження стратегії корпоративно-соціальної відповідальності підприємства. Відбувається в рамках програмних засад стратегії, які мають довгострокові, середньострокові та поточні (короткострокові) оперативні прогностичні показники. Кожен із етапів впровадження даної стратегії піддається контролю, наступні етапи можуть коригуватись з огляду на ситуаційні зміни середовища підприємства, тенденцій в екологічній, соціально-економічній сферах. За результатами здійснених оперативних коригувань здійснюються зміни в стратегії корпоративно-соціальної відповідальності підприємства, оцінюються прогностичні перспективи та ефективність подальшої реалізації наступних етапів зазначеної стратегії;

- інформування про стратегію корпоративно-соціальної відповідальності підприємства. Зазначений захід передбачає просування інформації про декларативні, фактичні результати впровадження стратегії корпоративно-соціальної відповідальності підприємства, її окремі результати у відповідних джерелах (тематичних веб-сайтах, в рамках власних маркетингових комунікацій, під час участі у різноманітних виставках, конференціях, на упаковці продукції тощо);

- оцінка ефективності реалізації стратегії корпоративно-соціальної відповідальності підприємства. Оцінка ефективності корпоративно-соціальної

відповідальності підприємства включає вимірювання того, наскільки добре були досягнуті цілі її заходів. Джерелами оцінки виступають: дані зовнішнього моніторингу; внутрішні документи; показники оцінки екологічних та соціально-економічних змін, яка проводиться із орієнтиром на загальні показники екологізації, соціальних результатів, сформульовані в рамках моніторингу досягнення країнами цілей сталого розвитку ООН [130]. Здійснюється порівняння досягнутих результатів порівняно із фактичними;

- визначення проблем та розробка шляхів реалізації стратегії корпоративно-соціальної відповідальності підприємства, внесення змін та коригувань в останню залежно від екологічних, соціально-економічних тенденцій тощо. Вказаний захід може здійснювались із залученням зовнішніх фахівців, які сприятимуть покращенню ефективності склад заходів, складових стратегії корпоративно-соціальної відповідальності підприємства.

Аналіз матеріалів дослідження Л. Ву, С. Джин [182] показує, що досягнення ефективності від прийняття зобов'язань у сфері корпоративно-соціальної відповідальності підприємств передбачає підтримку останніх з боку держави за окремими напрямками розвитку. А саме, за даним напрямком актуальним є позитивний досвід Китаю, уряд якого підтримує компанії, які декларують та реалізують соціальні обов'язки, прийняті на себе в рамках положень стратегій корпоративно-соціальної відповідальності. Виявлено, що зазначена підтримка орієнтована на наступні сфери:

1) пільги із оренди приміщень виробничого, науково-дослідного, офісного призначення в рамках територій, які потребують розвитку інфраструктури і організація бізнесу дає перспективу для зростання доходів, росту зайнятості, відкриття закладів обслуговуючого сектору (соціального (медичні заклади), торговельного, сервісного), закладів освіти, закладів культури тощо;

2) пільги із оподаткування для підприємств малого, мікро-, середнього бізнесу. Пільги для вказаної категорії підприємництва націлені на підтримання економіки за основними секторами. Відомо, що на початок 2022 року в Китаї нараховувалось близько 48 млн. таких суб'єктів, що в 2,7 рази більше порівняно

із 2012 роком. Встановлено, що дана категорія бізнесу є найбільш життєздатною групою підприємств в Китаї і головною рушійною силою соціально-економічного розвитку держави, зокрема, в 2021 році в країні в середньому щоденно виникало 24800 нових підприємств, що майже в 3,6 разів вище порівняно із 2012 роком;

3) стимулювальні заходи, пов'язані із можливістю пільгового кредитування вітчизняних підприємств для підтримання останніх щодо виконання зобов'язань стосовно працевлаштування місцевого населення. Зокрема, 28 вересня 2022 року Державна рада Китаю повідомила, що Народний банк Китаю схвалив державний кредит для підтримки місцевих компаній. Загальний бюджет фонду становив 200 мільярдів юанів (27,59 мільярда доларів США) [80].

Визначено, що вказані кошти були доступні вітчизняним компаніям через використання механізму «повторного кредитування», який є різновидом державних позик за пільговими цінами. Хоча в рамках даної кредитної програми згадувалися кілька економічних секторів, таких як освіта, охорона здоров'я, культура та туризм, в ній також передбачено підтримку розвитку різних інфраструктур, таких як спортивні тренувальні бази, пункти зарядки електромобілів, комунальні тунелі та інша нова інфраструктура.

Крім того, це також стосується надання підтримки для цифрової трансформації галузей, впровадження технологій енергозбереження та скорочення викидів вуглецю, а також підтримки 10 сфер закупівлі та оновлення обладнання, включаючи переробку використаної техніки. Вказаною програмою було передбачено, що кредити надаються щомісяця з максимальною відсотковою ставкою 3,2%. Схема такого пільгового кредитування була встановлена на період з 1 вересня до 31 грудня 2022 року [80].

Таким чином, зазначена програма пільгового кредитування національних підприємств Китаю, які функціонують як в соціальному, так і в технологічному, енергетичному секторах, орієнтована на підтримку соціальних та екологічних ініціатив підприємств, діяльність яких забезпечує досягнення цілей збалансованого розвитку держави.

Досвід Китаю в даній сфері хоча і базується на регуляторному, неринковому підході, оскільки передбачає підтримку окремих суб'єктів підприємницької діяльності, які реалізують суспільно значущі програми, дає змогу пересвідчитись, що їх функціонування забезпечує досягнення країною цілей збалансованого розвитку національної економіки. Відповідно, такий досвід може бути адаптований в Україні з урахуванням особливостей структури інфраструктурного забезпечення територій.

Висновки до третього розділу

Виокремлено проблеми збалансованого розвитку України в умовах глобалізації, серед яких: корупція, монополізація, скорочення трудових ресурсів, перехід до відновлюваних джерел енергетики, структурні проблеми економіки тощо.

Сформульовано шляхи вирішення даних проблем, серед яких: 1) структурна трансформація національної економіки через інтеграцію в міжнародні виробничі ланцюги та адаптацію до глобальних змін; 2) створення соціально згуртованого суспільства з належним врядуванням та інклюзивними інституціями шляхом переходу від держави-монополіста сили та інформації до держави-сервіс; 3) підвищення якості людського капіталу через вдосконалення системи охорони здоров'я, науки, освіти, культури та безпеки; 4) підвищити продуктивність економіки шляхом модернізації, створення стимулів, у тому числі податкових, для інноваційної діяльності та збільшення кількості робочих місць; 5) зупинити «відтік мізків», який особливо загострився через повномасштабне вторгнення.

Висвітлено значення корпоративно-соціальної відповідальності бізнесу як одного з напрямів підтримки збалансованого розвитку. Проведене дослідження свідчить, що синергетичний ефект при взаємодії держави, бізнесу та суспільства через призму КСВ дозволить підвищити якість людського потенціалу, конкурентноспроможність підприємств та національної економіки в цілому.

ВИСНОВКИ

Після розкриття теоретико-практичних, оптимізаційних аспектів збалансованого розвитку національної економіки в умовах глобалізації було сформульовано такі висновки.

1. Проаналізовано еволюцію наукових підходів до трактування сутності поняття «збалансований розвиток», його місця і ролі в національній економіці. Зважаючи на результати розгляду еволюції підходів до трактування вказаного питання, на зміст його сутнісних ознак, здійснено спробу формулювання його сутності виходячи із акценту на більшість розглянутих трактувань, характеристик, поданих в розрізі міжнародних стратегічних, концептуальних документів, робіт, які підтримують бачення даної проблематики, наведене у вказаних документах. Визначено, що збалансований розвиток країни є комплексним, цілеспрямованим процесом безперервних керованих трансформацій, пов'язаних із рівноважним покращенням національної економіки, соціального розвитку і навколишнього природного середовища, яке передбачає орієнтир на певні національні (узгоджені із міжнародними) межі розвитку, які забезпечують життєдіяльність нинішнього та майбутніх поколінь. Визначено, що дане трактування розроблено з огляду на трансформаційний підхід, що ґрунтується на врахуванні балансу сфер життя на рівні сучасного і майбутнього поколінь, через врахування елементу меж розвитку як ідентифікатора збалансованості.

2. Розкрито зміст концепцій збалансованого розвитку в системі реалізації інтересів національної економіки. А саме, досліджено концепцію сталого розвитку, яка визначається як концепція, що включає три виміри, зокрема, економіку, суспільство та навколишнє середовище. Також висвітлено зміст концепції «зелена економіка», концептуальні засади якої передбачають досягнення цілей за такими напрямками, як: екологія (скорочення викидів CO₂), економіка та справедливість. Проаналізовано характеристики концепції синьої економіки, яка охоплює три економічні форми: економіка, що справляється з глобальною водною кризою; інноваційний розвиток економіки та розвиток

морської економіки. Наведено характеристики концепції циркулярної економіки, заснованої на раціональному використанні ресурсів та відновленні, яка є альтернативою лінійного розвитку.

3. Висвітлено роль держави у впровадженні засад збалансованого розвитку національної економіки України. Визначено основні напрямки участі держави у створенні і реалізації засад збалансованого розвитку національної економіки, серед яких: розробка, затвердження програмних документів, стратегій; прийняття на державному рівні окремих наднаціональних, світових стандартів стосовно створення рівноваги між окремими цілями сталого розвитку.

4. Здійснено розкриття особливостей збалансованого розвитку національної економіки України, представлене в рамках авторського методичного забезпечення та оціночних показників. Проаналізовано показники економічної сфери, стан яких був прийнятним в 2019-2021 рр., і відзначився погіршенням в 2022 р. через війну РФ проти України, також середнім рівнем економічної складності, яка обумовлена наукоємністю секторів і продукції (послуг) і рівнем інноваційного розвитку, який мав недостатньо високий рівень прояву. Встановлено що показники соціальної сфери та показники людського потенціалу України мали прийнятний рівень, який також погіршився через воєнні дії. Аналіз стану показників екологічної сфери України показав недостатній рівень екологічних ініціатив, певні позитивні тенденції в сфері впровадження відновлюваної енергетики.

5. Проаналізовано моделі збалансованого економічного розвитку України. Визначено, що національна економіка мала високий рівень економічної складності, пов'язаний із низькою інноваційністю, вагомою часткою доходів від реалізації продукції сировинних секторів, які є матеріаломісткими, має низьку додану вартість. Встановлено, що соціальний розвиток і розвиток людського капіталу мають ознаки моделей перехідного типу. Відмічається, що синя та циркулярна економіки розвиваються в контексті пасивної моделі, оскільки за період 2019-2021 рр. не спостерігалось позитивних результатів. При цьому, зелена економіка зважаючи на певні зусилля щодо забезпечення енергетичного переходу

(звернення до відновлюваної енергетики) має ознаки активної моделі розвитку, які мають значні перспективи в подальшому з огляду на дефіцит в енергетиці.

6. Проведено аналіз зарубіжного досвіду впровадження концепцій збалансованого розвитку із застосуванням авторського підходу до оцінки та складу показників. Висвітлено досвід Китаю та США (лідерів світу за ВВП); Фінляндії та Данії (лідерів за рівнем сформованості показників збалансованого розвитку, які включають в тому числі показники соціальної сфери, людського розвитку, екологічної та інноваційної сфер розвитку). Визначено, що США вирізняються інноваційно орієнтованим економічним розвитком, на який не впливають коливання на сировинних ринках.

Встановлено, що США має достатньо стабільні соціальні показники і показники людського розвитку (за виключенням показника нерівності). Країною застосовується ліберальна модель соціальної політики, заснована на ринковій економіці, і її регуляторній здатності, і втручанні держави у випадку необхідності надання соціальної підтримки вкрай вразливим верстам населення. Доведено, що економіка Китаю має високу регуляторну ознаку, а саме, уряд використовує субсидування найменш розвинених секторів, відповідно, нарощується рівень державного боргу.

Виявлено, що соціальна політика в Китаї ідентифікується урядом країни як політика «соціальної гармонії», за своїми декларативними цілями вона враховує орієнтир на положення ЦСР ООН в соціальній сфері, досягнення яких суттєво покращились. Встановлено, що економічний розвиток Китаю можна ідентифікувати як інноваційно орієнтований ріст, пов'язаний із неринковим регуляторним впливом держави. Фінляндія та Данія, які вирізнялись сталим економічним розвитком впродовж 2019-2021 рр. продемонстрували скорочення ВВП в 2022 р.

Вказані країни забезпечують сталий інноваційно орієнтований економічний розвиток із високим рівнем захисту від зовнішньої залежності. Фінляндія та Данія використовують скандинавську модель соціальної політики, зокрема, політику соціального добробуту. Визначено, що Фінляндія та Данія демонструють

збалансований екологічний розвиток за основними напрямками, що позитивно співвідноситься із їх економічною та соціальною політикою, США та Китай - позитивні прояви в сфері зеленої економіки завдяки певним досягненням в сфері енергетичного переходу.

7. Сформульовано ключові проблеми збалансованого розвитку України в умовах післявоєнного відновлення, серед яких: проблема структури національної економіки, пов'язана із пріоритетним орієнтиром на матеріаломісткі сектори, продукцію (послуги), низьку додану вартість останньої; проблема якості продукції (послуг), процесів за основними секторами економіки України, яка негативно впливає на економічний розвиток, недостатній рівень доданої вартості; проблема енергетичного переходу до відновлюваних джерел енергетики; відтік та втрату кваліфікованих трудових ресурсів, зумовлену військовим вторгненням РФ в Україну, війною; монополізація цін на послуги, використання яких є необхідним для функціонування більшості підприємств окремих секторів економіки; висока корупція, яка ускладнює економічну свободу, впливає на всі сфери життєдіяльності і є бар'єром для залучення іноземних інвестицій.

8. Визначено пріоритетні напрями оптимізації збалансованого розвитку національної економіки в умовах глобалізації, зокрема: зміна структури національної економіки в бік наукомісткості її секторів та продукції (послуг); забезпечення росту якості продукції (послуг) за рахунок підвищення рівня цифрової / технологічної готовності трудових ресурсів (в тому числі випускників університетів) до роботи в умовах змін технологій, оновлення обладнання та технологій; вирішення питання усунення монополізації ринків, створеної з боку державних підприємств, які надають послуги, що мають попит серед суб'єктів основних секторів економіки та інфраструктур.

9. Розглянуто особливості та переваги впровадження корпоративно-соціальної відповідальності бізнесу як одного з напрямів підтримки збалансованого розвитку. Запропоновано використання досвіду Китаю у підтримці підприємств, орієнтованих на прийняття та реалізацію зобов'язань у сфері корпоративно-соціальної відповідальності.

Зокрема, може бути забезпечено: пільги із оренди приміщень виробничого, науково-дослідного, офісного призначення в рамках територій, які потребують розвитку інфраструктури і організація бізнесу дає перспективу розвитку; пільги із оподаткування для підприємств малого, мікро-, середнього бізнесу для підтримання та росту зайнятості, економіки завдяки розвитку даних сегментів економіки; стимулювальні заходи, пов'язані із можливістю пільгового кредитування вітчизняних підприємств для підтримання останніх щодо виконання зобов'язань стосовно працевлаштування місцевого населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 08.03.2023)
2. В Україні збільшився дефіцит електроенергії в системі. URL: <https://www.056.ua/news/3521606/v-ukraini-zbilsivsa-deficit-elektroenergii-v-sistemi> (дата звернення: 05.01.2023)
3. Витрати на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 02.01.2022)
4. Газуда С. М. Збалансований сільський розвиток та збереження довкілля: еволюційні підходи. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/14650/1/D0%98.pdf> (дата звернення: 10.06.2022)
5. Гайдай Т.В. Парадигма інституціоналізму: методологічний контекст: монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”. 2008. 296 с.
6. Гречко А.В., Волок О.О. Сутність категорії «сталий розвиток». *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2018. Вип. 22. С. 14-20.
7. Динаміка співвідношення державного боргу до ВВП за 2014-2021 рр. URL: <https://mof.gov.ua/uk/borgovi-rokazniki-st> (дата звернення: 06.03.2023)
8. Економічна статистика. Економічна діяльність. Діяльність підприємств. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.03.2023)
9. Економічна статистика. Економічна діяльність. Реєстр статистичних одиниць. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.03.2023)
10. Економічний розвиток України: концептуальні засади та інституційний вимір: монографія / за ред. чл.-кор. НАН України, д.е.н., проф. В.Д. Базилевича, д.е.н., проф. Н.І. Гражевської, д.е.н. В.В. Вірченка. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. 430 с.

11. Економічний розвиток України: концептуальні засади та інституційний вимір: монографія / за ред. чл.-кор. НАН України, д.е.н., проф. В.Д. Базилевича, д.е.н., проф. Н.І. Гражевської, д.е.н. В.В. Вірченка. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. 430 с.; *Розділ у колективній науковій монографії*. Залєвська-Шишак А.Д., Шишак А.О. Стратегічні пріоритети формування та розвитку національної інноваційної системи в Україні. С. 354-377.
12. Єрмоленко Г. Fitch підтвердив прогноз цін на залізну руду та коксівне вугілля на 2022 і 2023 роки. URL: <https://gmk.center/ua/news/fitch-pidтверdiv-prognoz-cin-na-zaliznu-rudu-ta-koksivne-vugillya-na-2022-i-2023-roki/> (дата звернення: 10.12.2022)
13. За перший тиждень 2023 року 245 підприємців отримали доступні кредити. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=1e2773a6-6938-4be7-8f38-b63a65f3ec08&title=ZaPershiiTizhden2023-Roku245> (дата звернення: 20.01.2023)
14. Заблодська І.В., Куляк А.І., Носкова С.А. Теоретичні аспекти та нормативно-правове забезпечення збалансованого розвитку регіону. *Економіка та держава*. 2013. № 2. С. 28-30.
15. Залєвська-Шишак А. Д. Інноваційний результат України в умовах глобалізації. *Економічна стратегія та політика реалізації європейського вектору розвитку України: концептуальні засади, виклики та протиріччя : матеріали Всеукр. науково-практ. конф.* (25 травня 2018 р., м. Київ). К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. С. 73-76. URL: http://econom.univ.kiev.ua/wpcontent/uploads/2018/05/ced_conference18_materials.pdf (дата звернення: 18.10.2021)
16. Залєвська-Шишак А. Д. Перспективи формування та розвитку національної інноваційної системи в Україні. *Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління. Зміни. Адаптація. Нова економіка (28 вересня - 1 жовтня 2021 р.)*. Дослідницька секція «Парадигмальні зрушення в економічній теорії» XXI ст.: матеріали II Міжнародного економічного форуму 2021 / За заг. ред. проф. А.І. Ігнатюк. Київ, 2021. 196 с. С. 116-120. URL:

https://www.efbm.org/wpcontent/uploads/2021/11/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8_%D0%95%D0%A2.pdf (дата звернення: 20.12.2021)

17. Залєвська-Шишак А. Д., Гайсинська А.В. Особливості реалізації соціальної відповідальності як складової бізнесу в умовах глобалізації. *«Шевченківська весна 2021. Економіка. На шляху до сталого розвитку»*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених. / За заг. ред. Л.А. Анісімової. К., Інтерсервіс, 2021. Вип. XIX. 334 с. С. 143-144. URL: http://econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2021/02/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D1%82%D0%B5%D0%B7-2_compressed.pdf (дата звернення: 02.12.2021)
18. Залєвська-Шишак А. Д., Дука А. П. Трансформація моделі промислової політики задля забезпечення економічного розвитку України. *Економічний часопис-XXI «Economic Annals-XXI»*. №7-8(1). С. 32 – 35 (**Scopus**)
19. Залєвська-Шишак А. Д., Осьмак Ю.А. Сучасний стан та ретроспективний аналіз державної інноваційної політики в Україні. *«Шевченківська весна 2021. Економіка. На шляху до сталого розвитку»*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених. / За заг. ред. Л.А. Анісімової. К., Інтерсервіс, 2021. Вип. XIX. 334 с. С. 163-164. URL: http://econom.univ.kiev.ua/wpcontent/uploads/2021/02/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D1%82%D0%B5%D0%B7-2_compressed.pdf (дата звернення: 19.01.2022)
20. Залєвська-Шишак А. Д., Саган Ю.Р. Перспективи розвитку національної економіки в умовах глобальних викликів сучасності. *«Шевченківська весна 2021. Економіка. На шляху до сталого розвитку»*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених. / За заг. ред. Л.А. Анісімової: К., Інтерсервіс, 2021. Вип. XIX. 334 с. С. 165-166. URL: http://econom.univ.kiev.ua/wpcontent/uploads/2021/02/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D1%82%D0%B5%D0%B7-2_compressed.pdf

%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D1%82%D0%B5%D0%B7-2_compressed.pdf (дата звернення: 10.12.2021)

21. Залєвська-Шишак А. Д., Шишак А.О. Практики відкритих інновацій публічного сектору для повоєнного відновлення України. *Економіка відновлення міст*: збірник матеріалів Міжнародного урбаністичного форуму / За заг. ред. проф. Д. Лукяненка. К., КНЕУ, 2023. 303 с. URL:https://kneu.edu.ua/ua/fm_depts/department_of_regional_studies_and_tourism/Conferents17/urbanforum-2023/ (дата звернення: 29.03.2023)
22. Залєвська-Шишак А.Д., Гайсинська А.В. Збалансований розвиток як пріоритетний напрям державної стратегічної політики. *Ефективна економіка*. 2023. № 4. URL:<https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/issue/view/71> DOI:<https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.4.29> (дата звернення: 31.03.2023)
23. Залєвська-Шишак А.Д., Гайсинська А.В. Механізми реалізації політики збалансованого розвитку. «Шевченківська весна 2023. Повоєнне відновлення економіки України: проблеми та перспективи»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених / За заг. ред. Л.А. Анісімової. К., Інтерсервіс, 2023. Вип. XXI. 392 с. С. 162-164. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/%D0%97%B2%D0%B5%D1%81%D0%BD%D0%B0-2023.docx.pdf> (дата звернення: 30.03.2023)
24. Залєвська-Шишак А.Д., Осьмак Ю.А. Інноваційний тип розвитку як пріоритетний стратегічний напрям державної економічної політики. *Ефективна економіка*. 2021. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8893> DOI: 10.32702/2307-2105-2021.5.83 (дата звернення: 19.10.2022)
25. Залєвська-Шишак А.Д., Фесун Ю.А. Роль агрохолдингів у впровадженні інновацій в аграрному секторі економіки України. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8540> DOI: 10.32702/2307-2105-2021.1.100 (дата звернення: 05.12.2021)

26. Іжа М. М., Курносенко Л.І. Система соціального захисту в Китаї: етапи формування та сучасні особливості. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. Серія : Державне управління. 2018. № 3. С. 146-156.
27. Індокси споживчих цін на товари та послуги (до грудня попереднього року). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>_(дата звернення: 12.03.2023)
28. Історія економіки та економічної думки: підручник / В.Д. Базилевич, Н.І. Гражевська, Т.В. Гайдай та ін.; за ред. В.Д. Базилевича; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ: Знання, 2018. 775 с. С. 385-473, 606-639.
29. Карамішев Д. В. Інтегроване оцінювання збалансованого розвитку країн-членів ОЕСР з використанням глобального індексу (GI-10) в контексті Global Governance. *Public Administration and Regional Development*. 2020. Vol. 9. P. 714-737.
30. Ковтун Н. В., Гражевська Н. І. Статистична оцінка основних тенденцій процесу глобалізації. *Статистика України*. 2010. № 1 (48). С. 12-18. URL: http://www.econom.univ.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=349:2011-01-20-22-12-44&catid=83:2011-01-07-05-53-25&Itemid=296/ (дата звернення: 12.07.2022)
31. Красовська Г.О. Теоретико-методологічні засади формування структурної збалансованості сталого розвитку національної економіки: автореф. дис. ... докт. екон. наук; 08.00.03. Житомир, 2021. 43 с.
32. Крутько Д. В Україні вперше встановили вимоги до енергоефективності будівель. Що зміниться? URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2021/01/16/v-ukrayini-vpershe-vstanovyly-vymogy-do-energoefektyvnosti-budivel-shho-zminytuya/> (дата звернення: 28.01.2022)
33. Маслов А.О. Інформаційна економіка : становлення, структура та теоретичне осмислення : монографія. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2016. 512 с. URL : http://chtyvo.org.ua/authors/Maslov_Anatolii/Informatsiina_ekonomika_stanovl

- ennia_struktura_ta_teoretychne_osmyslennia_vyd_2016 (дата звернення: 10.09.2021)
34. Маслов А.О. Інформаційно-знаннєва економіка : підручник. 2-ге вид., випр. і доповн. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 559 с.
  35. Маслов А.О. Функціонування національних господарств у системі глобальної економіки (90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.). Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. ; за ред. С.В. Степаненка. Київ : КНЕУ, 2010. 743 с. С. 542–593.
  36. Мельничук О., Антонюк Л., Гуменна О., Радчук А., Столярчук Я., Тарута С., Харламова Г., Чала Н., Шнирков О. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Львів: Кальварія, 2017. 164 с.
  37. Мигаль М. Модель управління державним боргом у США. URL: <https://iaa.org.ua/articles/model-upravlinnya-derzhavnym-borgom-u-ssha/> (дата звернення: 18.11.2022)
  38. Мішенін Є.В., Коблянська І.І. Програма дій для сталого розвитку: огляд концепцій зеленої, синьої та циркулярної економіки. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2020. № 3. С. 247-257.
  39. Мудрак О.В., Мудрак Г.В., Охріменко К.А. Збалансований розвиток екологічної мережі Тиврівського району. *Сільське господарство та лісівництво*. 2017. № 7. С. 189-200.
  40. Національний банк зберіг прогноз інфляції на 2019-2021 роки і поліпшив оцінку зростання економіки. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zberig-prognoz-inflyatsiyi-na-2019-2021-roki-i-polipshiv-otsinku-zrostannya-ekonomiki-7024> (дата звернення: 09.10.2022)
  41. Орлов О.Г. Збалансованість як складова концепції сталого розвитку суспільства. *Економічні науки. Серія "Регіональна економіка". Збірник наукових праць*. 2011. Вип. 8(31). Ч. 2. С. 90.
  42. Осецький В.Л., Кириченко Є.М. Людський капітал в структурі національного багатства країни. *Економічна теорія*. 2019. № 3. С.29-44.

43. Осецький В.Л., Красота О.В. Соціальний вектор розвитку економіки знань. *Економічний нобелівський Вісник*. 2014. № 1(7). С. 343-348.
44. Осецький В.Л., Татомир І.Л. Державне стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів господарювання: методологічні засади, світовий та вітчизняний досвід: монографія. Суми: Сумський державний університет. 2019. С. 106-114.
45. Парадигмальні зрушення в економічній теорії ХХІ ст. : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 листопада 2012 р. / за ред. В. Д. Базилевича. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. 460 с.
46. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 09.05.1992 р., ратифікована Законом України від 29.10.1996 р. № 435/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text (дата звернення: 15.08.2022)
47. Резниченко К.В. Особливості збалансованого розвитку держави. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5747/1/studentresearchjournal158-08.pdf> (дата звернення: 19.10.2022)
48. Робоча сила за статтю, типом місцевості та віковими групами. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
49. Сафранов Т.А. Екологічна домінанта освіти для сталого розвитку. URL: http://eprints.library.odeku.edu.ua/10084/1/SocEcolTehnologyu_Melitopol_2021_19-21jan_229-233.pdf (дата звернення: 19.12.2022)
50. Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України : зб. мат-лів ІХ Міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 жовтня 2012 р. / за ред. В. Д. Базилевича. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2012. 300 с.
51. Сидоров Д., Корнієнко В. Світова ціна на уран зросте на 20-25 % протягом найближчих 5 років. URL: <https://expro.com.ua/statti/petro-kotn-svtova-sna-na-uran-zroste-na-20-25--protyagom-naybljchih-5-rokv-> (дата звернення: 10.07.2022)

52. Соловій І.П., Мельникович М.П. Соціо-еколого-економічна збалансованість розвитку: територіальний та секторальний аспекти. *Наукові праці Лісівничої академії наук України : збірник наукових праць*. 2010. Вип. 8. С. 193-198.
53. Соціальна відповідальність корпорацій України як фактор забезпечення їхньої конкурентоспроможності. *Економіка та держава*. 2007. № 1. С. 9-12.
54. Стрюк О.С., Водяник Р.В. Розробка стратегії стійкого розвитку промислового підприємства на інноваційній основі. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Вип. 77. С. 97-104.
55. Україна імпортувала вугілля на 2 мільярди доларів. Понад 60% – з Росії. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/12/16/680721/> (дата звернення: 15.11.2022)
56. Ціни на електроенергію для споживачів. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 19.12.2022)
57. Червяков І.М. Економічний розвиток, економічне зростання і фактори, які стримують економічне зростання України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 6. С. 99–102.
58. Черничко Т.В., Черничко С.Ф. Забезпечення збалансованого розвитку економічної системи в контексті підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 3. С. 103-108.
59. Чухно А. А. Твори : у 3-х т. 2007. Т. 3 : Становлення еволюційної парадигми економічної теорії. 710 с
60. Чухно А. А., Леоненко П. М., Юхименко П. І. Інституціонально-інформаційна економіка : підручник. / за ред. А. А. Чухна. Київ : Знання, 2010. 687 с.
61. Шевченко Г.М. Збалансованість розвитку національної економіки: теоретичні аспекти управління природними ресурсами. *Менеджер*. 2020. № 3(88). С. 62-71.

62. Щуклін Ю. Чому доступні кредити не врятовують аграріїв. *Економічна правда*. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/17/698171/> (дата звернення: 21.03.2023)
63. A Blueprint for Ocean and Coastal Sustainability. Paris: IOC/UNESCO. IOC/UNESCO, IMO, FAO, and UNDP. 2011.
64. A. Duka, A. Zalievska-Shyshak. Industrial policy model transformation for Ukraine's economic development ensuring. *Economic Annals-XXI*. 2014. №7-8(1). С. 32 – 35. (**Scopus**)
65. Ageing and health in China. URL: <https://www.who.int/china/health-topics/ageing> (дата звернення: 18.02.2023)
66. Alaimo L.S., Maggino F. Sustainable development goals indicators at territorial level: conceptual and methodological issues-the Italian perspective. *Soc Indic Res*. 2020. Vol. 147:383–419. doi: 10.1007/s11205-019-02162-4
67. Allen C., Metternicht G., Wiedmann T. An iterative framework for national scenario modelling for the Sustainable Development Goals (SDGs). *Sustain. Dev*. 2017. Vol. 25. P. 372–385.
68. Basheer M., Nechifor V., Calzadilla A. Balancing national economic policy outcomes for sustainable development. *Nat Commun*. 2022. Vol. 13, 5041. URL: <https://doi.org/10.1038/s41467-022-32415-9> (дата звернення: 10.01.2023)
69. Benson M.H., Craig R.K. The End of Sustainability. *Soc. Nat. Resour*. 2014. Vol. 27. P. 777–782.
70. Blue GDP: Ocean-Based Industrial Development and Growth. Canberra: Commonwealth Scientific and Industrial Research Organisation. Commonwealth Scientific and Industrial Research Organisation. CSIRO. 2008.
71. Blue Growth Opportunities for Marine and Maritime Sustainable Growth. Brussels: Committee of the regions. Committee of the regions. 2013.
72. Bolcárová P., KološTa, S. Assessment of sustainable development in the EU 27 using aggregated SD index. *Ecol Indic*. 2015. Vol. 48. P. 699–705.
73. Borko T., Fradynskyi O., Oneshko S., Zalievska-Shyshak A. and Krasota O. (2022). Prospects for Restoring the Economic Potential of Ukraine in the Post-

- War Period. *Economic Affairs*, Vol. 67, No. 04s, pp. 815-823, October 2022.
(Scopus) DOI: 10.46852/0424-2513.4s.2022.15
URL: <http://ndpublisher.in/admin/issues/EAv67n4so.pdf> (дата звернення: 18.12.2022)
74. Boyer R. Development and regulation theory. Handbook of Alternative Theories of Economic Development / ed. E.S. Reinert et al. Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, 2016. P. 352-385.
75. Carson R., Lear L. Silent Spring. Boston: Houghton Mifflin Books, 1987. 155 p.
76. Central government debt, total (% of GDP). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/GC.DOD.TOTL.GD.ZS?view=chart> (дата звернення: 21.03.2023)
77. Chimhowu A. O., Hulme D., Munro L. T. The 'New' national development planning and global development goals: processes and partnerships. *World Dev.* 2019. Vol. 120. P. 76-89.
78. China Government Debt to GDP. URL: <https://tradingeconomics.com/china/government-debt-to-gdp> (дата звернення: 19.01.2023)
79. China wages: minimum and average. URL: <https://take-profit.org/en/statistics/wages/china/> (дата звернення: 16.03.2023)
80. China: Central Bank launches USD 28 billion preferential loan scheme. URL: <https://www.globaltradealert.org/intervention/111323/state-loan/china-central-bank-launches-usd-28-billion-preferential-loan-scheme> (дата звернення: 13.11.2022)
81. Competitiveness Country Profiles. URL: <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/> (дата звернення: 04.03.2023)
82. Corruption Perceptions Index. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022> (дата звернення: 19.03.2023)
83. Costanza R., Erickson J, Fligger K., Adams A., Adams C., Ben A., Balter S., Fisher B., Hike J., Kelly J., Kerr T., McCauley M., Montone K., Rauch M.,

- Schmiedeskamp K., Saxton D., Sparacino L., Tusinski W., Williams L Estimates of the Genuine Progress Indicator (GPI) for Vermont, Chittenden County and Burlington, from 1950 to 2000. *Ecological Economics*. 2004. Vol. 51. P. 139-155.
84. Country Rankings (ECI). URL: <https://oec.world/en/rankings/eci/hs6/hs96> (дата звернення: 15.03.2023)
85. Daly H. E. Toward some operational principles of sustainable development. *The Economics of Sustainability*. 2017. P. 97-102.
86. Davies R. China's plan to build more coal-fired plants deals blow to UK's Cop26 ambitions. *The Guardian*. 2021. URL: <https://www.theguardian.com/environment/2021/oct/12/china-coal-fired-plants-uk-cop26-climate-summit-global-phase-out> (дата звернення: 14.11.2022)
87. Desrochers P. Industrial symbiosis: The case for market coordination. *Journal of Cleaner Production*. 2004. Vol. 12(8). P. 1099-1110.
88. Ditlev-Simonsen C.D. The Business Case for Sustainability. A Guide to Sustainable Corporate Responsibility. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-88203-7> (дата звернення: 29.12.2022)
89. Drews S., Antal M., van den Bergh J.C.J.M. Challenges in Assessing Public Opinion on Economic Growth Versus Environment: Considering European and US Data. *Ecological Economics*. 2018. Vol. 146. P. 265-272. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2017.11.006> (дата звернення: 19.11.2021)
90. Faghih N., Sazegar M. A Taxonomy of Country Performance Based on GDP and Innovation Indicators for the Group of Twenty (G20). *Globalization and Development Economic and Socio-Cultural Perspectives from Emerging Markets*. 2019. P. 163-200.
91. Fatima T., Elbanna S. Corporate Social Responsibility (CSR) Implementation: A Review and a Research Agenda Towards an Integrative Framework. *J Bus Ethics*. 2023. Vol. 183. P. 105–121 (2023). URL: <https://doi.org/10.1007/s10551-022-05047-8> (дата звернення: 21.02.2023)

92. Finland wages: minimum and average. URL: <https://take-profit.org/en/statistics/wages/finland/> (дата звернення: 19.02.2023)
93. Finnish economy set to slide into recession. URL: <https://www.bofbulletin.fi/en/2022/4/finnish-economy-set-to-slide-into-recession/> (дата звернення: 05.02.2023)
94. Frosch R.A., Gallopoulos N.E. Strategies for Manufacturing. *Scientific American*. 1989. Vol. 261. P. 144-152.
95. Fu W., Zhang R. Can Digitalization Levels Affect Agricultural Total Factor Productivity? Evidence From China. *Front. Sustain. Food Syst.* 2022. Vol. 6:860780. doi: 10.3389/fsufs.2022.86078
96. Fuso N.F., Sovacool B., Hughes N. Connecting climate action with other Sustainable Development Goals. *Nat Sustain.* 2019. Vol. 2. P. 674-680.
97. GDP (current US\$) – Ukraine. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UA> (дата звернення: 25.03.2023)
98. GDP (current US\$). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (дата звернення: 24.03.2023)
99. Geissdoerfer, M., Pieroni, M. P. P., Pigosso, D. C. A., & Soufani, K. (2020). Circular business models: A review. *Journal of cleaner production*, 277, [123741]. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.123741> (дата звернення: 04.01.2023)
100. Georgeson L., Maslin M., Poessinouw M. The global green economy: a review of concepts, definitions, measurement methodologies and their interactions. *Geo: Geography and Environment*. 2017. Vol. 4. Iss. 1. e00036, doi: 10.1002/geo2.36.
101. Germany's waste management policy development. A Focus on Municipal Solid Waste. URL: https://www.iwm-nama.org/wp-content/uploads/2019/11/EN-Final_web_NAMA-Policy-Paper-2.pdf (дата звернення: 19.09.2022)

102. Ghisellini P., Cialani C., Ulgiati S. A review on circular economy: The expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner Production*. 2016. Vol. 114. P. 11–32. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.09.007> (дата звернення: 19.08.2022)
103. GII 2022 at a glance The Global Innovation Index 2022 captures the innovation ecosystem performance of 132 economies and tracks the most recent global innovation trends. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-section1-en-gii-2022-at-a-glance-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf> (дата звернення: 10.03.2023)
104. Gini index. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI> (дата звернення: 01.03.2023)
105. Global Innovation Index 2021. Tracking Innovation through the COVID-19 Crisis. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf (дата звернення: 19.02.2023)
106. Goodland R., Daly H. Environmental sustainability: universal and non-negotiable. *Ecol Appl*. 1996. Vol. 6:1002. doi: 10.2307/2269583
107. Grazhevska N., Gaidai T., Mostepaniuk A., Zavazhenko A. Institutional Dysfunktions as a Factor of Convergent-Divergent Institutional Development of Post-Socialist Countries. *ACCESS Journal: Access to Science, Business, Innovation in Digital Economy*. 2021. No. 2 (3). P. 290-308.
108. Green economy: a path towards sustainable development and poverty eradication. URL: <https://unric.org/en/green-economy-a-path-towards-sustainable-development-and-poverty-eradication/> (дата звернення: 28.08.2022)
109. Guillén-Royo M. Sustainability and wellbeing: Human-scale development in practice. London, UK: Routledges, 2016. 188 p.
110. Heuberger C.F., Staffell I, Shah N., MacDowell N. What is the Value of CCS in the Future Energy System? *Energy Procedia*. 2017. Vol. 114. P. 7564-7572.
111. Hussain Z., Mehmood B., Khan M.K., Tsimisaraka R.S.M. Green Growth, Green Technology, and Environmental Health: Evidence From High-GDP

- Countries. *Front. Public Health*. 2022. Vol. 9:816697. doi: 10.3389/fpubh.2021.816697
112. IMD World talent ranking 2021. URL: https://www.imd.org/globalassets/wcc/docs/release-2021/talent_2021.pdf (дата звернення: 12.03.2023)
113. Inflation, consumer prices. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?view=chart> (дата звернення: 10.03.2023)
114. Iturralde W. Social Responsibility in Terms of Economic Sustainability: A Review. *Open Journal of Social Sciences*. 2023. Vol. 11. P. 227-243. doi: 10.4236/jss.2023.112015.
115. Jenkins J.D., Luke M., Thernstrom S. Getting to Zero Carbon Emissions in the Electric Power Sector. *Joule*. 2018. Vol. 2. P. 2498-2510.
116. Jin H., Qian X., Chin T., Zhang H. Global assessment of sustainable development: based on the modification of human development index with entropy method. *Sustainability*. 2020. Vol. 12:1–20. doi: 10.3390/su12083251
117. Jones C.I., Vollrath D. Introduction to economic growth. New York, London: W. W. Norton & Company, 2013. 320 p.
118. Kathijotes N. Keynote: blue economy - environmental and behavioural aspects towards sustainable coastal development. *Procedia Soc. Behav. Sci.* 2013. Vol. 101. P. 7–13. doi: 10.1016/j.sbspro.2013.07.173
119. Keen M. R., Schwarz A.-M., Wini-Simeon L. Towards defining the Blue Economy: practical lessons from pacific ocean governance. *Mar. Policy*. 2018. Vol. 88. P. 333–341. doi: 10.1016/j.marpol.2017.03.002
120. Kneysler O. Construction of economic models of ensuring Ukraine's energy resources economy. Paper presented at the 2020 10th International Conference on Advanced Computer Information Technologies. *ACIT 2020 – Proceedings*. P. 651-656. DOI: <https://doi.org/10.1109/ACIT49673.2020.9208813>

121. Koźmiński A., Noga A., Piotrowska K., Zagórski K. The Balanced Development Index: Its Construction and Application in Times of Uncertainty, Poland 1999–2017. *Polish Sociological Review*. 2016. Vol. 3(195). S. 267-289.
122. Krugman P. Building a Green Economy. URL: <https://www.nytimes.com/2010/04/11/magazine/11Economy-t.html> (дата звернення: 15.11.2022)
123. Krugman P.R., Obstfeld M., Melitz M.J. *International Economics. Theory & Policy*. Harlow: Pearson, 2022. 819 p.
124. Kwatra S., Sharma P., Kumar A. A critical review of studies related to construction and computation of Sustainable Development Indices. *Ecol Indic*. 2020. Vol. 112:106061. doi: 10.1016/j.ecolind.2019.106061
125. Long X. Scientific and technological innovation related to real economic growth. *China Political Economy*. 2019. Vol. 2. No. 1. P. 108-122. DOI 10.1108/CPE-04-2019-0012
126. Lynch-Alexander E. Defying the definition of insanity: assessing the robust nature of university outreach in the community using carnegie community engagement classification and lynch outreach assessment model (LOAM). *Journal of Academic Administration in Higher Education*. 2017. Vol. 13. No. 1. P. 19-24.
127. Mathews J.A., Tan H. Progress Toward a Circular Economy in China. The Drivers (and Inhibitors) of Eco-industrial Initiative. *Journal of Industrial Ecology*. 2011. Vol. 15. Iss. 3. P. 435-457.
128. McGlade J., Werner B., Young M., Matlock M., Jefferies D., Sonnemann G. *Measuring Water Use in a Green Economy. A Report of the Working Group on Water Efficiency to the International Resource Panel*. Nairobi: UNEP. 2012. 92 p.
129. Meadows D.H. *Limits to Growth: The 30-Year Update*. Vermont: Chelsea Green Publishing; Illustrated edition, 2004. 338 p.

130. Mensah J., Casadevall S.R. Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action: Literature review. *Cogent Social Sciences*. 2019. Vol. 5:1. DOI: 10.1080/23311886.2019.1653531
131. Minimum wage Denmark: what to expect as a foreigner? URL: <https://loandenmark.dk/minimum-wage-denmark/> (дата звернення: 12.03.2023)
132. Molinoari E., Kruglanski A. W., Bonaiuto F., Bonnes M., Cicero L., Fornara F., Degroot W. Motivations to act for the protection of nature biodiversity and the environment: A matter of “Significance”. *Environment and Behaviour*. 2019. P. 1–31. doi:10.1177/0013916518824376.
133. Morea D., Gebennini E., Mazzitelli A., Andreano M.S., Basile, G., Dominici G. New Challenges for Sustainable Organizations in Light of Agenda 2030 for Sustainability. *Sustainability*. 2021. Vol. 13. Iss. 1717. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/4/1717> (дата звернення: 14.11.2022)
134. Mulazzani L., Trevisi R., Manrique R., Malorgio G. Blue growth and the relationship between ecosystem services and human activities: the Salento artisanal fisheries case study. *Ocean Coast. Manag.* 2016. Vol. 134. P. 120-128. doi: 10.1016/j.ocecoaman.2016.09.019
135. Naidoo R., Fisher B. Reset Sustainable Development Goals for a pandemic world. *Nature*. 2020. Vol. 583. P. 198–201.
136. Nelles M., Grünes J., Morscheck G. Waste Management in Germany – Development to a Sustainable Circular Economy? *Procedia Environmental Sciences*. 2016. Vol. 35. P. 6-14.
137. O’Neill D. W., Fanning A. L., Lamb W. F., Steinberger J. K. A good life for all within planetary boundaries. *Nature Sustainability*. 2018. Vol. 1. P. 88–95. doi:10.1038/s41893-018-0021-4
138. Panayiota P. Beyond Smooth Talk. *Design and Culture*. 2012. Vol. 4 (3). P. 273–278.
139. Pauli G. The Blue Economy. A Report to the Club of Rome. *Japan Spotlight*. 2011. P. 14-17.

140. Pearce D., Markandya A., Barbier E. B. *Blue Print for a Green Economy*. London: Earthscan. 1989. 192 p.
141. Peters G.P., Andrew R.M., Canadell J.G., Friedlingstein P., Jackson R.B., Korsbakken J.I., Le Quéré C., Pregon A. Carbon dioxide emissions continue to grow amidst slowly emerging climate policies. *Nature climate change*. 2020. Vol. 10. P. 3-6.
142. Plank B., Eisenmenger, N., Schaffartzik A. Do material efficiency improvements backfire?: Insights from an index decomposition analysis about the link between CO₂ emissions and material use for Austria. *Journal of Industrial ecology*. 2020. Vol. 25. Iss. 2. P. 511-522. URL: <https://doi.org/10.1111/jiec.13076> (дата звернення: 05.01.2023)
143. Poonpatpibul C., Foo S.Y. From Shanghai to Gansu: Growing Regional Disparities in China – Causes and Remedies. URL: <https://www.amro-asia.org/from-shanghai-to-gansu-growing-regional-disparities-in-china-causes-and-remedies/> (дата звернення: 09.10.2022)
144. Popadinets I., et al. Management of motivation of managers' work at the enterprises of Ukraine: Innovative aspects. *Management Systems in Production Engineering*. 2021. Vol. 29(2). P. 120-131.
145. Quality of Life Index by Country. URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp?title=2022 (дата звернення: 04.03.2023)
146. Real and nominal value of the federal minimum wage in the United States from 1938 to 2022. URL: <https://www.statista.com/statistics/1065466/real-nominal-value-minimum-wage-us/> (дата звернення: 11.02.2023)
147. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. United Nations. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> (дата звернення: 13.02.2023)
148. Rogelj J., Shindell D., Jiang K., Fifita S. Mitigation Pathways Compatible with 1.5°C in the Context of Sustainable Development. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related

- global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, H.-O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, W. Moufouma-Okia, C. Péan, R. Pidcock, S. Connors, J.B.R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M.I. Gomis, E. Lonnoy, T. Maycock, M. Tignor, and T. Waterfield (eds.)]. In Press.
149. Sarker S., Bhuyan M. A. H., Rahman M. M. From science to action: exploring the potentials of Blue Economy for enhancing economic sustainability in Bangladesh. *Ocean Coast. Manag.* 2018. Vol. 157. P. 180–192. doi: 10.1016/j.ocecoaman.2018.03.001
150. Scarpellini S., Portillo-Tarragona P., Aranda-Usón A., Llana-Macarulla F. Definition and measurement of the circular economy's regional impact. *Journal of Environmental Planning and Management.* 2019. Vol. 62:13. P. 2211-2237. DOI: 10.1080/09640568.2018.1537974
151. Schaffner J. Development Economics. Theory, empirical research, and policy analysis. Hoboken: Wiley, 2013. 690 p.
152. Schipper E.L.F. Maladaptation: When Adaptation to Climate Change Goes Very Wrong. *One Earth.* 2020. Vol. 3. P. 409–414.
153. Schot J., Steinmueller W.E. Three frames for innovation policy: R&D, systems of innovation and transformative change. *Research Policy.* 2018. Vol. 47. Iss. 9. P. 1554-1567. URL: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.08.011>. (дата звернення: 06.09.2022)
154. Scopelliti M., Molinario E., Bonaiuto F., Bonnes M., Cicero L., De Dominicis S., Bonaiuto M. What makes you a “hero” for nature? Socio-psychological profiling of leaders committed to nature and biodiversity protection across seven; EU countries. *Journal of Environmental Planning and Management.* 2018. Vol. 61. P. 970–993. doi:10.1080/09640568.2017.1421526
155. Share of renewables in electricity production. URL: <https://yearbook.enerdata.net/renewables/renewable-in-electricity-production-share.html> (дата звернення: 21.02.2023)

156. Simkiv L., Shults S., Lutskiv O., Andrusiv U. Analysis of the dynamics of structural processes in the context of ensuring sustainable development. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. Vol. 10(1). P. 153-167. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n1p153>
157. Smith-Godfrey S. Performance indicators for the blue economy. *Australian Journal of Maritime & Ocean Affairs*. 2022. Vol. 14:3. P. 149-170. DOI: 10.1080/18366503.2021.1962052
158. Soma K., van den Burg S. W. K., Hoefnagel E. W. J., Stuiiver M., van der Heide C. M. Social innovation – a future pathway for blue growth? *Mar. Policy*. 2018. Vol. 87. P. 363–370. doi: 10.1016/j.marpol.2017.10.008
159. Spahn A. The first generation to end poverty and the last to save the planet? - Western individualism, human rights and the value of nature in the ethics of global sustainable development. *Sustainability*. 2018. Vol. 10. Iss. 1853. doi:10.3390/su10061853
160. Stupak I., Mansoor M., Smith C. T. Conceptual framework for increasing legitimacy and trust of sustainability governance. *Energy, Sustainability and Society*. 2021. Vol. 11(1). DOI: <https://doi.org/10.1186/s13705-021-00280-x>
161. Sustainable Development Report 2021. The Decade of Action for the Sustainable Development Goals. URL: <https://www.sdgindex.org/reports/sustainable-development-report-2021/> (дата звернення: 16.12.2022)
162. Tao R., Umar M., Naseer A., Razi U. The dynamic effect of eco-innovation and environmental taxes on carbon neutrality target in emerging seven (E7) economies. *J Environ Manage*. 2021. Vol. 299:113525. doi: 10.1016/j.jenvman.2021.1135
163. The “Blue Economy”: A Pacific Small Island Developing States Perspective Apia, Samoa. Apia: Rio+20 Pacific Preparatory Meeting. Rio+20 Pacific Preparatory Meeting. 2011.

164. The 2021/2022 Human Development Report. Uncertain times, unsettled lives. Shaping our future in a transforming world. URL: <https://hdr.undp.org/> (дата звернення: 09.03.2023)
165. The Limits to Growth+50. URL: <https://www.clubofrome.org/ltg50/> (дата звернення: 11.03.2023)
166. Towards Green Growth: Monitoring Progress. 2020. OCED. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/environment/towards-green-growth-monitoring-progress_9789264111356-en (дата звернення: 30.12.2022)
167. Ukraine Minimum Wages. URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/minimum-wages> (дата звернення: 19.03.2023)
168. Ukraine's GDP fell by more than 30 percent in 2022. URL: <https://www.agenzianova.com/en/news/Ukraine%27s-GDP-fell-by-more-than-30-percent-in-2022/> (дата звернення: 15.01.2023)
169. Unemployment, male (% of male labor force) (modeled ILO estimate). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.MA.ZS?view=chart> (дата звернення: 01.03.2023)
170. United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992 AGENDA 21.
171. United Nations Conference on the Human Environment, 5-16 June 1972, Stockholm. URL: <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972> (дата звернення: 14.01.2023)
172. Vaggi G. Development. The Re-Balancing of Economic Powers. Cham: Palgrave Macmillan, 2018. 183 p.
173. Van den Burg S. W. K., Aguilar-Manjarrez J., Jenness J., Torrie M. Assessment of the geographical potential for co-use of marine space, based on operational boundaries for Blue Growth sectors. *Mar. Policy*. 2019. Vol. 100. P. 43–57. doi: 10.1016/j.dib.2018.11.118

174. Verk N., Golob U., Podnar K. A dynamic review of the emergence of corporate social responsibility communication. *Journal of Business Ethics*. 2021. Vol. 168(3). P. 491–515.
175. Villanueva D.S., Mariano R.S., Guinigundo D.C. Economic Adjustment and Growth. Theory and Practice. New Jersey, London, Singapore, Beijing, Shanghai, Hong Kong, Taipei, Chennai, Tokyo: World Scientific Publishing, 2023. 377 p.
176. Wang Z., Hsieh T., Sarkis J. CSR performance and the readability of CSR reports: too good to be true? *Corp. Soc. Responsib. Environ. Manage.* 2018. Vol. 25. P. 66–79. doi: 10.1002/csr.1440
177. Wellstead A., Cairney P., Oliver K. Reducing ambiguity to close the science-policy gap. *Policy Des. Pract.* 2018. Vol. 1. P. 115–125.
178. West P. C. Redesigning planning, governance, and policies to achieve multiple Sustainable Development Goals. *One Earth*. 2019. Vol. 1. P. 303-304.
179. World Commission on Environment Development (WCED). Our Common Future. Oxford, UK: University Press (1987).
180. World Conservation Strategy. Living Resource Conservation for Sustainable Development. IUCN, WWF. 1980. URL: <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/wcs-004.pdf> (дата звернення: 05.11.2022)
181. World Energy Balances: Overview. IEA. 2021. URL: <https://www.iea.org/reports/world-energy-balances-overview> (дата звернення: 18.03.2023)
182. Wu L., Jin S. Corporate Social Responsibility and Sustainability: From a Corporate Governance Perspective. *Sustainability*. 2022. Vol. 14. Iss. 15457. URL: <https://doi.org/10.3390/su142215457> (дата звернення: 11.01.2023)
183. Xu Y., Zeng G. Corporate social performance aspiration and its effects. *Asia Pac. J. Manage.* 2020. Vol. 38. P. 1181–1207. doi: 10.1007/s10490-020-09706-0
184. Zalievska-Shyshak A., Shyshak A. Data, information and knowledge management in the innovation activities of the public sector. *Formation of modern*

- scientific thought: materials of the International Scientific Conference* (31.01.2020, Kropyvnytskyi). ICSC 2020. 211 p. P. 77-81. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/mcnd/issue/view/31.01.2020> (DOI: <https://doi.org/10.36074/31.01.2020.09>) (дата звернення: 14.01.2023)
185. Zalievska-Shyshak A., Shevchenko I., Lysak O. Digital economy in a global context: world experience. *International Journal of Professional Business Review*. 8(4), 2023. (Scopus). URL: <https://doi.org/10.26668/businessreview/2023.v8i4.1551>
186. Zalievska-Shyshak A., Shyshak A. Innovation in public governance of foreign countries ; Shneider B. Theoretical and Methodological Approaches to the Formation of a Modern System of Enterprises, Organizations and Institutions' Development: Collective Scientific Monograph. Dallas, USA, 2019 202 p. P. 131-145. DOI: <https://doi.org/10.36074/tmafmsoid.ed-1.13>
187. Zarei B., Parizi E., Hosseini S. M., Ataie-Ashtiani B. A Multifaceted Quantitative Index for Sustainability Assessment of Groundwater Management: Application for Aquifers around Iran. *Water International*. 2022. Vol. 47. P. 338-360. <https://doi.org/10.1080/02508060.2022.2036930>
188. Zarkadakis G., Tapscott D. Citizen assemblies. In *Cyber Republic: Reinventing Democracy in the Age of Intelligent Machines*. 2020. P. 67-83.
189. Zelinska H. et al. Sustainable Development: Trends in Ukraine and the World. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2021. Vol. 12. No. 5. P. 1179-1187
190. Zelinska H., Andrusiv U., Simkiv L. Knowledge economy: trends in the world and analysis of Ukraine. *Journal of Eastern European and Central Asian Research*. 2020. Vol. 7. P. 104-113. DOI: <https://doi.org/10.15549/jeecar.v7i1.325>
191. Zhai Y. Looking forward and looking backward: Economic evaluations and regime support in China. *Political Studies Association*. 2021. Vol. 43. Iss. 1. P. 18-37.
192. Ziai A. Post-development 25 years after The Development Dictionary. *Third World Q*. 2017. Vol. 38. P. 2547–2558.

ДОДАТКИ

Сутнісні ознаки поняття збалансований розвиток

№ п/п	Автори	Найменування ознаки
1	Світова громадськість Римського клубу в 1972 р. [77]	Концепт «межі росту». Досягнення балансних меж стосовно росту виробництва, споживання людиною основних категорій матеріальних благ, які забезпечували б баланс підтримання ресурсів життєдіяльності на глобальному рівні, в межах регіонів
2	Всесвітня стратегія охорони природи, опублікована Міжнародною спілкою охорони природи (1980 р.) [180]	Збалансованість. Досягнення балансу між збереженням навколишнього природного середовища паралельно із елементами розвитку (чисельність населення, економічний рівень, станом екології)
3	Опублікований в 1987 р. звіт «Наше спільне майбутнє», підготовлений Міжнародною комісією із довкілля і розвитку (за керівництва Г. Брутланд) [147]	Збалансованість. Досягнення балансу розвитку населення із фактичними природними ресурсами повинно передбачати не просто встановлення розмірів сімей, а включає рівень можливостей здійснення певного вибору
4	Рамкова конвенція ООН про зміни клімату від 09.05.1992 р. [46]	Збалансованість розвитку залежно від типу розвитку економіки
5	Концепти зелена, синя і циркулярна економіка [38, с. 253]:	Збалансовані межі розвитку є критеріальними характеристиками розвитку суспільства
	Зелена економіка	Скорочення викидів та споживання ресурсів, енергоефективність і енергозбереження
	Синя економіка	Збереження водних екосистем і ресурсів океану
	Циркулярна економіка	Орієнтир на багаторазові цикли використання ресурсів, забезпечення замикання циклів оборотів ресурсів техногенного типу
6	О. Мудрак, Г. Мудрак, К. Охріменко [39, с. 190]	Збалансованість, необхідність врахування зміни поколінь, кліматичного захисту. Збалансований розвиток є загальним орієнтиром щодо забезпечення потреби балансування на рівні реалізації нинішніх потреб людства і майбутнього покоління, в тому числі в контексті безпечного навколишнього середовища
7	І. Заблудська, А. Куляк, С. Носкова [14, с. 30] (схожі позиції у Т. Черничко, С. Черничко [58])	Рівноважна оптимізація умов і рівня життєдіяльності людей. Збалансований розвиток регіонів є процесом трансформацій екологічних, соціальних, економічних систем територій, які впливають на якісні рівноважні зміни в контексті росту якості умов и рівня життєдіяльності людей

Продовження таблиці А

№ п/п	Автори	Найменування ознаки
8	О. Орлов [41, с. 90]	Зняття невідповідностей на рівні екологічної, економічної і екологічної сфер. Збалансований розвиток є усуненням протиріччя на рівні економічної, соціальної і екологічної сфер становлення людства з акцентом на збереження довкілля.
9	А. Козьмінські, А. Нога К. Піотровська, К. Загурські [121]	Врахування балансу підтримання певних сфер життєдіяльності, зокрема: економічної та соціальної
10	П. Гіззеліні, К. Чіалані, С. Ульгаті [102]	Врахування балансу підтримання певних сфер життєдіяльності, зокрема: екологічної і економічної
11	Д. Карамішев [29]	Врахування балансу підтримання певних сфер життєдіяльності, зокрема: суспільно-політичної, економіко-технологічної, соціо-гуманітарної
12	К. Резниченко [47], Т. Сафранов [49], І. Соловій, М. Мельникович [52] тощо	Процес сталого розвитку, пов'язаний із управлінням економічними системами з огляду на екологічну, економічну, соціальні складові

Джерело: складено автором на основі [77, 180, 147, 46, 38, 39, 14, 58, 41, 121, 102, 29, 47, 49, 52]

Складові політики збалансованого розвитку

Механізми	Сутність
Суспільний договір	<p>Основа договору – національні інтереси України, пов’язані з:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) національною безпекою; 2) задоволенням базових потреб; 3) забезпеченням гідних стандартів життя; 4) розширене відтворення якісного людського капіталу. <p>Зміст:</p> <ul style="list-style-type: none"> • зміна функцій влади (державні інституції як сервіс для забезпечення прав громадян); • кожна із сторін (влада, громадяни, бізнес) має чіткі зобов’язання. <p>Принципи договору: спільність, інтеграція, верховенство права, публічність та прозорість, всезагальна участь і персональна відповідальність кожного, патріотизм і толерантність, свобода інформації, узгодженість, професіоналізм, результативність та ефективність, соціальна справедливість, стратегічне бачення.</p>
Зміна парадигми державного управління – впровадження принципу розумного врядування	<ul style="list-style-type: none"> • Ґрунтується на необхідності демократії залучення в новому інформаційному суспільстві, де успіх управління визначається рівнем та якістю комунікацій громадян і держави в міжособистісному, соціально-груповому, регіональному та міжнародному масштабах. • Good Governance як концепт розумного врядування: <ol style="list-style-type: none"> 1) нове розуміння сутності й цілей державного управління як сервісу; 2) зміна процесу комунікації між владою та суспільством; <p>Результат: 1) мінімізація бюрократизму; 2) усунення корпоративізму; 3) унеможливлення корупції; 4) відкритість стосовно суспільства; 5) прозорість в ухваленні рішень; 6) підвищення конкурентоспроможності країни.</p>
Структурна модернізація національної економіки за мережевим принципом	<ul style="list-style-type: none"> • Структурні зміни через: <ol style="list-style-type: none"> 1) максимальне спрощення адміністрування та організацію відповідної сучасної інфраструктури; 2) підвищення якості освіти і кваліфікації людських ресурсів; 3) усунення транскордонних перешкод для трансферу знань, технологій, руху товарів. • Нормативно-правові зміни: <ol style="list-style-type: none"> 1) впровадження ефективної системи захисту прав інтелектуальної власності; 2) стимулювання комерціалізації її об’єктів. • Ключовим рушієм прогресу глобальних мереж є інформаційно-комунікаційні технології. • Основним фактором конкурентоспроможності в мережах є кластерний підхід.
Стимулювання економічної активності та розвитку внутрішнього ринку	<p>Інституційні та нормативно-правові зміни:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Демоніполізація та формування конкурентного середовища (деолігархізація); 2. Детінізація економічної діяльності (антикорупційні заходи, податкові інструменти); 3. Структурні зміни: <ul style="list-style-type: none"> • Важливим об’єктом державного регулювання є група «потенційні лідери», які генерують високі рівні доданої вартості, але мають низьку частку в загальному експорті країни (фармацевтика, інформаційні та наукоємні послуги (освіта, державне управління, оборона, охорона здоров’я, наукові дослідження та розробки (R&D), телекомунікації).

	<ul style="list-style-type: none"> • Втілення збалансованого розвитку в Україні повинно базуватись на моделі «відкритих інновацій», яка передбачає що має утворитись мережа об'єктів інноваційної інфраструктури (співпраця дослідників і винахідників та суб'єктів господарювання). • Необхідною умовою модернізації економіки України є швидке проведення реформ та перехід від короткострокової моделі до довгострокової парадигми збалансованого розвитку.
Розвиток креативної економіки	<ul style="list-style-type: none"> • Креативна економіка – концепція, яка ґрунтується на креативних активах (ідеях), які впливають на економічне зростання і розвиток. Вона може бути джерелом доходу, створення робочих місць і здатна генерувати доходи від експорту. • Креативна економіка може бути джерелом доходу, створювати робочі місця. • Першочергове завдання України – створення умов для розвитку творчості. • Креативний підхід- капіталізація таланту та інтелектуального потенціалу людини. • Творчість – ядро людиноцентричної моделі збалансованого розвитку.
Ефективна реалізація та розвиток людського й соціального капіталу	<ul style="list-style-type: none"> • Людський капітал-джерело підвищення рівня наукоємного виробництва. • Креативний клас, підприємці, інвестори, менеджери формують соціальний капітал, найбільш поширеними формами якого є інтелектуальний та людський. • Медична бідність – нагальна проблема українського суспільства. • Національна система освіти повинна бути готова до викликів майбутнього. • Культура та наука як ключові драйвери збалансованого розвитку в Україні мають знаходитись під захистом, фінансуватись та стимулюватись державою. • Завданням культурної політики держави є: 1) охорона культурної спадщини; 2) розвиток креативності; 3) культурної індустрії та комунікації.
Фінансове забезпечення збалансованого розвитку	<ul style="list-style-type: none"> • Банківська система – важливий канал перерозподілу капіталу. • Головна ціль НБУ – забезпечення розвитку національної економіки та стійкості, конкурентоспроможності гривні. • Довіра – індикатор ефективності банківської системи. • Важливий етап розвитку – приватизація державних підприємств, які, в більшості, занепадають (за винятком об'єктів інфраструктури, які є важливими для національної безпеки). • Пенсійна системи – важлива складова фінансової системи, яка потребує реформування. • Відтік з України матеріального, людського, інтелектуального капіталу – загроза для досягнення збалансованого розвитку.
Стійка інвестиційна безпека	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення сприятливого інвестиційного клімату – стратегічна ціль для України. • Чим більш розвинена країна, тим більша кількість інвестицій буде у її розпорядженні. • Збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій призведе до: 1) зростання кількості робочих місць та заробітної плати; 2) покращення людського капіталу; 3) трансфер технологій; 4) збільшення податкових надходжень; 3) забезпечення інфраструктура та поява супутніх послуг. • Модель «Трьох П» – стратегія інвестиційної політики України. • Кожен вкладений долар США в Україні повинен призводити до зростання добробуту, безпеки, здоров'я, щастя її громадян.

Джерело: узагальнено автором на основі [36]

Економічні, соціальні та показники людського потенціалу України

№ п/п	Показник	Значення				Зміна, +/-
		2019	2020	2021	2022	
1	2	3	4	5	6	7
1	Економічна сфера					
1.1	ВВП, млн. дол. США.	153880	156620	200090	139262,6	-14617,4
1.2	Індекс споживчих цін (до грудня попереднього року), %	104,1	105	110	126,6	22,5
1.3	Стійкість державних фінансів (показник відношення державного боргу до обсягу ВВП), %.	44,3	53,9	43,3	Немає даних	-1
1.4	Індекс економічної складності (The Economic Complexity Index (ECI), Rank	42	42	Немає даних	Немає даних	0
1.5	Сфера неформальної економіки (Corruption Perceptions Index), Rank	126	117	122	116	-10
2	Соціальна сфера					
2.1	Мінімальна заробітна плата, дол. США.	4173 грн. 169,6 дол. США. Курс 1 дол. США - 24,6 грн.	5000 грн. 177,3 дол. США. Курс 1 дол. США - 28,2 грн.	6000 грн. 220,58 дол. США. Курс 1 дол. США - 27,2 грн.	6500 грн. 178 дол. США. Курс 1 дол. США - 36,5 грн.	2327 грн. 8,4 дол. США. Курс 1 дол. США - 11,9 грн.

Продовження таблиці В

№ п/п	Показник	Значення				Зміна, +/-
		2019	2020	2021	2022	
1	2	3	4	5	6	7
2.2	Рівень безробіття, % (при середньосвітовому на рівні 5,6%)	8,2	9,5	9,8	Немає даних	1,6
3	Збалансованість розвитку людського потенціалу					
3.1	Грамотність населення (показник рівня писемності за даними ЦСР ООН 4).	99,97% (дані за 2012 р.)	99,97% (дані за 2012 р.)	99,97% (дані за 2012 р.)	Немає даних	0
3.2	Показник захворюваності (показник захворюваності на туберкульоз за даними ЦСР ООН 3) (осіб на 100 тис. населення).	77 осіб на 100 тис. населення (дані 2019 р.)	77 осіб на 100 тис. населення (дані 2019 р.)	77 осіб на 100 тис. населення (дані 2019 р.)	Немає даних	0
3.3	Показник криміналізації суспільства (показник вбивств в країні за даними ЦСР ООН 16) (довгострокова ціль 0,3) (осіб на 100 тис. населення).	6,18 осіб на 100 тис. населення (дані 2017 р.)	6,18 осіб на 100 тис. населення (дані 2017 р.)	6,18 осіб на 100 тис. населення (дані 2017 р.)	Немає даних	0
3.4	Показник нерівності, що виникає через споживання (показник Gini index).	26,6	25,6	Немає даних	Немає даних	0
3.5	Показник якості життя (Quality of life), Rank.	61	62	62	Немає даних	1
3.6	Індекс людського розвитку (Human Development Index (HDI), Rank.	74 (2019)	Немає даних	77 (2021)	Немає даних	3

Джерело: складено авторами за даними [1; 7; 27; 84; 82; 97; 98; 112; 130; 167; 168]

**Аналіз стану показників екологічної та інноваційної сфер
збалансованого розвитку економіки України**

№ п/п	Показник	Значення				Зміна, +/-
		2019	2020	2021	2022	
1	2	3	4	5	6	7
1	Екологічна сфера					
1.1	Елементи зеленої економіки					
1.1.1	Частка відновлюваної енергетики у виробництві електроенергії, %	8,6	11,8	16,1	Немає даних	7,5
1.1.2	Викиди CO ₂ від спалювання викопного палива та виробництва цементу (тCO ₂ /душу населення) (за даними ЦСР ООН 13). Довгостроковою метою для цього показника є значення 0.	5,07 тCO ₂ /душу населення (за даними 2019 р.)	5,07 тCO ₂ /душу населення (за даними 2019 р.)	5,07 тCO ₂ /душу населення (за даними 2019 р.)	Немає даних	0
1.1.3	Територія, що охороняється на ділянках суші, важливих для біорізноманіття, % (за даними ЦСР ООН 15). Довгостроковою метою для цього показника є значення 100.	21,72 % (за даними 2019 р.)	21,72 % (за даними 2019 р.)	21,72 % (за даними 2019 р.)	Немає даних	0

Продовження таблиці Д

№ п/п	Показник	Значення				Зміна, +/-
		2019	2020	2021	2022	
1	2	3	4	5	6	7
1.2	Елементи циркулярної економіки					
1.2.1	Тверді побутові відходи (кг/люд./день) (за даними ЦСР ООН 12). Довгостроковою метою для цього показника є значення 0,1.	1,37 кг/люд./день (за даними 2016 р.)	1,37 кг/люд./день (за даними 2016 р.)	1,37 кг/люд./день (за даними 2016 р.)	Немає даних	0
1.3	Елементи блакитної економіки					
1.3.1	Охоронювана територія морських ділянок, важливих для біорізноманіття, % (за даними ЦСР ООН 14). Довгостроковою метою для цього показника є значення 100.	29,75 % (за даними 2019 р.)	29,75 % (за даними 2019 р.)	29,75 % (за даними 2019 р.)	Немає даних	0
1.4	Витрати на природоохоронну діяльність, млн. грн.	43735,8 млн. грн. 1777,8 млн. дол. США. Курс 1 дол. США - 24,6 грн.	41332,2 млн. грн. 1465,6 млн. дол. США. Курс 1 дол. США - 28,2 грн.	Немає даних	Немає даних	-2403,6 млн. грн. 1465,6 млн. дол. США. Курс 1 дол. США - 3,6 грн.
2.1	Global Innovation Index, Rank (Ранг 1 – максимально високий рівень інноваційного розвитку, зростання рангу свідчить про погіршення даного показника)	47	45	49	57	10

Джерело: проаналізовано та розраховано дані на основі [3; 103; 155; 161]

Економічні, інноваційні, соціальні показники та показники людського потенціалу досліджуваних країн

№ п/п	Показник	Значення				Зміна, +/-
		2019	2020	2021	2022	
1	2	3	4	5	6	7
1	Економічна сфера					
1.1	ВВП, млрд. дол. США.					
	США	21380	21060	23320	23324,9	1944,9
	Китай	14280	14690	17730	18321	4041
	Фінляндія	268,51	271,89	297,3	281,4	12,89
	Данія	346,5	355,22	398,3	348	1,5
1.2	Індекс споживчих цін (до грудня попереднього року), %					
	США	101,8	101,2	104,7	106,4	4,6
	Китай	102,9	102,4	101	102	-0,9
	Фінляндія	101	100,3	102,2	109,1	8,1
	Данія	100,8	100,4	101,9	108,7	7,9
1.3	Стійкість державних фінансів (показник відношення державного боргу до обсягу ВВП), %.					
	США	100,9	126,4	128,13	122,1	21,2
	Китай	57,2	68,1	71,5	76,9	19,7
	Фінляндія	64,9	74,8	72,4	71,9	7
	Данія	33,6	42,1	36,7	30,6	-3
1.4	Індекс економічної складності (The Economic Complexity Index (ECI), Rank					
	США	9	9	Немає даних	Немає даних	0

Продовження таблиці Е

№ п/п	Показник	Значення				Зміна, +/-
		2019	2020	2021	2022	
1	2	3	4	5	6	7
1.4	Індекс економічної складності (The Economic Complexity Index (ECI), Rank					
	Китай	3	3	Немає даних	Немає даних	0
	Фінляндія	11	11	Немає даних	Немає даних	0
	Данія	27	27	Немає даних	Немає даних	0
1.5	Сфера неформальної економіки (Corruption Perceptions Index), Rank					
	США	23	25	27	24	1
	Китай	80	78	66	65	-15
	Фінляндія	3	3	1	2	-1
	Данія	1	1	1	1	0
2	Соціальна сфера					
2.1	Мінімальна заробітна плата, дол. США					
	США, дол. США / година	7,25	7,25	7,25	7,25	0
	Китай, дол. США / місяць	276,58	261,51	266,67	375,787	99,207 (фактичні зміни в національній валюті в 2021 р.. інші роки – через коливання курсу)
	Фінляндія, євро / місяць	1580	1580	1580	1580	0
	Данія, дол. США / місяць	2647	2647	2647	2647	0

Продовження таблиці Е

№ п/п	Показник	Значення				Зміна, +/-
		2019	2020	2021	2022	
1	2	3	4	5	6	7
2.2	Рівень безробіття, % (при середньосвітовому на рівні 5,6%)					
	США	3,7	7,8	5,5	3,5	-0,2
	Китай	5,1	5,5	5	5,5	0,4
	Фінляндія	7,2	8	8,1	7,1	0,1
	Данія	4,8	5,3	5	2,5	-2,3
3	Збалансованість розвитку людського потенціалу					
3.1	Грамотність населення (показник рівня писемності за даними ЦСР ООН 4).					
	США	Немає даних	Немає даних	Немає даних	Немає даних	Немає даних
	Китай	99,78%	99,78%	99,78%	99,78%	0
	Фінляндія	Немає даних	Немає даних	Немає даних	Немає даних	Немає даних
	Данія	Немає даних	Немає даних	Немає даних	Немає даних	Немає даних
3.2	Показник захворюваності (показник захворюваності на туберкульоз за даними ЦСР ООН 3) (осіб на 100 тис. населення).					
	США	3,1	2,4	2,4	2,4	2,4
	Китай	63	59	59	59	-4
	Фінляндія	4,9	3,6	3,6	3,6	-1,3
	Данія	5,1	4,9	4,9	4,9	-0,2
3.3	Показник криміналізації суспільства (показник вбивств в країні за даними ЦСР ООН 16) (довгострокова ціль 0,3) (осіб на 100 тис. населення).					
	США	5,4	6,28	6,28	6,28	0,88
	Китай	0,53	0,53	0,53	0,53	0

Продовження таблиці Е

№ п/п	Показник	Значення				Зміна, +/-
		2019	2020	2021	2022	
1	2	3	4	5	6	7
3.3	Показник криміналізації суспільства (показник вбивств в країні за даними ЦСР ООН 16) (довгострокова ціль 0,3) (осіб на 100 тис. населення).					
	Фінляндія	1,4	1,64	1,64	1,64	0,2
	Данія	1	0,95	0,95	0,95	-0,05
3.4	Показник нерівності, що виникає через споживання (показник Gini index).					
	США	41,5	Немає даних	Немає даних	Немає даних	Немає даних
	Китай	38,2	Немає даних	Немає даних	Немає даних	Немає даних
	Фінляндія	27,7	Немає даних	Немає даних	Немає даних	Немає даних
	Данія	27,7	Немає даних	Немає даних	Немає даних	Немає даних
3.5	Показник якості життя (Quality of life), Rank.					
	США	13	14	15	15	2
	Китай	65	66	65	67	2
	Фінляндія	3	3	4	4	1
	Данія	1	1	1	2	1
3.6	Індекс людського розвитку (Human Development Index (HDI), Rank.					
	США	17 (2019)	Немає даних	21 (2021)	Немає даних	4
	Китай	85 (2019)	Немає даних	79 (2021)	Немає даних	-6
	Фінляндія	11 (2019)	Немає даних	11 (2021)	Немає даних	0
	Данія	10 (2019)	Немає даних	6 (2021)	Немає даних	-5
4	Інноваційна сфера					
4.1	Global Innovation Index, Rank (Ранг 1 – максимально високий рівень інноваційного розвитку, зростання рангу свідчить про погіршення даного показника)					
	США	3	3	3	2	-1
	Китай	14	14	12	11	-3
	Фінляндія	6	7	7	9	3
	Данія	7	6	9	10	3

Джерело: розроблено автором на основі [76; 78; 79; 80; 82; 84; 97; 98; 113; 146; 92; 169;

104; 145]

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Гайсинська Анжеліка Володимирівна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
IV курс, освітня програма «Економіка та економічна політика»
Науковий керівник: к.е.н., доцент Залевська-Шишак А.Д.

FEATURES OF REALIZATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY AS A COMPONENT OF BUSINESS IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

This article describes peculiarities and necessity to introduce corporate social responsibility. It shows advantages of implementation of business social responsibility policy for three parts: business, state and society.

Підприємницька діяльність піднімаючись на новий щабель розвитку заявляє про себе у соціальній сфері життя суспільства. У зв'язку з цим посилення соціальної відповідальності бізнесу обумовлює його соціалізацію, тобто входження бізнесу у соціальне середовище за умови дотримання етичних норм і поваги до соціальних цінностей. Як показує аналіз наукових праць, в Україні триває формування соціально-відповідального бізнесу, що дотримується соціальної спрямованості розвитку.

З тих часів, коли почало зароджуватись свідоме суспільство серед вчених досить часто відбувались дискусії з приводу мети підприємницької діяльності: деякі з них наголошували виключно на отриманні прибутку, у той же час інші стверджували, що підприємець повинен виділяти частину прибутку на потреби суспільства. З розвитком економічного та соціального життя людства в середині XIX століття почався систематичний науковий аналіз категорії «соціальна відповідальність бізнесу». Зараз, в умовах глобалізації, цей аспект соціально-економічних відносин набув особливої актуальності та значення. Соціальна відповідальність перетворилась у принципово важливу складову бізнесу в економічно розвинених країнах, що зумовлює його ефективність та конкурентоспроможність. На сучасному етапі розвитку підприємництва важливим є впровадження принципів соціальної відповідальності у діяльності фірми.

Питання соціальної відповідальності бізнесу вивчали як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники. Вагомим внеском у розвиток наукових уявлень про соціальну відповідальність бізнесу стали праці П. Друкера, М. Кастельса, М. Портера та інших. Серед вітчизняних вчених ці питання досліджували: Д. Баюра, О. Буян, М. Бутко, О. Грішнова, В. Мандибура, В. Геєць, С. Мельник, В. Осецький, Г. Ракитська, І. Рейтерович, О. Пухка та інші. У той же час в науковій літературі недостатньо розкриті питання соціальної відповідальності бізнесу в умовах глобалізації, ряд питань залишаються дискусійними і такими, що потребують подальших досліджень. У результаті проведення теоретичних досліджень нині сформувалось певне уявлення про сутність поняття «соціально-відповідальний бізнес».

Соціально-відповідальний бізнес – це підприємницька діяльність, в ході якої не завдається шкода економіці, екології та суспільству загалом, а навпаки має місце триада бізнесу, держави і суспільства, взаємодія яких утворює синергетичний ефект у розвитку всіх її (тріади) компонентів. Це передбачає наявність:

компанії як свідомого виробника, що виготовляє нешкідливу для споживачів продукцію, турбується про навколишнє середовище та діє відповідно до норм екологічного права, а також розробляє та впроваджує новітні технології для нівелювання негативного зовнішнього ефекту;

компаній як свідомого роботодавця, який діє відповідно до норм трудового права та поліпшує умови праці своїх робітників;

компанії як свідомого учасника соціальних, політичних і економічних відносин з суспільством та державою, яка не ухиляється від сплати податків та внесків на соціальне страхування, уникає корупції та лобізму та забезпечує прозорість усієї своєї діяльності;

компанії як свідомого ділового партнера, яка формує ділові стосунки з партнерами на принципі дотримання угод, а з конкурентами – чесною та конкурентною боротьби.

Соціальну відповідальність більшість вчених трактує як відносно самостійний вид відповідальності, який, при цьому, виражається сукупністю різних її видів: економічної, політичної, правової, моральної тощо. Соціальна відповідальність має специфічні ознаки, які характеризують ступінь прийняття будь-яким економічним суб'єктом або автором готовності до виконання взаємних прав, норм, установок і обов'язків у процесі суспільної діяльності з метою мінімізації можливих ризиків та збитків як сталому розвитку суспільства загалом, так і окремим людям.

У світовій практиці першими бізнесменами, які почали застосовувати у своїй діяльності «етику» ділових відносин, включаючи принципи соціального бізнесу, вважаються Д. Дюранд (60-ті роки XX століття), М. Сільберт та М. Юніс (70-ті роки XX століття). Зокрема, вони максимально долучали до роботи у компаніях розумово неповноцінних людей, алко- та наркозалежних, колишніх в'язнів, приділяючи увагу їх всебічній реабілітації [2, с.132].

Зважаючи на лідируючі позиції ТНК та їх вплив на сучасну глобальну економіку, питання соціально відповідального ведення їх діяльності набуло досить важливого характеру. У зв'язку з цим упродовж досить тривалого часу відбувалось формування сучасних принципів соціально відповідального бізнесу. На сьогодні міжнародні принципи та стандарти соціально відповідального бізнесу сформульовані в документах таких міжнародних впливових організаціях як ООН, ЄС та ОЄСР. Зокрема, ООН у 1980 р. розробила Кодекс поведінки транснаціональних корпорацій, який пізніше був доповнений Глобальним договором, що об'єднав ООН з компаніями, трудовими неурядовими організаціями та іншими інституціями суспільства, зацікавленими у стимулюванні дій і партнерства на підтримку принципів у сфері прав людини, трудових відносин та захисту довкілля [2, с.132].

Розвиток корпоративно-соціальної відповідальності на просторах Європейського Союзу розпочалось в 2000 році у Лісабоні. Саме в цей час Європейська Рада вперше привернула увагу компаній на необхідність усвідомлення ними соціальної відповідальності. Це дало поштовх у майбутньому досягнути стратегічної мети, а саме побудови динамічної та конкурентоспроможної економіки знань. У свою чергу, Європейська комісія оприлюднила Зелену книгу «Просування європейського підходу до соціального підходу до соціальної відповідальності бізнесу», яка стала орієнтиром для компаній у питанні соціальної відповідальності. На додаток, ОЄСР розробив принципи важливі для розвитку соціально відповідального бізнесу під назвою: «Керівні принципи ОЄСР для транснаціональних корпорацій» [2, с.133].

Варто додати, що сьогодні у переважній кількості країн Європейського Союзу працюють державні програми підтримки і стимулювання соціальної відповідальності бізнесу, які передбачають поліпшення умов праці робітників та їх навчання, участь у регіональних програмах розвитку, реалізацію екологічних програм, благодійну допомогу, політику дотримання прав акціонерів. Завдяки цьому уряди держав визначають соціально відповідальну поведінку для бізнесу, долучають програми державного та приватного секторів до спільного виконання суспільно важливих завдань, стимулюють бізнес до соціально-відповідальної діяльності [3, с.82-83].

Згідно теорії М. Портера та М. Крамара принциповою умовою розвитку і реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу є пріоритет інтересів суспільства у всіх стратегічних програмах діяльності будь-яких компаній [1, с.80].

На нашу думку, враховуючи глобальні загрози цивілізації необхідно створити та впровадити у правове поле планетарні стандарти соціальної відповідальності, які б пом'якшили ці загрози, особливо економічну поляризацію країн з різним рівнем розвитку національної

економіки та доходами населення, під егідою глобальної організації, наприклад ООН. Насамперед слід виділити принципи на глобальному рівні, які стосуються:

- рівня життя населення та інвестицій у людський капітал;
- стану довкілля та технологій, що мінімізують негативний зовнішній ефект;
- стану соціальної інфраструктури та рівня розвитку освіти та охорони здоров'я;
- демографічного стану та розвитку ринку праці.

Впровадження цих чинників повинно стосуватись діяльності будь-якої компанії незалежно від форми власності, масштабів, сферою зайнятості чи території розміщення.

Відповідальні та інноваційні організації стверджують: «Останніми роками КСВ перестала бути предметом експертних диспутів і стала усвідомленою необхідністю для будь-якого бізнесу, спрямованого в майбутнє». Компанії, які щиро підтримують суспільні ініціативи демонструють, що в центрі їх інтересів знаходиться не лише нарощення прибутку. Під політикою корпоративної соціальної відповідальності вони вбачають такі важливі напрямки, як волонтерство, освіта, філантропія, розвиток корпоративної культури, впровадження етичних норм діяльності, захист екології та багато інших аспектів [6, с.70].

Як приклад компанії, яка веде політику соціально корпоративного підприємництва, можна привести одну з найбільших корпорацій в світі – Google. Її очільник, Сундар Пічаї, який у 2018 році зайняв першу позицію в рейтингу репутації корпоративних лідерів, виступив з критикою посилення імміграційних правил у США, що могло б суттєво вплинути на залучення компанією нових талантів, створення гідних умов праці та формування привабливої корпоративної культури [6, с.70].

Сучасні дослідники стверджують, що для реалізації КСВ-стратегії мають бути залучені внутрішні і зовнішні стейкхолдери, а соціальна активність – хороший спосіб перетворити своїх співробітників на однодумців і посланників бренда, а також значно зміцнити корпоративну культуру [6, с.71].

Постає питання: як можна дати оцінку КСВ? Існує безліч різних методів оцінювання корпоративної соціальної відповідальності. Одним з найвідоміших є Індекс сталого розвитку Доу-Джонса, який є цільовим орієнтиром у галузі розрахунку вартості акціонерного капіталу для оцінки фінансової діяльності компаній, що є міжнародними лідерами сталого розвитку. У таблиці 1 наведено критерії, які використовуються в індексі. Вони стосуються трьох сфер: економічної, навколишнього середовища і соціальної.

Таблиця 1

Критерії оцінки КСВ за Індексом Доу-Джонса

Сфера	Критерії
Економічні	Кодекси поведінки, відповідальності. Корупція і хабарництво
	Корпоративне управління
	Управління ризиками і кризою
	Особливі критерії, характерні для галузі
Охорона навколишнього середовища	Звітність із охорони навколишнього середовища
	Особливі критерії, характерні для галузі
Соціальна	Корпоративне громадянство/філантропія
	Індикатори з управління трудовими практиками
	Розвиток людського капіталу
	Соціальна звітність
	Залучення і спонсорування талановитих осіб
	Особливі критерії, характерні для галузі

Джерело: складено автором на основі [5]

До того ж, аналізуються додатково такі документи, як звіти зі сталого розвитку, звіти з навколишнього середовища, звіти з питань охорони праці та безпеки, соціальні звіти, щорічні фінансові звіти, щодо управління інтелектуальним капіталом, корпоративним управлінням.

Соціальна відповідальність у сучасній ринковій економіці проявляється по-різному і внаслідок цього несе для бізнесу як переваги, так і недоліки. Ця складна і багатогранна категорія вимагає від бізнесу брати до уваги інтереси населення, навіть коли вони не збігаються з інтересами підприємницького середовища. У цьому полягає складність, головна суперечність та проблематичність реалізації соціальної відповідальності бізнесом.

Таким чином можна зробити висновок, що при ефективній взаємодії бізнесу, держави і суспільства та при дотриманні компаніями політики соціальної відповідальності вигоду отримують як власники бізнесу, так у суспільство в цілому, гармонійно розвиваючись. Корпоративна соціальна відповідальність – це механізм допомоги суспільству та одночасно розвитку бізнесу. Кращі світові компанії використовують дану концепцію для того, щоб балансувати між прямим заробітком і розв'язанням соціальних проблем. В умовах, коли сучасна економіка все більше набуває глобального характеру, виникає необхідність формування планетарної (глобальної) соціальної відповідальності її суб'єктів. Функцію координатора цього процесу доцільно надати Організації Об'єднаних Націй. На рівні ж окремих країн їх уряди повинні активно підтримувати соціальні програми підприємств, які спрямовані на реалізацію принципів соціальної відповідальності. До того ж, за допомогою введення політики КСВ компанія також може отримати економічну вигоду, наприклад збільшення вартості гудвілу. Зважаючи на це, доцільним буде дослідження та впровадження зарубіжного досвіду в українських компаніях, враховуючи формальні та неформальні інституції нашої країни.

Список використаних джерел:

Бутко М., Мурашко М. Генезис соціальної відповідальності бізнесу та її становлення в Україні. Економіка України. 2009. № 7. С. 74 – 86.

Рейтерович І.В., Пухка О.Г. Особливості формування соціально-відповідального бізнесу в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 10. С. 131 – 134.

Резнік Н. Соціальна відповідальність бізнесу: сутнісно-теоретичні аспекти. Журнал європейської економіки. 2014. Т.13, № 3. С. 296-303.

Баюра Д.О., Буян О.А. Концептуальні засади механізму формування корпоративної соціальної відповідальності в Україні. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 9. С. 151 – 157.

Буян О.А. Підходи до оцінки ефективності корпоративної соціальної відповідальності підприємств в Україні. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». 2012. Випуск 6. С. 159–165.

Гош О., Кершис О. Слово і діло. Бізнес. 2019. жовтень. С. 70 – 71. URL: <http://business.ua/uk/slovo-i-dilo> (дата звернення: 3.03.2021) <http://business.ua/uk/slovo-i-dilo>

Ринейська Л. С. Соціальна відповідальність як складова етики міжнародного бізнесу в умовах глобалізації. Ефективна економіка. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5257> (дата звернення: 4.03.2021)

Author	Subject of the report /the supervisor
Angelika Haisynska, Bachelor's degree, 4 year Taras Shevchenko National University of Kyiv	Features of realization of social responsibility as a component of business in the conditions of globalization (PhD in Economics, Associate Professor A. Zalievska-Shyshak)
Гайсинська А.В., 4 курс, Київський національний університет імені Тараса Шевченка	Особливості реалізації соціальної відповідальності як складової бізнесу в умовах глобалізації (к.е.н., доцент Залєвська-Шишак А.Д.)

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ

Гайсинська Анжеліка Володимирівна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

II курс магістратури, освітня програма “Економіка та економічна політика”

Науковий керівник: к.е.н., доц. Залевська-Шишак А.Д

MECHANISMS FOR IMPLEMENTING A BALANCED DEVELOPMENT POLICY

This article is about balanced development – a harmonious combination of economic, social, environmental and human components of development. Only achieving a balance between them will ensure the possibility of transition to such social development. Ensuring balanced development is a problem of changing social relations and forming a society with progressive, creative thinking.

Держава визначає та реалізує ті складові збалансованого розвитку, які відповідають її потенціалу, екологічній, економічній, соціальній політиці. Країни, орієнтовані на окремі концепції збалансованого розвитку прагнуть досягти певної рівноваги, де крім економічного зростання на нинішньому етапі будуть створені екологічні та соціальні передумови для його забезпечення в перспективі та закладено формування людського потенціалу, зокрема зростання якісних і кількісних характеристик людського розвитку.

Збалансований розвиток національної економіки повинен забезпечувати економічне зростання, орієнтоване на оптимальне задоволення соціальних потреб суспільства, забезпечення достатньої якості життя, раціональне використання природних ресурсів і збереження довкілля [7]. Варто розглянути систему економічних та політичних механізмів збалансованого розвитку національної економіки на прикладі України (Таблиця 1). Такі принципи й механізми охоплюють усі сфери господарської діяльності: виробництво, розподіл, обмін, споживання та в сучасних умовах повинні чітко узгоджуватися з наявними економічними ресурсами та забезпечувати ефективне вирішення найважливіших завдань життєзабезпечення суспільства.

Таблиця 1

Складові політики збалансованого розвитку

Механізми	Сутність
Суспільний договір	<p>Основа договору – національні інтереси України, пов’язані з:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) національною безпекою; 2) задоволенням базових потреб; 3) забезпеченням гідних стандартів життя; 4) розширене відтворення якісного людського капіталу. <p>Зміст:</p> <ul style="list-style-type: none"> • зміна функцій влади (державні інституції як сервіс для забезпечення прав громадян); • кожна із сторін (влада, громадяни, бізнес) має чіткі зобов’язання. <p>Принципи договору: спільність, інтеграція, верховенство права, публічність та прозорість, всезагальна участь і персональна відповідальність кожного, патріотизм і толерантність, свобода інформації, узгодженість, професіоналізм, результативність та ефективність, соціальна справедливість, стратегічне бачення.</p>
Зміна парадигми державного управління – впровадження принципу розумного врядування	<ul style="list-style-type: none"> • Ґрунтується на необхідності демократії залучення в новому інформаційному суспільстві, де успіх управління визначається рівнем та якістю комунікацій громадян і держави в міжособистісному, соціально-груповому, регіональному та міжнародному масштабах. • Good Governance як концепт розумного врядування: 1) нове розуміння сутності й цілей державного управління як сервісу; 2) зміна процесу комунікації між владою та суспільством; <p>Результат: 1) мінімізація бюрократизму; 2) усунення корпоративізму; 3) унеможливлення корупції; 4) відкритість стосовно суспільства; 5) прозорість в ухваленні рішень; 6) підвищення конкурентоспроможності країни.</p>
Структурна модернізація національної економіки за мережевим принципом	<ul style="list-style-type: none"> • Структурні зміни через: 1) максимальне спрощення адміністрування та організацію відповідної сучасної інфраструктури; 2) підвищення якості освіти і кваліфікації людських ресурсів; 3) усунення транскордонних перешкод для трансферу знань, технологій, руху товарів. • Нормативно-правові зміни: 1) впровадження ефективної системи захисту прав інтелектуальної власності; 2) стимулювання комерціалізації її об’єктів. • Ключовим рушієм прогресу глобальних мереж є інформаційно-комунікаційні технології. • Основним фактором конкурентоспроможності в мережах є кластерний підхід.
Стимулювання економічної активності та розвитку внутрішнього ринку	<p>Інституційні та нормативно-правові зміни:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Демоніполізація та формування конкурентного середовища (деолігархізація); 2. Детінізація економічної діяльності (антикорупційні заходи, податкові інструменти); 3. Структурні зміни: <ul style="list-style-type: none"> • Важливим об’єктом державного регулювання є група «потенційні лідери», які генерують високі рівні доданої вартості, але мають низьку частку в загальному експорті країни (фармацевтика, інформаційні та наукоємні послуги (освіта, державне управління, оборона, охорона здоров’я, наукові дослідження та розробки (R&D), телекомунікації). • Втілення збалансованого розвитку в Україні повинно базуватись на моделі «відкритих інновацій», яка передбачає що має утворитись мережа об’єктів інноваційної інфраструктури (співпраця дослідників і винахідників та суб’єктів господарювання). • Необхідною умовою модернізації економіки України є швидке проведення реформ та перехід від короткострокової моделі до довгострокової парадигми збалансованого розвитку.
Розвиток креативної економіки	<ul style="list-style-type: none"> • Креативна економіка – концепція, яка ґрунтується на креативних активах (ідеях), які впливають на економічне зростання і розвиток. Вона може бути джерелом доходу, створення робочих місць і здатна генерувати доходи від експорту. • Креативна економіка може бути джерелом доходу, створювати робочі місця. • Першочергове завдання України – створення умов для розвитку творчості. • Креативний підхід – капіталізація таланту та інтелектуального потенціалу людини. • Творчість – ядро людиноцентричної моделі збалансованого розвитку.

Ефективна реалізація та розвиток людського й соціального капіталу	<ul style="list-style-type: none"> • Людський капітал-джерело підвищення рівня наукоємного виробництва. • Креативний клас, підприємці, інвестори, менеджери формують соціальний капітал, найбільш поширеними формами якого є інтелектуальний та людський. • Медична бідність – нагальна проблема українського суспільства. • Національна система освіти повинна бути готова до викликів майбутнього. • Культура та наука як ключові драйвери збалансованого розвитку в Україні мають знаходитись під захистом, фінансуватись та стимулюватись державою. • Завданням культурної політики держави є: 1) охорона культурної спадщини; 2) розвиток креативності; 3) культурної індустрії та комунікації.
Фінансове забезпечення збалансованого розвитку	<ul style="list-style-type: none"> • Банківська система – важливий канал перерозподілу капіталу. • Головна ціль НБУ – забезпечення розвитку національної економіки та стійкості, конкурентоспроможності гривні. • Довіра – індикатор ефективності банківської системи. • Важливий етап розвитку – приватизація державних підприємств, які, в більшості, занепадають (за винятком об'єктів інфраструктури, які є важливими для національної безпеки). • Пенсійна системи – важлива складова фінансової системи, яка потребує реформування. • Відтік з України матеріального, людського, інтелектуального капіталу – загроза для досягнення збалансованого розвитку.
Стійка інвестиційна безпека	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення сприятливого інвестиційного клімату – стратегічна ціль для України. • Чим більш розвинена країна, тим більша кількість інвестицій буде у її розпорядженні. • Збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій призведе до: 1) зростання кількості робочих місць та заробітної плати; 2) покращення людського капіталу; 3) трансфер технологій; 4) збільшення податкових надходжень; 3) забезпечення інфраструктура та поява супутніх послуг. • Модель «Трьох П» – стратегія інвестиційної політики України. • Кожен вкладений долар США в Україні повинен призводити до зростання добробуту, безпеки, здоров'я, щастя її громадян.

Джерело: складено автором на основі [6]

Сучасне розуміння майбутнього збалансованого розвитку базується на міждисциплінарному синтезі економіки, культури і техніки, де домінування сфери послуг і творчого контенту є пріоритетними. Креативна економіка – одна з найбільш швидкозростаючих галузей у світі. Креативні індустрії створюють робочі місця та доходи, сприяють інноваціям та підвищують добробут суспільства. Для посилення впливу креативного сектору на розвиток потрібно більше інноваційних і міждисциплінарних політичних рішень. Це вкрай важливо, оскільки креативна економіка надає всім країнам, особливо тим, що розвиваються, реальні можливості для розвитку.

За даними рейтингу Глобального індексу інновацій (ГІІ) Україна посіла 57 місце із 132 країн, на що безперечно вплинула зброяна агресія російської федерації [4]. Слід наголосити, що у 2020 та 2021 рр. в Україні за даним показником достатньо високі результати спостерігалися у сферах вищої освіти, онлайн-креативності, дослідження і розвитку, інтелектуального капіталу. Швейцарія є найбільш інноваційною економікою світу у 2022 році – вже 12-й рік поспіль – за нею йдуть США, Швеція, Велика Британія та Нідерланди. Китай наближається до топ-10, а Туреччина та Індія вперше увійшли до топ-40, згідно з ГІІ 2022.

В сучасних умовах збалансований розвиток орієнтований саме на розвиток людського капіталу як економічного стимулу та є конкурентною перевагою національної економіки. Протягом останнього десятиліття експорт креативних послуг зростає швидше, ніж загальний обсяг послуг. Однією з причин, чому темпи зростання креативних послуг перевищують темпи зростання загального обсягу послуг, є покращення статистичного обліку детальних підкатегорій послуг за останні роки. Як показано на рисунку 1, темпи зростання експорту креативних послуг відповідають динаміці зростання загального експорту послуг, але експорт креативних послуг був більш стійким у 2020 р. під час пандемії COVID-19. Експорт креативних послуг скоротився лише на 1,8% у 2020 р., тоді як експорт усіх послуг впав на 20% (переважно за рахунок подорожей та транспортних послуг, які скоротилися на 62,5% та 20,3% у 2020 р.) [5, с. 49].

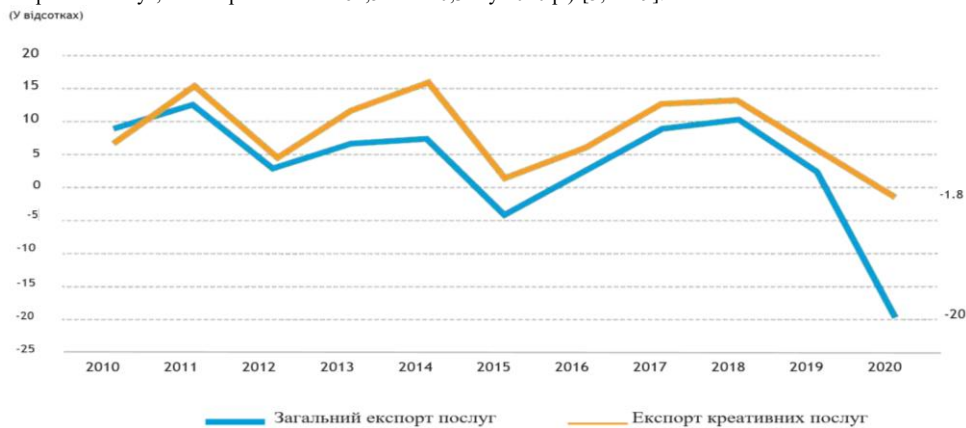

Рис. 1. Щорічні темпи зростання експорту, загальний експорт послуг та експорт креативних послуг, 2010-2020 рр.

Джерело: [5]

В контексті зазначеного напрямку потрібно відмітити регулювання державою технологічного зростання як складової забезпечення рівноваги між окремими цілями сталого розвитку, зокрема, економічними і соціальними, та людським розвитком. Необхідність акценту на підтриманні технологічного прогресу визначено в дослідженні Ч. І. Джонса, Д. Воллрата [2, с. 103-107]. Автори представляють модифіковану формулу Моделі Ромера (моделі зростання різноманітності товарів), в рамках якої пропонується ввести таку константу як дослідницькі зусилля. Дослідники вказують, що у випадку підтримки державою стабільного рівня витрат на проведення НДДКР та соціальне забезпечення науковців, відбувається сталий розвиток технологій та прискорюються темпи економічного росту.

Схожий підхід щодо участі держави у впровадженні засад збалансованого розвитку національної економіки через створення рівноваги між окремими цілями сталого розвитку подано в роботі Дж. Шеффнер [3, с. 73-80]. Автор стверджує, що економічна політика, орієнтована на зростання, повинна включати використання державою доступних важелів заохочування росту темпів інвестицій, технічних змін. Зазначається, що підвищення ефективності інвестиційного, технічного, і економічного росту (як результату) на даному етапі залежить від інвестування в освіту, захисту прав інтелектуальної власності, координації інвестицій. Таким чином, актуальним напрямом розвитку нині в є підтримка державою дослідницьких зусиль як запоруки стабільного економічного зростання.

Суттєвим є твердження Р. Бойера [1, с. 381], який наголошує, що жодна загальна регуляторна модель не зможе подолати основну неоднорідність національної траєкторії розвитку. Участь держави у регулюванні ґрунтується на інституційній формі, яка передбачає кодифікацію відносин між учасниками ринкового середовища, організацію відносин в умовах певного економічного режиму.

Сучасні моделі економічного розвитку окремих країн, що розвиваються, зокрема, Китаю та Індії свідчать про те, що соціально-економічні показники їх розвитку не відповідають загальним традиційним підходам стосовно класифікації країн на розвинені та ті, що розвиваються. Вказане зумовлено участю держави у технологічному розвитку, інвестиціях у дослідницькі зусилля, які стали передумовою стрімкого економічного, а з часом і соціального зростання. Відповідно, зазначені країни обрали власну модель росту, що підтверджує широкий спектр варіантів участі держави у забезпеченні збалансованого розвитку на сучасному етапі.

Список використаних джерел:

1. Boyer R. Development and regulation theory. Handbook of Alternative Theories of Economic Development / ed. E.S. Reinert et al. Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, 2016. P. 352-385.
2. Jones C.I., Vollrath D. Introduction to economic growth. New York, London: W. W. Norton & Company, 2013. 320 p.
3. Schaffner J. Development Economics. Theory, empirical research, and policy analysis. Hoboken: Wiley, 2013. 690 p.
4. World Intellectual Property Organization (WIPO) (2022). Global Innovation Index 2022: What is the future of innovation-driven growth? Geneva: WIPO. DOI 10.34667/tind.46596. URL: <https://www.globalinnovationindex.org> (дата звернення: 1.03.2023)
5. Прогноз креативної економіки 2022. ЮНАКТД. URL: <https://unctad.org/publication/creative-economy-outlook> (дата звернення: 1.03.2023)
6. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів: Кальварія, 2017. 164 с.
7. Черничко Т.В., Черничко С.Ф. Забезпечення збалансованого розвитку економічної системи в контексті підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип 3. С.103 – 108.

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.

Ефективна економіка. 2023. № 4.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.4.29>

УДК 330.3: 338.2:351

А. Д. Залєвська-Шишак,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6490-1826>

А. В. Гайсинська,

магістр 2 року освітньої програми “Економіка та економічна політика”, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8274-6277>

ЗБАЛАНСОВАНИЙ РОЗВИТОК ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ ДЕРЖАВНОЇ СТРАТЕГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

A. Zalievska-Shyshak,

*PhD in Economics, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

A. Haisynska,

*Master degree, 2 year, Economics and Economics policy,
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

BALANCED DEVELOPMENT AS A PRIORITY DIRECTION OF THE STATE STRATEGIC POLICY

В статті досліджено сучасні тенденції розвитку суспільства, які визначають необхідність формування збалансованого розвитку національної економіки. Узагальнено підходи до визначення поняття «збалансований розвиток». Розкрито причини, які визначають необхідність втручання держави для дотримання головних постулатів збалансованого розвитку. Виділено ключові показники, які характеризують збалансованість розвитку економічної системи. Проаналізовано сучасний стан України в розрізі складових збалансованого розвитку: 1) економічної; 2) екологічної; 3) соціальної; 4) людського розвитку. Висвітлено позиції України серед інших країн світу у Глобальному індексі щастя, Індексі

людського розвитку. Тенденції XXI століття свідчать про те, що національні економіки тією чи іншою мірою тяжіють до збалансованості, а розвинені економіки в більшості відповідають вимогам збалансованого розвитку та займають найвищі місця у досліджуваних глобальних рейтингах. Виявлено, що ключовим драйвером економічного розвитку виступає ефективна політика держави, яка ставить в центр своєї уваги людину, розвиває її творчий та науковий потенціал та направлена на підтримку економічної, соціальної та екологічної складової розвитку. Сформовано перелік необхідних заходів для розробки економічної політики, яка б відповідала засадам збалансованого розвитку.

The article examines the current trends in the development of society, which determine the need to form a balanced development of the national economy. The determinants of the realization and reproduction of Ukraine's potential and the transition to a balanced type of development are determined. The reasons that determine the need for state intervention to comply with the main postulates of balanced development are revealed. The current state of Ukraine is analyzed in 4 areas: 1) economic; 2) environmental; 3) social; 4) human development. Modern trends in the functioning of national economies indicate that the key intensive factor of economic development is a well-established, effective innovation system, which ensures the implementation of scientific, technological and intellectual potential of the state, which ensures its competitiveness at the global level. The author provides an overview and characteristic features of the main models of balanced development. Ukraine's position among other countries of the world in the Global Happiness Index and the Human Development Index is highlighted. The trends of the twenty-first century show that national economies tend to be more or less balanced, but developed economies mostly meet the requirements of balanced development and occupy the highest positions in the global rankings studied. It is found that the key driver of economic development is an effective policy that focuses on people, develops their creative and scientific potential and is aimed at supporting the economic, social and environmental components of development. The analysis shows that countries that have implemented and developed key indicators of balanced development are now leaders in the global economy and major exporters of high-tech goods and services. Current trends indicate that stimulating the balanced development of the national economy is not just a recommendation for public authorities, but a requirement. The study proves that the implementation of balanced development in Ukraine will increase the competitiveness of the national economy, bring its human potential to a qualitatively new level, and will lead to the main goal of the policy - to improve the welfare of its citizens.

Ключові слова: розвиток, збалансований розвиток, державна політика, людський капітал, людський потенціал, людський розвиток, економо-еколого-соціальний розвиток.

Keywords: development, balanced development, public policy, human capital, human potential, human development, economic, environmental and social development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні виклики, які постають перед національною економікою, серед яких: загострення геополітичної ситуації, екологічна криза, нерівномірність розподілу доходів, глобальна економічна криза (спричинена пандемією COVID-19), збройна агресія російської федерації проти України, підтвердили, що необхідно розробити таку політику держави, яка б забезпечила найбільш оптимальні та прийнятні умови економо-еколого-соціально-людського розвитку для підвищення добробуту суспільства. Крім того, євроінтеграція України потребує впровадження практичних дій, які були б спрямовані на покращення рівня життя населення. На нашу думку, саме впровадження стратегій збалансованого розвитку дасть змогу реалізувати систему цілей, які перед собою ставить як Україна, так і більшість розвинених країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних аспектів збалансованого розвитку присвячено багато праць як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Серед наукових праць, в яких досліджуються проблеми розвитку національних економік, слід виділити роботи таких вітчизняних учених, як: Геєць В.М., Гречко А.В., Черничко Т.В., Черничко С.Ф., Шевченко Г.М., Волок О.О., Буряк Є. В., Редько К. Ю., Чорновол А. О., Орленко О. В., Резниченко К. В., Жилінська О.І, Антонюк Л. Л, Гуменна О.В, Харламова Г.О., Шнирков О. І. та інших. Дослідження трактування сутності поняття «збалансований розвиток», його місця і ролі в національних економіках, здійснювали такі зарубіжні вчені, як: Джанні Ваггі, Делано С. Вільянуева, Роберто Маріано, Діва С. Гуїнігундо, Флемінг М., Шафнер Ю., Башир М., Нечифор В. та інші. Однак ряд питань, що стосуються проблематики уніфікації показників стану збалансованого розвитку економіки, розробки моделей збалансованого розвитку національних економік, ключовим драйвером яких є ефективна політика держави сформована на засадах людиноцентризму, балансу екологічної, економічної та соціальної складових, залишаються недостатньо дослідженими і потребують подальшого розгляду.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідити сутність поняття «збалансований розвиток», визначити показники збалансованого розвитку економічних систем, на основі аналізу показників оцінки розвитку економіки України сформулювати перелік необхідних заходів для розробки економічної політики, яка б відповідала засадам збалансованого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Країни, економіка яких залежить від експорту та інтеграції на міжнародних ринках, дотримуються сучасних колективних стратегій, метою яких є підвищення якості життя та добробуту суспільства. Це зумовлює активну позицію в міжнародному економічному просторі для досягнення основних ключових цілей та дотримання параметрів таких стратегій. Інша причина забезпечення стратегічних орієнтирів пов'язана із збереженням та збагаченням національних ресурсів, екології для майбутніх поколінь. Збалансованість всіх сфер життєдіяльності країни сприятиме економо-еколого-соціо-людському розвитку та створенню перспектив для майбутніх поколінь. Питання збалансованості розвитку набуває актуальності в контексті нових викликів сучасності на національному та наднаціональному рівнях.

Основи поняття «збалансований розвиток» закладено в положеннях міжнародних нормативно-правових документах, які були прийняті в другій половині ХХ століття на рівні Генеральної Асамблеї ООН, підсумкових декларативних документів ООН, ухвалених в межах Конференцій зазначеного наднаціонального органу, програмних документах окремих неурядових міжнародних організацій. Історіографія виникнення даного поняття зумовлена суспільними змінами ХХ ст. Зокрема, 50-60-ті роки ознаменувались ростом економічної ефективності, економічним прогресом, а початок 70-х років був пов'язаний з несприйняттям суспільством несправедливого розподілу прибутків корпорацій, ростом рівня бідності та інших соціально-економічних викликів. Ці процеси відбувалися на тлі негативного кліматичного впливу, пов'язаного із ростом виробництва та споживання, який став передумовою погіршення здоров'я населення.

Саме тому світова громадськість Римського клубу в 1972 р. вперше висунула на розгляд міжнародної спільноти таку проблему як «межі росту». Відповідно, питання меж розвитку стало точкою відліку еволюції формування концепції збалансованого розвитку [8]. Зокрема, учасники Римського клубу в 1972 р. під час обговорень результатів дослідження фахівців Массачусетського технологічного інституту змогли висунути на глобальний рівень розгляд питання про необхідність створення балансу і орієнтирів на встановлення меж у виробництві та споживанні матеріальних благ людства.

Виникнення поняття збалансованого розвитку можна віднести до 1980 р., коли Міжнародна спілка охорони природи опублікувала Всесвітню стратегію охорони природи (Стратегія). В межах зазначеного програмного документу було визначено принципи забезпечення збалансованих засад соціально- економічного і екологічного розвитку [9].

Серед підходів до визначення поняття «збалансований розвиток» слід виділити наступні:

Зміст Стратегії [9] показує, що на міжнародному рівні було затверджено курс на досягнення балансу між розвитком і збереженням навколишнього природного середовища. В даній стратегії передбачалось досягнення розумного демографічного та економічного розвитку, щоб в результаті досягти балансу між чисельністю населення, економічним рівнем і станом

екології [9]. Тобто, вказана Стратегія є першим міжнародним стратегічним програмним документом, який використовує концепцію збалансованого розвитку.

Як показує аналіз наукових праць, поняття «збалансований розвиток» в подальшому знаходить широке застосування завдяки опублікованому в 1987 р. звіту «Наше спільне майбутнє», підготовленого Міжнародною комісією із довкілля і розвитку (за керівництва Г. Брутланд) [13]. Звіт фактично відновив ініціативи Конференції ООН в м. Стокгольмі (1972 р.), в рамках якої було наголошено на необхідності врахування екологічних проблем у контексті розвитку країни (соціально-економічному).

В положеннях зазначеного звіту 1987 р. [13] визначено, що досягнення балансу розвитку населення із фактичними природними ресурсами повинно передбачати не просто встановлення розмірів сімей, а включає рівень можливостей здійснення певного вибору. При цьому, вказаний рівень можливостей виступатиме ідентифікацією розвитку кожної нації, що самостійно встановлює межі балансу розвитку. Окремо зазначено, що ріст людського потенціалу у зв'язку із зростанням можливостей [13] передбачає визначення орієнтиру на розширення балансових меж, якщо таке навантаження витримує економічна та екологічна складові розвитку.

А. Гречко наголошує, що переклад поняття «сталий розвиток» (від англ. *sustainable development*) об'єднує два протилежні розуміння: сталість або стійкість (*sustainable*), яке складається з «*sustain*» – підтримувати та «*able*» – здатність і розвиток «*development*» – вказує на рух, зростання, вдосконалення. Відповідно в самому понятті існує суперечність, оскільки розвиток передбачає рух, а сталість – статичність, що не розкриває зміст поняття – збалансованість усіх його складових (економічної, соціальної, екологічної) [15, с. 15].

О. Мудрак у своїй науковій роботі у співавторстві дає наступне визначення: «збалансований розвиток є загальним орієнтиром щодо забезпечення потреби балансування на рівні реалізації нинішніх потреб людства і майбутнього покоління, в тому числі в контексті безпечного навколишнього середовища» [21, с. 190]. В даному трактуванні здійснено пріоритетний акцент на необхідності врахуванні зміни поколінь і кліматичному захисті.

Окрема частина наукових підходів вказане поняття розглядає як процес сталого розвитку, пов'язаний із управлінням економічними системами з огляду на екологічну, економічну, соціальні складові (Т. Сафранов [26], І. Соловій, М. Мельникович [27]). Дослідники, які таким чином визначають зазначене поняття не посилаються на потребу забезпечення рівноваги за вказаними показниками.

Збалансований розвиток економічної системи, на думку Т. Черничко та С. Черничко, характеризується більш широким обсягом поняття. Вчені у своїх дослідженнях акцентують увагу на забезпеченні оптимальних змін, пов'язаних з економічним, людським, соціальним та екологічним розвитком. Автори тлумачать це поняття як: «збалансований розвиток – це стабільний,

узгоджений, довготривалий розвиток економічної системи на основі зростання її соціально-еколого-економічної ефективності для забезпечення потреб нинішнього покоління та можливостей майбутніх поколінь задовольняти свої потреби» [28, с. 104].

Враховуючи множину існуючих підходів в працях зарубіжних і вітчизняних вчених, пропонуємо розглядати *збалансований розвиток* як скоординований, багатовекторний розвиток економіки, який забезпечує довготривалий баланс економічної, соціальної, екологічної та людської складових на засадах людиноцентризму, що передбачає вдосконалення знань, умінь, навичок людини, її творчого та креативного потенціалу.

Отже, забезпечення збалансованого економічного розвитку передбачає збалансоване вирішення соціально-економічних завдань на перспективу, раціональне використання, відтворення та збереження людського та природно-ресурсного потенціалу з метою максимального задоволення життєво необхідних потреб людей і суспільства загалом [29, с. 85].

В таблиці згруповано ознаки поняття збалансованого розвитку.

Таблиця 1. Сутнісні ознаки поняття збалансований розвиток

№ п/п	Автори	Найменування ознаки
1	Всесвітня стратегія охорони природи, опублікована Міжнародною спілкою охорони природи (1980 р.) [9]	Збалансованість. Досягнення балансу між збереженням навколишнього природного середовища паралельно із елементами розвитку (чисельність населення, економічний рівень, станом екології).
2	Опублікований в 1987 р. звіт «Наше спільне майбутнє», підготовлений Міжнародною комісією із довкілля і розвитку (за керівництва Г. Бругланд) [9]	Збалансованість. Досягнення балансу розвитку населення із фактичними природними ресурсами повинно передбачати не просто встановлення розмірів сімей, а включає рівень можливостей здійснення певного вибору.
3	Концепти зелена, синя і циркулярна економіка [20, с. 253]:	Збалансовані межі розвитку є критеріальними характеристиками розвитку суспільства.
	Зелена економіка	Скорочення викидів та споживання ресурсів, енергоефективність і енергозбереження.
	Синя економіка	Збереження водних екосистем і ресурсів океану.
	Циркулярна економіка	Орієнтир на багаторазові цикли використання ресурсів, забезпечення замикання циклів оборотів ресурсів техногенного типу.
4	О. Мудрак, Г. Мудрак, К. Охріменко [21, с. 190]	Збалансованість, необхідність врахування зміни поколінь, кліматичного захисту. Збалансований розвиток є загальним орієнтиром щодо забезпечення потреби балансування на рівні реалізації нинішніх потреб людства і майбутнього покоління, в тому числі в контексті безпечного навколишнього середовища.

5	І. Заблудська, А. Куляк, С. Носкова [17, с. 30] (схожі позиції у Т. Черничко, С.Черничко [28])	Рівноважна оптимізація умов і рівня життєдіяльності людей. Збалансований розвиток регіонів є процесом трансформацій екологічних, соціальних, економічних систем територій, які впливають на якісні рівноважні зміни в контексті росту якості умов та рівня життєдіяльності людей.
6	Д. Карамишев [19]	Врахування балансу підтримання певних сфер життєдіяльності, зокрема: суспільно-політичної, економіко-технологічної, соціо-гуманітарної.
7	К. Резниченко [25], Т. Сафранов [26], І. Соловій, М. Мельникович [27]	Процес сталого розвитку, пов'язаний із управлінням економічними системами з огляду на екологічну, економічну, соціальні складові.

Джерело: складено авторами.

Серед ключових показників, які характеризують збалансованість розвитку економічної системи можемо виділити:

- витрати на навколишнє природне середовище;

- показник нерівності, що виникає через споживання (може бути вимірний на рівні показника Gini index [4], який є індексом справедливості або індексом нерівності і встановлює стан розриву на рівні бідних та багатих верств населення країни. Високі значення цього показника є свідченням несправедливого розподілу доходів громадян, а його низьке значення, навпаки, вказує на соціальну справедливість у системі розподілу доходів);

- соціальні фактори та фактори людського розвитку, що впливають на якість життя. Для оцінки стану даних факторів можуть бути використані показники якості життя (Quality of life) [5] та Індекс людського розвитку (Human Development Index (HDI)) [9].

Окремо можна запропонувати орієнтуватись тільки на кількісні параметри, зокрема, ВВП на душу населення, мінімальну або середню заробітну плату громадян.

В таблиці сформовано показники для оцінки стану збалансованого розвитку економіки України (таблиця 2).

Таблиця 2. Показники збалансованого розвитку економіки України

№ п/п	Показник	Значення				Зміна, +/-
		2019	2020	2021	2022	
1	2	3	4	5	6	7
1	Економічна сфера					
1.1	ВВП, млн. дол. США.	153880	156620	200090	139262,6	-14617,4
1.2	Індекс споживчих цін (до грудня попереднього року), %	104,1	105	110	126,6	22,5
1.3	Стійкість державних фінансів (показник відношення державного боргу до обсягу ВВП), %.	44,3	53,9	43,3	Немає даних	-1
1.4	Індекс економічної складності (The Economic Complexity Index (ECI), Rank	42	42	Немає даних	Немає даних	0
1.5	Сфера неформальної економіки (Corruption Perceptions Index), Rank	126	117	122	116	-10
2	Соціальна сфера					
2.1	Мінімальна заробітна плата, дол. США.	4173 грн. 169,6 дол. США Курс 1 дол. США - 24,6 грн.	5000 грн. 177,3 дол. США. Курс 1 дол. США - 28,2 грн.	6000 грн. 220,58 дол. США Курс 1 дол. США - 27,2 грн.	6500 грн. 178 дол. США. Курс 1 дол. США - 36,5 грн.	2327 грн. 8,4 дол. США. Курс 1 дол. США - 11,9 грн.
2.2	Рівень безробіття, % (при середньосвітовому на рівні 5,6%)	8,2	9,5	9,8	Немає даних	1,6
3	Збалансованість розвитку людського потенціалу					
3.1	Грамотність населення (показник рівня писемності за даними ЦСР ООН 4).	99,97% (дані за 2012 р.)	99,97% (дані за 2012 р.)	99,97% (дані за 2012 р.)	Немає даних	0
3.2	Показник захворюваності (показник захворюваності на туберкульоз за даними ЦСР ООН 3) (осіб на 100 тис. населення).	77 осіб на 100 тис. населення	77 осіб на 100 тис. населення (дані 2019 р.)	77 осіб на 100 тис. населення	Немає даних	0

		(дан і 2019 р.)		(дан і 2019 р.)		
3.3	Показник криміналізації суспільства (показник вбивств в країні за даними ЦСР ООН 16) (довгострокова ціль 0,3) (осіб на 100 тис. населення).	6,18 осіб на 100 тис. населення (дан і 2017 р.)	6,18 осіб на 100 тис. населення (дані 2017 р.)	6,18 осіб на 100 тис. населення (дані 2017 р.)	Немає даних	0
3.4	Показник нерівності, що виникає через споживання (показник Gini index).	26,6	25,6	Немає даних	Немає даних	0
3.5	Показник якості життя (Quality of life), Rank.	61	62	62	Немає даних	1
3.6	Індекс людського розвитку (Human Development Index (HDI), Rank.	74 (2019)	Немає даних	77 (2021)	Немає даних	3

Джерело: складено авторами на основі: [14; 16; 18; 1; 2; 3; 5; 7; 11; 12].

За результатами аналізу показників збалансованого розвитку економіки України (табл. 2) було виявлено:

- позитивну динаміку обсягів ВВП за період 2019-2021 рр. Незважаючи на негативні глобальні тенденції впливу пандемії Covid-19, які зумовили скорочення даного показника в багатьох країнах, Україна змогла забезпечити його ріст. Відмічено негативну динаміку зазначеного показника в 2022 р. порівняно з 2021 р. та 2019 р., що відображає негативні тенденції економічної активності та скорочення економічної діяльності через військову агресію росії;

- Індекс споживчих цін впродовж 2019-2022 рр. стабільно зростає, найбільший рівень зростання відмічено в 2022 р. порівняно із 2021 р., коли вказаний показник зріс із 110% до 126,2%. Загальні інфляційні процеси, пов'язані із залежністю від глобальних змін цін на ресурси, характерні для 2019-2021 рр. були посилені військовою агресією росії;

- Індекс економічної складності, який оцінено за 2019-2020 рр. свідчить про те, що Україна має середню наукоємність продукції, яка виробляється і експортується, що впливає на рівень ВВП та стан соціального розвитку;

- показник стійкості державних фінансів впродовж досліджуваного періоду коливається і в 2021 р. склав 43,3%, що є достатньо прийнятним з позицій оцінки боргових показників;

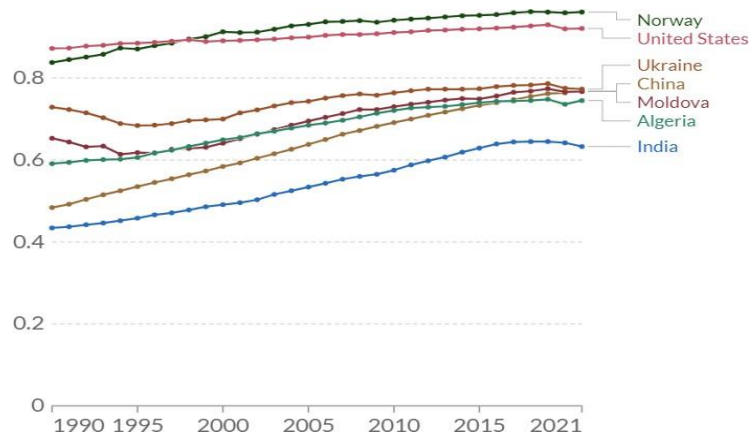
- Україна досягла певних позитивних результатів в сфері подолання корупції, рівень корупції залишався високим, зокрема, в 2022 р. країна посідала 116 місце в міжнародному рейтингу.

Головним рушієм і джерелом збалансованого розвитку є щаслива людина, її творчий (креативний) потенціал. Саме тому першочергової уваги

набуває інструментарій Індексу щастя та Індексу людського розвитку.

Індекс щастя (HPI) – альтернативний індекс соціально-економічного розвитку, що враховує реальний добробут людей та використання ресурсів у країнах. У 2023 році найщасливішою країною світу стала Фінляндія, вже вшосте поспіль. У першу п'ятірку ввійшли Фінляндія, Данія, Ісландія, Ізраїль та Нідерланди. Україна посіла 92 місце у рейтингу найщасливіших країн [31].

Індекс людського розвитку (ІЛР) є сумарним показником середнього досягнення в ключових аспектах людського розвитку: здоров'я, довголіття, рівень освіти, знання та гідний рівень життя. ІЛР є середнім геометричним нормалізованих індексів для кожного з трьох вимірів. Індекс людського розвитку був створений, щоб підкреслити, що не економічні складові, а люди та їхні здібності мають бути основним критерієм оцінки розвитку країни. Тенденція змін ІЛР з 1990 р. по 2021 р. в Норвегії, США, РФ, Україні, Молдові, Алжирі та Індії зображена на рис 1.

Рис. 1. Тенденції зміни Індексу людського розвитку

Джерело: складено авторами на основі [22].

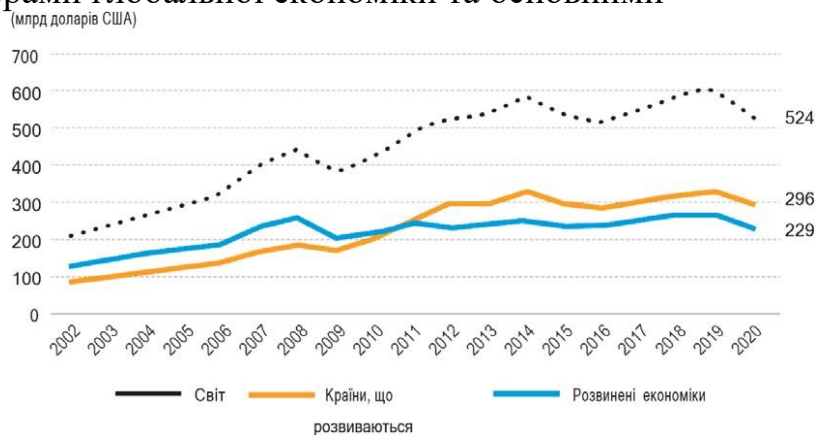
Аналізуючи дані звіту, можемо виділити проблеми, які можливо вирішити за допомогою впровадження прийнятної, оптимальної політики урядами: 1) Пандемія Covid-19, що триває, призвела до регресу в людському розвитку майже в кожній країні і продовжує мати непередбачувані наслідки; 2) Війна в Україні та в інших країнах, більше людських страждань на тлі мінливого геополітичного порядку та напруженої багатосторонньої системи; 3) Рекордні температури, пожежі та буревії – кожна з цих подій є тривожним сигналом від планетарних систем, які дедалі більше «виходять з ладу» [22].

Нині (див. Рис. 1) має місце тенденція зростання ІЛР у всіх країнах, обраних для аналізу. Варто виділити Норвегію, скандинавську країну, яка на початку аналізу (1990 р.) займала позиції нижчі, ніж США. В 1998 році вони зрівняли позиції, а в подальшому Норвегія зайняла лідируючі позиції. Індекс людського розвитку в Україні знижувався протягом 8 років до 1998 року, після чого постійно зростав. В 2022 році Україна посіла 77 місце зі 191 країни, що досліджувались в світовому Індексу людського розвитку.

В сучасних умовах збалансований розвиток орієнтований саме на

розвиток людського капіталу як економічного стимулу та є конкурентною перевагою національної економіки. З 2011 року країни, що розвиваються, експортують більше креативних товарів, ніж розвинені країни (див. Рис 2). У 2020 році п'ятьма найбільшими експортерами креативних товарів з країн, що розвиваються, були Китай, Гонконг (Китай), В'єтнам, Республіка Корея та Індія. П'ятьма найбільшими експортерами з розвинених країн були Сполучені Штати Америки, Італія, Німеччина, Франція та Велика Британія. Середньорічне зростання експорту креативних товарів у 2006-2020 роках склало 5,9% для країн, що розвиваються, порівняно з 1,3% для розвинених країн. [24, с. 35].

Отже, за останні десятиліття державна політика в більшості країн світу трансформувалась у напрямі збалансованого розвитку. Держави, які впроваджували та розвивали ключові показники збалансованого розвитку, нині є лідерами глобальної економіки та основними

Рис. 2. Експорт усіх креативних товарів країнами, що розвиваються, та розвиненими країнами, 2002-2020

Джерело: [15].

експортерами високотехнологічних товарів і послуг.

За результатами проведеного дослідження та аналізу міжнародних рейтингів сформовано ряд рекомендацій, які окреслюють вектор необхідних країні змін для побудови такої економіки, яка б відповідала засадам збалансованого розвитку. Найбільш необхідними та невідкладними заходами у сфері державної політики щодо реалізації збалансованого розвитку є такі:

1. Структурна трансформація національної економіки через інтеграцію в міжнародні виробничі ланцюги та адаптацію до глобальних змін. Головний акцент варто робити на технологічній модернізації інфраструктури та промислового комплексу через розбудову мережі інноваційних можливостей: стартап-центрів (Дія-бізнес), центрів технологічного трансферу, бізнес-інкубаторів, технопарків.
2. Створення соціально згуртованого суспільства з належним врядуванням та інклюзивними інституціями шляхом переходу від держави-монополіста сили та інформації до сервісної держави, що передбачає посилення впливу громадянського суспільства, наближення до європейських стандартів і

норм функціонування органів державної влади. Це вимагає створення умов для партнерської взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу, науки, освіти та організацій громадянського суспільства. Для цього необхідно підвищити загальну ефективність державних органів і виробити сучасні механізми подолання корупції (цифрова оплата адміністративних послуг, застосунок ДІЯ, тощо).

3. Підвищення якості людського капіталу через вдосконалення системи охорони здоров'я, науки, освіти, культури та безпеки. Слід побудувати людиноцентричну модель розвитку, яка б забезпечувала всебічний розвиток людини, її креативних та наукових здібностей.
4. Визначити рушії майбутнього інноваційного стрибка – сектори економіки та види економічної діяльності, які могли б створювати на інноваційній основі високоякісні продукти й послуги з високою часткою доданої вартості та були б затребувані на міжнародних ринках. Враховуючи людський капітал України, на нашу думку, варто розвивати сфери ІТ технологій. За інформацією від «ІТ Ukraine», сфера ІТ за перші 9 місяців 2022 р. зросла на 13%. Підприємства цієї сфери сплатили за зазначений період 48 млрд грн податків. До того ж, у порівнянні з 2021 роком експорт комп'ютерних послуг зріс на 23%.
5. Забезпечити взаємоповагу та толерантність в суспільстві, гордість за власну державу, її культурну та історичну спадщину.
6. Гарантувати кожному громадянину, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг (забезпечити соціальну рівність) [23].
7. Забезпечити захист інвестицій та приватної власності, неупередженість правосуддя. Пріоритетним напрямом є безпека життя та здоров'я громадянина, що є неможливим без надання належних медичних послуг, захищеності соціально вразливих верств населення, безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води й належних санітарних умов, якісних продуктів харчування [23].
8. Підвищити продуктивність економіки шляхом модернізації, створення стимулів, у тому числі податкових, для інноваційної діяльності та збільшення кількості робочих місць. Забезпечити реалізацію політики, яка сприяє продуктивній діяльності, створенню гідних умов праці, розвитку підприємництва, творчої та інноваційної діяльності, створенню сприятливих умови для підвищення знань, умінь і навичок.
9. Зупинити втрату людського капіталу, «відтоку мізків», яка особливо загострилась через повномасштабне вторгнення країни-агресора. Це складний комплексний процес, і досягти результату можливо лише через реформу всіх зазначених вище рекомендацій.

Таким чином, впровадження цих рекомендацій допоможе Україні забезпечити реалізацію національних інтересів, виконати міжнародні зобов'язання та перейти на шлях збалансованого розвитку.

Висновки. Сучасні тенденції свідчать про те, що стимулювання збалансованості розвитку національної економіки для державних органів влади є сьогодні не просто рекомендацією, а вимогою. Необхідність реформування економічної та політичної системи, перехід до збалансованого типу економічного розвитку набувають стратегічної важливості та трансформуються у пріоритетний напрям державної економічної політики у XXI ст. – ери інновацій та людиноцентричної моделі розвитку. Зважаючи на виклики соціально-економічного та правового характеру, які сповільнюють перехід до збалансованого розвитку, процес його впровадження в Україні перебуває на етапі зародження. Підсумовуючи, варто зазначити, що саме впровадження збалансованого розвитку в Україні підвищить конкурентоспроможність національної економіки, виведе на якісно новий рівень її людський потенціал та обумовить головну мету політики – підвищить добробут її громадян.

Література

1. Corruption Perceptions Index. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022> (дата звернення: 5.03.2023)
2. Country Rankings (ECI). URL: <https://oec.world/en/rankings/eci/hs6/hs96> (дата звернення: 6.03.2023)
3. GDP (current US\$) – Ukraine. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UA> (дата звернення: 7.03.2023)
4. Gini index. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI> (дата звернення: 7.03.2023)
5. IMD World talent ranking 2021. URL: https://www.imd.org/globalassets/wcc/docs/release-2021/talent_2021.pdf (дата звернення: 7.03.2023)
6. Mathews, J. A., & Tan, H. (2011). Progress Toward a Circular Economy in China: The Drivers (and Inhibitors) of Eco-industrial Initiative. *Journal of Industrial Ecology*, 15(3), 435-457. <https://doi.org/10.1111/j.1530-9290.2011.00332.x>
7. Mensah, J. (2019). Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action: Literature review. *Cogent Social Sciences*, 5(1), 1653531. <https://doi.org/10.1080/23311886.2019.1653531>
8. Pauli G. The Blue Economy. A Report to the Club of Rome. *Japan Spotlight*. 2011. P. 14-17. URL: https://www.jef.or.jp/journal/pdf/175th_cover04.pdf (дата звернення: 7.03.2023)
9. World conservation strategy: living resource conservation for sustainable development. International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, United Nations Environment Programme, World Wildlife Fund, Gland, Switzerland: IUCN, 1980. 55с.
10. The 2021/2022 Human Development Report. Uncertain times, unsettled lives. Shaping our future in a transforming world. URL: <https://hdr.undp.org/> (дата звернення: 7.03.2023)

звернення: 03.03.2023)

11. Ukraine Minimum Wages (2022). URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/minimum-wages> (дата звернення: 03.03.2023)

12. Ukraine's GDP fell by more than 30 percent in 2022. URL: <https://www.agenzianova.com/en/news/Ukraine%27s-GDP-fell-by-more-than-30-percent-in-2022/> (дата звернення: 03.03.2023)

13. World Commission on Environment and Development (Ed.). (1987). Our common future. Oxford; New York: Oxford University Press.

14. Безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> ((дата звернення: 6.03.2023)

15. Гречко А.В., Волок О.О. Сутність категорії «сталій розвиток». *Сучасні проблеми економіки і підприємництво*. 2018. Вип. 22. С. 14-20.

16. Динаміка співвідношення державного боргу до ВВП за 2014-2021 рр. URL: <https://mof.gov.ua/uk/borgovi-pokazniki-st> ((дата звернення: 6.03.2023)

17. Заблудська І.В., Куляк А.І., Носкова С.А. Теоретичні аспекти та нормативно-правове забезпечення збалансованого розвитку регіону. *Економіка та держава*. 2013. № 2. С. 28-30.

18. Індекси споживчих цін на товари та послуги (до грудня попереднього року). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 6.03.2023)

19. Карамішев Д. В. Інтегроване оцінювання збалансованого розвитку країн-членів ОЕСР з використанням глобального індексу (GI-10) в контексті Global Governance. *Public Administration and Regional Development*. 2020. Vol. 9. pp. 714-737.

20. Мішенін Є.В., Коблянська І.І. Програма дій для сталого розвитку: огляд концепцій зеленої, синьої та циркулярної економіки. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2020. № 3. С. 247-257.

21. Мудрак О.В., Мудрак Г.В., Охріменко К.А. Збалансований розвиток екологічної мережі Тиврівського району. *Сільське господарство та лісівництво*. 2017. № 7. С. 189-200.

22. Human development report 2021/2022: Uncertain times, unsettled lives: shaping our future in a transforming world. (2022). New York, NY: United Nations Development Programme.

23. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року: Проект Закону від 07.08.2018 р. № 9015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64508 (дата звернення: 09.03.2023)

24. United Nations conference on trade and development. (2022). *Creative Economy Outlook 2022: Overview*. S.l.: United Nations.

25. Резниченко К. В. Особливості збалансованого розвитку держави. *Студентський науковий вісник [МНАУ]. Економічні науки*. 2017. Вип. 2 (17).

26. Сафранов, Т. А. Екологічна домінанта освіти для сталого розвитку.

In: Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії і практики. тези XIII Міжнародної інтернет-конференції, 19-21 січня, 2021 р., Мелітополь, Україна. С. 229-233.

27. Соловій І.П., Мельникович М.П. Соціо-еколого-економічна збалансованість розвитку: територіальний та секторальний аспекти. *Наукові праці Лісівничої академії наук України : збірник наукових праць*. 2010. Вип. 8. С. 193-198.

28. Черничко Т.В., Черничко С.Ф. Забезпечення збалансованого розвитку економічної системи в контексті підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип 3. С.103-108.

29. Корнійчук Л. Економічне зростання і сталий розвиток. *Економіка України*. 2008. № 4. С. 82-90.

30. Україна 2030 : Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів : Кальварія, 2017. 164 с.

31. Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D., De Neve, J.-E., Aknin, L. B., & Wang, S. (Eds.). (2023). *World Happiness Report 2023*. New York: Sustainable Development Solutions Network

References

1. Transparency International (2022), “Corruption Perceptions Index”, available at: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022> (Accessed 05.03.2023).

2. OEC (2021), “Country Rankings (ECI)”, available at: <https://oec.world/en/rankings/eci/hs6/hs96> (Accessed 06.03.2023).

3. World Bank (2023), “GDP (current US\$) – Ukraine”, available at: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UA> (Accessed 07.03.2023).

4. World Bank (2021), “Gini index”, available at: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI> (Accessed 07.03.2023).

5. IMD (2021), “World talent ranking”, available at: https://www.imd.org/globalassets/wcc/docs/release-2021/talent_2021.pdf (Accessed 07.03.2023).

6. Mathews, J.A. and Tan, H. (2011), “Progress Toward a Circular Economy in China: The Drivers (and Inhibitors) of Eco-industrial Initiative”, *Journal of Industrial Ecology*, vol. 15 (3), pp. 435-457. <https://doi.org/10.1111/j.1530-9290.2011.00332.x>

7. Mensah, J. (2019), “Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action: Literature review”, *Cogent Social Sciences*, vol. 5 (1), 1653531. <https://doi.org/10.1080/23311886.2019.1653531>

8. Pauli, G. (2011), “The Blue Economy”, *Japan Spotlight*, pp. 14-17, available at: https://www.jef.or.jp/journal/pdf/175th_cover04.pdf (Accessed 07.03.2023).

9. International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, United Nations Environment Programme, World Wildlife Fund, Food and Agriculture Organization of the United Nations, & Unesco (Eds.). (1980), *World*

conservation strategy: Living resource conservation for sustainable development, IUCN, Gland, Switzerland.

10. The 2021/2022 Human Development Report. (2022), “Uncertain times, unsettled lives. Shaping our future in a transforming world”, available at: <https://hdr.undp.org/> (Accessed 03.03.2023).

11. Trading Economics (2022), “Ukraine Minimum Wages ”, available at: <https://tradingeconomics.com/ukraine/minimum-wages> (Accessed 03.03.2023).

12. Nova News (2022), “Ukraine's GDP fell by more than 30 percent in 2022”, available at: <https://www.agenzia-nova.com/en/news/Ukraine%27s-GDP-fell-by-more-than-30-percent-in-2022/> (Accessed 03.03.2023).

13. World Commission on Environment and Development (1987), *Our common future*, Oxford University Press, Oxford; New York.

14. State Statistics Service of Ukraine (2023), “Unemployment of the population (according to the ILO methodology) by gender, type of area and age groups”, available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed: 6.03.2023).

15. Hrechko, A.V. and Volok, O.O.(2018), “An essence of “sustainable development” category”, *Suchasni problemy ekonomiky i pidpriemnytstvo*, vol. 22, pp. 14-20.

16. Ministry of Finance of Ukraine (2022), “Dynamics of the ratio of public debt to GDP for 2014-2021”, available at: <https://mof.gov.ua/uk/borgovi-pokazniki-st> (Accessed: 6.03.2023).

17. Zablods'ka, I.V., Kuliak, A.I. and Noskova, S.A. (2013), “Theoretical aspects and normative-legal providing of the balanced development region”, *Ekonomika ta derzhava*, vol 2, pp. 28-30.

18. State Statistics Service of Ukraine (2023), “Consumer price indices for goods and services (until December of the previous year)”, available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed: 6.03.2023).

19. Karamyshev, D. V. (2020), “Integrated assessment of balanced development of OECD member countries using the global index (GI-10) in the context of Global Governance”, *Public Administration and Regional Development*, vol. 9, pp. 714-737.

20. Mishenin, V.Ye. and Koblians'ka, I.I. (2020), “Agenda for Sustainable Development: An Overview of Green, Blue and Circular Economy Concepts”, *Visnyk SumDU. Seriya "Ekonomika"*, vol 3, pp. 247-257.

21. Mudrak, O.V. Mudrak, H.V. and Okhrimenko K.A. (2017), “Balanced development of the ecological network in tyvriv district”, *Sil's'ke hospodarstvo ta lisivnytstvo*, vol 7, pp. 189-200.

22. UNDP (2022), *Human development report 2021/2022: Uncertain times, unsettled lives: shaping our future in a transforming world*, United Nations Development Programme, New York, USA.

23. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), *The Draft Law "On the Strategy for Sustainable Development of Ukraine until 2030"*, available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64508 (Accessed 09.03.2023).

24. United Nations (2022), *United Nations conference on trade and*

development, Creative Economy Outlook 2022: Overview. S.I, United Nations, NY, USA.

25. Reznichenko, K.V. (2017), “Peculiarities of balanced development of the state”, *Students'kyj naukovyj visnyk [MNAU]*, vol. 2.

26. Safranov, T.A. (2021), “The environmental dominance of education for sustainable development”, *Sotsial'ni ta ekolohichni tekhnolohii: aktual'ni problemy teorii i praktyky tezy XIII Mizhnarodnoi internet-konferentsii*, [Abstracts of the XIII International Internet Conference. Social and environmental technologies: topical issues of theory and practice], Melitopol, Ukraine, pp. 229-233.

27. Solovij, I.P. and Mel'nykovich, M.P.(2010), “Socio-ecological-economic balance of development: territorial and sectoral aspects”, *Naukovi pratsi Lisivnychoi akademii nauk Ukrainy*, vol. 8, pp. 193-198.

28. Chernychko, T.V. and Chernychko, S.F. (2016), “Sustainable development of the economic system ensuring in the context of improving the competitiveness of the national economy”, *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 3, pp.103-108.

29. Kornijchuk, L. (2008) “Economic growth and sustainable development”. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 4, pp. 82-90.

30. Zhylins'ka, O. Mel'nychuk, O. and Antoniuk, L. (2017), *Ukraina 2030 : Doktryna zbalansovanoho rozvytku [Ukraine 2030: The Doctrine of Balanced Development]*, Kal'variia, L'viv, Ukraine.

31. Helliwell, J.F. Layard, R. Sachs, J.D. De Neve, J.-E. Akinin, L.B. and Wang, S. (2023), *World Happiness Report 2023*, Sustainable Development Solutions Network, New York, USA.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2023 р.

Документ підписано у сервісі Вчасно (продовження)
Hisynska_magistr.pdf

Документ відправлено: 18:52 17.05.2023

Власник документу

Електронний підпис

18:52 17.05.2023

Ідентифікаційний код: 3666605140

Гайсинська Анжеліка Володимирівна

Власник ключа: Гайсинська Анжеліка Володимирівна

Час перевірки КЕП/ЕЦП: 18:52 17.05.2023

Статус перевірки сертифікату: Сертифікат діє

Серійний номер: 3ED5083160DBC59B040000000CFA17003963F000

Тип підпису: кваліфікований